

ПІДПИСАНО,

Вступ до

СКРІПЛЕНО

ПЕЧАТКОЮ,

завітного богослов'я

ВРУЧЕНО

ДЖОН В. ФЕСКО

ПІДПИСАНО,

Вступ до

СКРІПЛЕНО
ПЕЧАТКОЮ,

завітного богослов'я

В Р У Ч Е Н О

Д Ж О Н В . Ф Е С К О

УДК 27-1

Originally published in English under the title:

Signed, Sealed, Delivered: An Introduction to Covenant Theology

© 2025 by J.V. Fesko

Published by Ligonier Ministries

421 Ligonier Court, Sanford, FL 32771, U.S.A.

Ligonier.org

Translated by permission. All rights reserved.

Джон В. Феско,

Підписано, скріплено печаткою, вручено. Вступ до завітного богослов'я/ Джон В. Феско ; пер. з англ. — Харків : ФОП Агарков Марко Васильович (Вид-во «Reformed Press»), 2025. — 192 с.

ISBN 978-617-95439-2-0

Захищено законодавством про авторське право. Жодну частину цієї книжки не можна копіювати й публікувати будь-якими засобами (друкованими, фотографічними, електронними, звукозаписними тощо) без попереднього письмового дозволу власника авторських прав.

«Маючи в своєму арсеналі чотири написані книги про Божі завіти, Джон.В. Феско з усією майстерністю відкриває нам своє послання на цю провідну біблійну тему. Його цільовою аудиторією є «всякий, хто сидить на церковній лаві», а особливо — церковна молодь. Автор не забирає нашої уваги через виноски, часто такі незрозумілі для читача. Трохи більше ніж сто сторінок цієї праці чітко розкривають для читача тему про вічний завіт викуплення, який звершується у взаємодії між Особами Трійці, про завіт діл з Адамом в Едемі та про завіт благодаті, через який Бог спасає Свій народ. Особливо корисним є погляд на таїнства і на церкву в їхньому нерозривному взаємозв'язку з Божими завітами. Ця книжка — це успішний, наснажний, біблійний погляд на центральну біблійську тему — тему Божого Завіту».

ДР. О. ПАЛМЕР РОБЕРТСОН

Засновник служіння *Consummation*

(Звершення у Христі?)

Кого б я хотів попросити написати підручник про основи завітного богослов'я? Відповідь: або Джона Феско, або Лігона Дункана (котрому й присвячено цю книгу). Доктор Феско — блискучий богослов, який добре

знає історію церкви та розвиток завітного богослов'я у XVI–XVII століттях, у той час, коли воно щільно увійшло у реформатські віросповідання. Завітне богослов'я функціонує так само, як і окуляри: обидві лінзи сфокусують на тому, що без них залишалося б розрізненим і неясним. З погляду технічної термінології, завітне богослов'я — це герменевтика, що поєднує Книгу Буття та Об'явлення, а також усе те, що між ними. Без неї Старий і Новий Завіти втрачають комунікацію між собою. Без неї — таїнства хрещення і Господньої Вечері не здатні розкрити свого призначення. Без неї — доктрина Церкви заледве узгоджується. Без неї — наше розуміння пердвічного бажання Бога спасти грішників залишається розмитим. Останні півстоліття я перебував у пошуку такого підручника. Дякую, докторе Феско!

ДОКТОР ДЕРЕК В.Г. ТОМАС

*Викладач, кандидат наук, професор
систематичного та пасторського богослов'я,
Реформатська богословська семінарія
місія «Лігоньер».*

Назва книги взята із однойменної пісні Стіві Вандера *Signed, Sealed, Delivered*. У процесі перекладу в міру розуміння основної думки автора у мене виникатимуть нові ідеї щодо найкращого перекладу назви книги. Поки що варіанти ось такі:

**Підписано, скріплено печаткою, вручено.
Вступ до завітного богослов'я**

Для Д. Лігона Дункана третього

ЗМІСТ

Слова подяки	8
Передмова	12
Вступ	16
Розділ 1. Що таке завіт	26
Розділ 2. Завіт викуплення	42
Розділ 3. Завіт діл	62
Розділ 4. Завіт благодаті	92
Розділ 5. Знаки завіту	126
Розділ 6. Завіт та церква	150
Післямова	166
Додаток: для подальшого вивчення	170
Термінологічний словник	176
Біблійний покажчик	182
Про автора	188

СЛОВА ПОДЯКУ

«Моя душа ні в чому іншому не знаходить такого щастя, як лиш згадати моїх добрих друзів», — написав одного разу Вільям Шекспір (Річард II, 2.3.46–47). Я вдячний добрим людям із місії «Лігоньер», нашому спільному служінню з ними протягом багатьох років та їхній пропозиції для мене – розпочати писати цю книгу. Велике спасибі Аарону Гаріотту, головному редакторові місії «Лігоньер», за його співпрацю у написанні для *Tabletalk* (розмова за столом), за його велике заохочення створити цю крихітну книжечку, а також всю команду видавців, яка підготувала її до друку, особливо Кевіна Д. Гарднера і Карен Магнусон, за ретельну роботу над рукописом і внесення багатьох корисних поправок та роз'яснень. Я вдячний двом колишнім студентам, а нині моїм співслужителям – Джонатану Крузу та Гаррісону Перкінсу. Вони охоче погодилися прочитати цю книгу на ранньому етапі написання та поділилися своїми пропозиціями, критикою та відгуками, щоб зробити її кращою. Я вдячний за їхню допомогу і справді «моя душа ні в чому іншому не знаходить такого щастя, як у тому, аби вважати їх братами, співслужителями і друзями.

Особливо вдячний своїй дружині Аннеке за допомогу. Читаючи цю книгу напрочуд ретельно, вона давала багато корисних порад, ставила влучні запитання та була моїм всебічним асистентом. Дякую тобі, Аннеке, за твою любов, за твою співпрацю та за твою віру в Христа, яка завжди надихає мене шукати Його у кожній речі під небом. Я дякую за те, що *завіт* — це не абстрактна ідея, а це те, що ми проживаємо кожного дня у шлюбі. Я молюся, щоб наше завітне єднання було відображенням і вказівником на шлюбний завіт Христа з Його церквою — щоб наш земний шлюб вказував на небесні реалії. Я вдячний своїм дітям, Джону-молодшому, Роберту та Кармен, за їхню любов — ви змушуєте мене прагнути кращого батьківства. Благодать завіту через вас стає глибшою, коли ви прощаєте мені мої гріхи та недоліки. Я молюся, щоб ви також прочитали цю книгу, почерпнувши всю насолоду її істин — щоб ви прославляли нашого триєдиного Бога за Його незмінні завітні милості. Я присвячую цю книгу тому, хто любить завітне богослов'я — Д. Лігону Дункану III, канцлеру Реформатської теологічної семінарії. Лігон — друг, служіння якого повертає нас назад майже на чверть століття. Він ризикнув зі мною і мав бажання опублікувати мою докторську дисертацію, а потім й іншу мою працю про доктрину виправдання в розпал суперечок навколо нового погляду на Павла. Лігон так любить

завітне богослов'я, що з моменту написання цієї книги він викладав його у семінарії більше ніж тридцять чотири рази. Лігон зі своєю дружиною Енн виявили до мене та моїй сім'ї так багато прихильності, любові і доброти, коли я приєднався до факультету Реформатської теологічної семінарії на повний робочий день у кампусі Джексона, штат Міссурі. Це сталося після того, як я майже двадцять років відпрацював асистентом у кампусі Атланти. Я вдячний не лише за невтомну працю Лігона для семінарії, його доброзичливі манери та посвяту Вестмінстерським стандартам, але також за його любов як до помісної церкви, так і до церков за кордоном та служіння їм. Його переконання вузькі й консервативні, але підходи до поширення правди про Христа вільні й широкі. Дякую тобі, Лігоне, за твою дружбу і твою працю для Христової церкви.гу. Я не раз дякував Богові за таких письменників як Томас Вотсон, Джон Буньян, Томас Брукс, Томас Гудвін і Ентоні Берджес, кожен з яких був моїм улюбленим пуританським автором у різні періоди життя. Протягом усіх цих десятиліть я не раз відчував себе як Лютер, який казав, що більшість його друзів тепер мертві і стоять на поличках. Я постійно дякую Богові, що в благодаті Своїй дав нам великих пуритан, які годують душу краще, ніж будь-які інші автори християнської церкви.

ПЕРЕДМОВА

Я не пригадую жодного дня у моєму житті прожитого без Христової любові. Мене виховували у християнському домі двоє люблячих батьків. Одного вечора – я це виразно пам'ятаю, хоч і був чотирирічним хлопчиком, я стояв на колінах біля свого ліжка з матір'ю і у молитві прийняв Христа. Я виріс у колісці церкви, але вчення про завіти почало справляти на мене враження лише коли я вступив до семінарії. Незважаючи на те, що ця доктрина є глибоко біблійною, слово «завіт» зазвичай проходило повз мої очі, не викликаючи цікавості. Зозуміло, що в семінарії я занурився глибше в Біблію і почав помічати завіти на її сторінках. Навчаючись на доктора богослов'я, я взявся більш детально вивчати доктрину завітів, тому що мої баптистські переконання перейшли до реформатської теології, і я хотів бути впевненим, що з чистою совістю можу хрестити як дорослих, так і немовлят. Моє вивчення завітів і знаків, що їх супроводжують, міцно закріпило класичну реформовану теологію завіту в моєму серці та розумі – я був переконаний, що це було і є цілком біблійним.

Захистивши свій докторський ступінь, я отримав запрошення впроваджувати нову церкву, а згодом був по-

кликаний на пастора. Це дало мені можливість проповідувати та навчати на основі багатьох книг Біблії. Мене, як служителя, особливо сформувало проповідування із П'ятикнижжя Мойсеевого. Вивчення цих книг дало мені більше можливостей зануритися в Божі завіти. Це дослідження дало живлення і старт моїй викладацькій та письменницькій діяльності: я вперше поклав пальці на клавіатуру й закликав до обговорення теології завіту у своїй книзі «Спершу – останнє: розкриваємо Буття із Христом у есхатології», в якій розглядав завіти діл і благодаті. Зрештою мене запросили служити штатним професором семінарії, а відтак продовжив вивчати теологію завіту та розпочав більший проект із написання історичних і доктринальних книг про завіт викуплення та завіт діл:

Завіт викуплення: походження, розвиток і сприйняття

Трійця і завіт викуплення

Завіт діл: походження, розвиток і сприйняття доктрини

Адам і завіт діл

Якщо Господь благоволить, я сподіваюся завершити свій проект теології завіту, додавши принаймні п'ятий

том про завіт благодаті в недалекому майбутньому.

З великим ентузіазмом відгукуюся на пропозицію місії «Лігоньер» написати підручник із теології завіту, який ви тримаєте в руках. Це праця для кожного, хто сидить на церковній лаві і хоче більше зрозуміти тему завітів у Святому Письмі. Наприкінці кожного розділу є запитання для повторення, які можуть добре посприяти особистому навчанню або навчанню в малих групах. Ця книга також послугує молодим людям, які хочуть краще осягнути ідею Божих завітів у Писанні. Посібник не обтяжує читача примітками заради простоти його сприйняття. Читання гарних книг з богослов'я завіту є життєво важливим, але в цьому посібнику я хочу, щоб читачі спершу зосередилися на тому, що саме Святе Письмо говорить нам про завіт. Ті, хто захоче копнути глибше, мають можливість ознайомитися з додатком, де рекомендовано книги для подальшого вивчення. Однак нехай у вас не створюється враження, ніби я самостійно прийшов до своїх знань про теологію завіту. Мої раніше написані книжки з теології завіту і є примітками, якщо хочете, до цієї книги.

У більшості випадків на місці *English Standard Version* наведено цитати з української Біблії Рафаїла Турконяка, якщо не зазначено інше, а в деяких випадках автор подає власний переклад давніх грецьких чи єврейських текстів для чіткішого розуміння оригіналу У таких міс-

цях використано позначення «авторський переклад».
(прим. пер.).

Сподіваюся і молюся, що християни отримають користь від цієї невеликої книги, що вона дасть їм ясніше розуміння того, як Бог наблизився до нас у Христі через Духа Святого через Свої завіти. Від початку до кінця Бог відкриває нам Свою любов через завіти Святого Письма, аби звершити Свій чудовий план спасіння. Якщо буде Божа воля, ця книга стане маленьким кроком, щоб допомогти церкві краще цінувати завіти Бога з Його народом.

ВСТУП

Радіймо й веселімося, віддаймо славу Йому, тому що прийшло весілля Агнця, і Його дружина приготувала себе! (Об. 19:7). Біблія закінчується святковим весільним бенкетом Агнця, коли наречену Христа, Церква, прикрашено «вісоном, чистим і світлим» (19:8). Ангел сказав Івану: «Блаженні покликані на весільну вечерю Агнця (19:9). Проте шлюб, в основі стосунків якого лежить обопільне єднання половинок, глибоко розкриває нам, що означає бути в завіті. Пророк Малахія, докоряючи своїм співвітчизникам-ізраїльтянам за їхнє недбале ставлення до шлюбу, промовляє: «Ви слізьми покривали Господній жертовник, плачем і стогнанням від страждань. Чи годиться поглянути на жертву, чи прийняти як прийнятне з ваших рук? А ви сказали: Задля чого? Адже Господь засвідчив між тобою і між жінкою твоєї молодості, яку ти покинув, а вона — твоя співниця і жінка твого завіту» (Мал. 2:13–14). Шлюб — це ще один спосіб, через який ми інтерпретуємо *завіт*, і Бог викупив нас через Свій завіт у Христі. Тема завіту-шлюбу проходить через усе Святе Письмо, відкриваючи перед нами вікно в завіти Бога з Його народом. Адам і Єва були чоловіком і дружиною, але їхній гріх приніс

у світ смерть, конфлікт і зло. Бог пообіцяв, що насіння жінки розтратить голову змія. Павло, називаючи Ісуса «останнім Адамом» (1Кор. 15:45), непрямо стверджує, що є також й остання Єва, себто Церква. І якби перший Адам не склав іспиту любові і послуху Господеві, то останній Адам прийшов би і любив Свого Небесного Батька, слухаючись Його, і любив би Свою наречену, віддавши за неї своє життя.

Тема завіту у Писанні

Завіт лейтмотивом проходить через усе Писання, де Господь поволі розкриває Свій план – викуплення Своїх людей. Бог укладає шлюбний завіт з Ізраїлем на горі Синай, показуючи, що подружня любов – це шлях повернення до благословень Едему у Пісні Соломона, у тій Пісні над піснями, яка тріумфує у любові та шлюбі. З цієї причини рабини першого століття називали Пісню над піснями Святеє Святих Старого Завіту. Насправді можна сказати, що Пісня над піснями є коментарем до втраченого та відновленого раю. Але Ізраїль був невірною нареченою – він зламав свій шлюбний завіт з Богом, як це показує пророк Осія у яскравій притчі про його одруження з Гомер, «жінкою-розпусницею» (Ос. 1:2). Незважаючи на невірність Ізраїлю завіту, Бог у Своїй вірності послав Свого Сина, Ісуса, Котрий «по-

любив Церкву й віддав Себе за неї, щоб її освятити, очистивши купіллю води в слові, щоби поставити її Собі славною Церквою, яка не має ні плями, ні вади» (Еф. 5:25–27). Втілений Бог, Ісус Христос, входить у завіт зі Своєю нареченою, Церквою, щоб викупити її.

Завіт викарбувано на сторінках Святого Письма. Усі християни мають деяке уявлення про цю тему. Ми нечітко розуміємо доктрину завіту, коли розмірковуємо про Христове викуплення Церкви, простеживши його від Буття до Об'явлення.

Павло, наприклад, роз'яснює Буття 2:24 у своєму посланні до Ефесян 5:31–32: «Тому чоловік залишить батька й матір та пристане до своєї дружини, і будуть обоє одним тілом. Це велика таємниця, адже я говорю про Христа й Церкву». У певному сенсі цей завітний шлюбний портрет схожий на імпресіоністську картину Клода Моне «Водяні лілії». На ній наш зір полоняють скупчення латаття на мерехтливій поверхні води, від якої віддзеркалюються дерева. Здалеку шлюбний завіт між Христом і Церквою ми бачимо, як прекрасний, позначений мазками любові, благодаті та милості. Але коли ближче розглянемо деталі, то побачимо невиразні й розмиті кольорові плями, де зображення стає нечітким, розпливчастим. Так само нам може бути важко пов'язати різні завіти Святого Письма зі шлюбним завітом між Христом та Його Церквою. Як поєднуються

між собою завіти з Адамом, Ноем, Авраамом, Мойсеєм і Давидом? Для чого Господу Богу, будучи вірним усім Своїм обітницям, укладати ще новий завіт? І зрештою, з погляду історичного реформованого завітного богослов'я, як пов'язані між собою завіти викуплення, діл та благодаті?

Ця книга – основи завітного богослов'я або вступ до класичного реформованого завітного богослов'я, яке виникло в результаті протестантської Реформації шістнадцятого століття. Книга роз'яснює нам наступне:

- Завіт викуплення: вічний внутрішньо-тринітарний завіт між Отцем, Сином і Святим Духом.
- Завіт діл: завіт, який Бог уклав з Адамом, створивши його і поселивши в Едемському саду.
- Завіт благодаті: засіб, за допомогою якого Бог спасає Свій народ через викупну працю Свого Сина і Святого Духа.

План книги

Перший розділ починає питання про те, що таке завіт. «Завіт» зустрічаємо у Святому Письмі, але не всі теологи погоджуються між собою щодо його визначен-

ня. У цьому розділі пояснено що найкраще визначити завіт на його базовому рівні – як угоду між двома або більше особами. Крім цього, із контексту випливають різні особливості завітів. Існують усілякі угоди, і це сто-сується біблійних завітів – існують різні типи завітів. Ми розглянемо характерні особливості завітів, разом з клятвами, законами, тваринами, благословеннями та прокляттями, любов'ю, свідками, знаками завітів. Потім дослідимо різні типи завітів, такі як завіт між особами Святої Трійці, завіти між Богом і людьми та завіти між людьми.

У розділі 2 розглянемо завіт перед завітами, вічну угоду між Батьком, Сином і Святим Духом, яку теологи називають *завітом викуплення*. Твердження, що Батько, Син і Святий Дух уклали завіт, може здаватися спекулятивним. Проте цей розділ показує, як Біблія розкриває завітну діяльність, показуючи, що Батько послав Сина для викуплення людства, і що Батько і Син послали Духа, щоб втілити рятівну працю Сина. Ісус, наприклад, проголошує: «Я заповітую вам Царство, як Отець Мій Мені заповів Царство» (Лука 22:29, авторський переклад). Коли Отець заповів царство для Сина? Цей розділ відповідає на це запитання зі Святого Письма та пояснює вимоги та обіцянки завіту викуплення та його зв'язок із завітом благодаті.

Розділ 3 розповідає про завіт діл, завіт Бога з Адамом.

Хоча слово *завіт* не трапляється в книзі Буття 1–3, але багато характерних елементів завіту в перших трьох розділах Біблії вказують про його наявність. І коли Буття читатимемо в ширшому канонічному контексті, то знайдемо велику кількість доказів на підтвердження існування завіту навіть у першій книзі Біблії. У цьому розділі розглянено біблійне підґрунтя Старого та Нового Завітів для викладення доктрини завіту, сторін для укладання завіту, повеління завіту, прокляття та благословення завіту, приписи завіту та знаки завіту.

Розділ 4 досліджує завіт благодаті. Після гріхопадіння Адам і Єва втратили своє право отримати благословення вічного життя через завіт діл. Та Господь був милосердним і пообіцяв послати Того, Хто виконає провалену Адамом роботу. Цей завіт бере початок із завіту викуплення і звершується в історичній Божій обітниці для Адама та Єви – викупити їх через насіння жінки завдяки Тому, Хто зітре голову змія. Завіт діл спирався на досконалий, особистий і вічний послух Адама, але тепер наше спасіння ґрунтується на викінченому послуху Христа. Єдиний спосіб досягнути такого послуху, як у Христа – лише благодаттю через віру в Христа. У цьому розділі досліджуємо завіт благодаті, що бере початок від першої Божої обітниці Адаму і Єві у книзі Буття 3:15 і має своє продовження у різних завітах Святого Письма: завіт із Ноем, Авраамом, Мойсеєм,

Давидом і нові завіти. Розділ також показує, як Ісус, як останній Адам, виконує роботу першого Адама і як грішники стають причасними до завіту благодаті.

У розділі 5 йдеться про знаки завіту. Бог відкриває Себе та Свої завіти як у словах, так і у видимих речах. Укладання Своїх різноманітних завітів Бог супроводжує знаками (або таїнствами), священними символами: Адаму Він дав дерево пізнання добра і зла та дерево життя, завіт із Ноем супроводжувався веселкою, Аврааму повелів обрізання, Ізраїлю – дотримання суботи. Господь виявив Свою вірність Давиду через його спадкоємців. Знаком Нового Завіту через Ісуса було встановлено хрещення та Вечерю Господню. Так само, як Слово Боже спрямоване до наших вух, так й інші таїнства спрямовані до всіх інших органів чуття – смаку, дотику, нюху та зору. Божі обітниці проникають у все наше ество – у тіло й душу. У цьому розділі також досліджено, як функціонують знаки завіту, з'ясовано, чому завіт благодаті переходить від обрізання до хрещення. Обрізання та хрещення звіщають про спасительну працю Христа та подальше злиття Святого Духа, а відтак церква хрестить як юних, так і старих, щоб засвідчити, що Христос охрестив усе створіння. Це хрещення Духом є засобом для спасіння церкви та суду над невірним світом.

Розділ 6 розглядає стосунки між завітом і церквою.

Багато хто визнає, що Бог спасає грішників через роботу Христа в завіті благодаті, але вони не бачать, як доктрина завіту торкається їхнього повсякденного життя. Бог не спасає нас як окремих індивідумів, щоб ми жили, як самотні пілігрими. Навпаки, Він спасає нас у Христі, приєднуючи нас до Свого тіла, церкви, спільноти завіту. Отож християнське життя розкривається в контексті завітної спільноти. Церква і завіт перетинаються в трьох головних сферах: читання Біблії, спільне віровизнання та християнський спосіб життя. Ми не тлумачимо Біблії, як нам заманеться, привносячи у текст свої переконання. Ми читаємо Біблію в завіті з усіма членами Церкви — і тими, хто живе сьогодні, і тими, хто жив перед нами протягом багатьох століть. Ми вчимося з дарів Христа церкві, пасторам і вчителям. Ми звертаємося до великих символів віри та сповідань церкви, щоб з ними узгодити наше читання Святого Письма. У такий спосіб наше визнання віри не вигадане нами самими; ми сповідуємо віру, віддавна передану святим, віру завітного народу Божого. І коли ми живемо християнським життям, ми робимо це разом із новозавітною громадою, яка вимагає від нас відповідальності перед Божим моральним законом, навчаючи нас і, за необхідності, застосовуючи формальну церковну дисципліну. Підзвітність і дисципліна — це не про правила і покарання, а про заохочення одне одного жити

так, як це до вподоби Господу завітів.

Книгу завершують підсумкові спостереження про завітне богослов'я та короткий додаток із рекомендованими книгами для подальшого вивчення. Багато сучасних книг про завітне богослов'я заповнюють нові полиці, але не забуваймо про скарбницю старих книг про класичне завітне богослов'я. Замість того, щоб рекомендувати лише нові книги, цей короткий розділ дає дорожню карту для старих книг, щоб легенький вітерець минулих століть міг освіжити у нашій пам'яті призабуті істини. У нас є така можливість посидіти біля ніг деяких славних умів церкви і повчитися тому, як вони пояснюють Божі завіти. Цей том також містить термінологічний словник із визначеннями ключових термінів для полегшення читання цієї книги та подальшого її вивчення.

Зрештою, наше спасіння розпочалось із вічного завіту викуплення, за яким Бог-Отець у Своїй любові посилає Сина для викуплення людей, тобто Своєї нареченої. Батько і Син виливають свою любов через Святого Духа, щоб через Нього була зібрана наречена для Сина. Ісус приходить як Син Людський, як Адам, щоб скасувати прокляття та виконати ті умови завіту, з якими не впорався Адам. Він відкриває доступ до завіту благодаті для кожного грішника, який отримує Божий дар віри. Від початку до кінця Біблії Бог промовляє до

ПІДПИСАНО, СКРІПЛЕНО ПЕЧАТКОЮ, ВРУЧЕНО

нас лише через завіт, тому ми повинні прагнути зрозуміти, що таке завіт і яким чином звершується наше спасіння через завіт благодаті. Лише коли ми стоїмо оподалік і бачимо Божий шедевр на відстані, ми можемо оцінити кожен мазок пензля, кожен колір і відтінок, дивуючись кожній деталі.

ЩО ТАКЕ ЗАВІТ?

Zavim — це слово, якому важко дати визначення. В англомовній версії Біблії ESV (*English Standard Version*) його згадують 301 раз, що засвідчує часте вживання. Але що таке завіт? Дуже просте визначення ми зустрічаємо у *Дитячому Катехизисі*, де сказано, що завіт — це «угода між двома або більше особами». Це визначення відображає суть завіту, спираючись на тверду біблійну основу. Ісаїя звинувачує Ізраїль у його гріху: «Оскільки ви сказали: “Ми склали завіт з адом і угоду зі смертю!”» (Іс. 28:15; 28:18; 30:1; Дан. 11:6, 17). Тут пророк використовує поширений в івриті поетичний літературний прийом — паралелізм, розмістивши поруч два твердження, які мають однакове значення. Такий синонімічний паралелізм використано для того, щоб показати, що «завіт» й «угода» взаємозамінні. У той же час потрібно зазначити, що є різні типи угод.

Отже, що є визначальним фактором для розуміння природи різних завітів або угод, які трапляються у Святому Письмі?

Було б неправильно обмежувати Святе Письмо, сковавши його в гамівну сорочку та примушуючи давати

суворе визначення терміну «завіт» скрізь, де його знаходимо. Насправді загальне визначення терміна ніколи не розкриває відтінків його значення. Натомість слово у контексті речення чи уривку завжди розкриває його значення. Взевши до прикладу слово *trunk* (англ. слово *trunk* має багато значень: 1. Скриня. 2. Стовбур дерева. 3. Тулуб людини. 4. Багажник у авто. 5. Хобот слона – примітка перекладача) лише у значенні квадратної коробки для зберігання одягу, ми швидко зіткнемося із непорозумінням, виявивши, що такою коробкою називають задне відділення в автівці, а також її має кожне дерево, нею називають частину тіла кожної живої істоти і навіть слони мають таку коробку-хобот. Контекст – це рамки, у які вписаний текст, а відтак, коли я прошу зняти *trunk* із горища, нам зрозуміло, що не потрібно шукати тулуб, стовбур або багажник. Контекст слова розкриває його значення. Застосовуючи цей принцип до Божих завітів, ми можемо помітити, що у Святому Письмі є різні типи завітів (або угод), проте лише контекст визначає, про який тип завіту йде мова. Щоб зрозуміти природу біблійних завітів, у цьому розділі ми спершу заглибимося в їхні характеристики. Відтак цей розділ розтлумачить нам різні типи завітів, які ми знаходимо на сторінках Святого Письма. І насамкінець цей розділ підіб'є підсумки наших спостережень про біблійні завіти.

Характеристики

Кілька спільних характеристик ми бачимо в різних біблійних завітах, таких як клятви, закони, жертвопринесення тварин, благословення та прокляття, любов, свідки та знаки завіту. Жоден із завітів не містить всього одночасно, але кожен має одну або декілька із цих спільних ознак.

Клятви

Врахувавши, що Біблія дає основне визначення завіту як угоди, ми можемо логічно зробити крок назад і запитати: «Як виникають угоди»? Один із найбільш поширених способів — це коли двоє про щось домовляються і визначають параметри їхньої домовленості. У давні біблійні часи люди визначали і закріплювали свої завіти клятвами. Коли Авраам посперечався з Авімелехом за криницю води, то уклав з поганським царем угоду, присягнувши на тому місці (Бут. 21:27). Історія про це оповідає нам так: «Тому він дав тому місцю назву — Криниця клятви, бо там вони обидва поклялися. Тож вони уклали завіт біля Криниці клятви» (Бут. 21:31-32). Звершення клятви – ось так складалися завіти та угоди. Та ж сама модель клятви з'являється у стосунках між Богом та Ізраїлем. Бог говорив через пророка Єзекіїля, звинувачуючи свій народ: «І Я зроблю з тобою так, як ти зробила, як ти це збезчестила, щоби переступити Мій

завіт» (Єз. 16:59; див. також 2 Цар. 11:4; Єз. 17:13, 16, 18-19). Пророк Осія подібним чином звинуватив ізраїльський народ: «Говорячи слова, явно оманливо складає завіт» (Ос. 10:4). Клятва й завіт також сходяться у пророцтві Захарії про вірність Бога, «щоб виявити милість нашим батькам і згадати Свій святий Завіт, Який дотримує клятву, котру Він дав нашому батькові Авраамові» (Лук. 1:72-73).

Закони

Друга характеристика, притаманна завітам, полягає в тому, що через них Бог управляє Своїми законами: «Він навіки заховав у пам'яті Свій завіт, слово, яке заповів для тисячі родів: те, що заповів Авраамові, і Свою клятву Ісаакові. І поставив його для Якова як закон, — як вічний завіт для Ізраїля» (Пс. 104:8-10). Псалмоспівець відкриває низку паралельних юридичних термінів, які збігаються з концепцією угоди. Божий завіт — це «те слово, яке заповів», але в той же час Божі заповіді перетинаються з Його «клятвою Ісаакові», Його клятвою. Але цей завіт з Авраамом, «клятва Ісаакові», також є «для Якова як закон». Коли Бог укладає з людьми Свої завіти (або угоди), вони можуть мати зобов'язувальний характер (тобто завіти спираються на Його обітницю), як це бачимо у завіті з Авраамом, або мати більш виражений акцент на Закон, як це було у випадку із Ізраїлем.

Жертвоприношення тварин

Третьою спільною ознакою завіту є жертвоприношення тварин. Укладаючи завіт із Аврамом, Господь сказав йому зібрати кілька різних тварин: «Візьми Мені трилітню ялівку, трилітню козу, трилітнього барана, горлицю і голуба» (Бут. 15:9). Потім Аврам розсік тварин навпіл і створив прохід між розсіченими половинками тварин (вірш 10). Дії Аврама відображають інший аспект практики укладання завіту. Укладаючи завіт, сторони буквально «розсікали» його. У книзі Буття 15:18 дослівно сказано: «У той день Господь уклав (розсік) з Аврамом завіт». Це саме слово розсік (англ. cut – прим. пер.) зустрічаємо в інших книгах Мойсея – Бут. 21:27, 32; 26:28; 31:44; Вих. 23:32; 24:8; 34:10, 12, 15, 27; Повторення Закону 4:23; 5:2; 9:9; 29:1, 12, 14, 25; 31:16). Чому Аврам розсікав тварин надвое? З того, як розгортається ця історія, ми бачимо, що Бог наслав на Аврама глибокий сон (Бут. 15:12). Для чого? І чому Бог представлений полум'ям і піччю, що диміла, і вогненними спалахами, що проходили між розсіченими частинами?

Пророк Єремія так висвітлює цю давню практику, подаючи позов зі сторони Бога проти Ізраїлю:

«Я сприятому, аби з тими людьми, котрі уклали зі Мною Заповіт, а потім його порушили, не виконуючи умов Заповіту, було так, як з тим телям, яке розсікають попо-

лам, і проходять між його розсіченими половинками. Всіх можновладців Юдеї та можновладців з Єрусалима, євнухів-царедворців і священників, – всіх людей краю, котрі, фактично, також пройшли між двома розсіченими частинами теляти, Я віддам у руки їхніх ворогів, – у руки тих, котрі бажують їхні смерті, так що їхні трупи стануть їжею для небесних птахів та диких звірів» (Єрем. 34:18-20).

Єремія пояснює мету розсічення тварин надвоє. Коли сторони укладали завіт (або угоду), вони скріплювали його, розсікаючи тварин навпіл, створюючи прохід між половинками та проходячи між розсіченими половинками. Пройти між розсіченими половинками тварини означало, що таким чином обидві сторони «розсікали завіт» та скріплювали свої клятви. Їхній завіт був клятвою, скріпленою кров'ю. Тут пророк також відкриває нам, що пройти між половинками тварин було своєрідною формою закликати на свою власну голову загибель й прокляття у разі недотримання умов завіту. Іншими словами, сторони укладання завіту закликали на себе благословення на добро у разі дотримання завіту або прокляття (згубні наслідки) як наслідок порушення завіту.

Благословення та прокляття

У разі укладання завіту виникають взаємні благословення за дотримання його умов та взаємні наслідки за їх порушення. Бог уклав Свій завіт з Ізраїлем, коли народ був зібраний біля підніжжя Синаю по виході з Єгипту. Бог сказав їм: «І тепер, якщо уважно прислухаєтеся до Мого голосу і збережете Мій завіт, то будете для Мене особливим народом з-поміж усіх народів. Адже Моєю є вся земля» (Вих. 19:5). Бог детально описав благословення та прокляття завіту, коли давав Свій закон. Він заборонив Ізраїлю робити різьблені боввани та поклонятися їм. Для тих, хто не послухається Його закону, Він «відплачує за гріхи батьків дітям до третього й четвертого покоління», але для тих, хто любить Його, «Він вчинить милосердя тисячам». (20:4–6). Коротко кажучи, через завіт може прийти або прокляття, або благословення: «Прокляття Боже на домах безбожних, а поселення праведних — благословенні» (Пр. 3:33). У Своїх завітах Бог встановлює благословення та прокляття. Дивовижно, але іноді Бог піддає навіть Самого Себе прокляттю завіту! Коли Бог укладав Свій завіт з Аврамом, Аврам заснув глибоким сном, і лише один Бог пройшов між розділеними половинками тварин. Ми ще повернемося до цієї думки в наступних розділах. Отже, Бог уклав Свій завіт з Аврамом, закликавши прокляття на Свою голову. Бог каже, що суть Його обітниць зво-

диться ось до чого: «Якщо Я порушу Своє слово, Я, твій Бог, постраждаю від прокляття завіту, а якщо ти порушиш своє слово, Я, твій Бог, постраждаю від прокляття завіту».

Любов

Однією з найважливіших характеристик біблійних завітів є любов, концепція, яка не одразу пов'язується у нашій голові із завітом. Укладаючи завіт, люди входять у певні відносини, у формальний зв'язок між собою. Як сторони будуть діяти в межах цього завіту? Дотримуються чи порушують свою клятву? Біблія окреслює це етичне питання в термінах любові: «Тож усвідом, що Господь, твій Бог, — Він є Богом, вірним Богом, Який на тисячу поколінь зберігає завіт і милосердя до тих, хто Його любить і дотримується Його заповідей» (Втор. 7:9). У цьому твердженні англійська стандартна версія (ESV) передає загальний завітний термін, *hesed*, як «непохитна любов», у той час, як інші переклади передають цей термін як «милосердя» (KJV), «завіт любові» (NIV), «незмінна любов» (NLT) або «завітна вірність» (NRSV). Ці різні переклади прагнуть передати ідею, що Бог виливає Свою любов на Своїх людей — Він дотримується того, у чому заприсягався; Він вірний Своїй обітниці. І навпаки, завіт має показати, як сильно Божий народ любить свого вірного Господа. Бог пообіцяв зберіга-

ти Свою непохитну любов до Ізраїля, любов, якою Він поклявся Авраму, Ісаку та Якову (вірш 12). Освятивши щойно збудований храм, Соломон проголосив: «Господи, Боже Ізраїля, немає Бога, як Ти, на небі вгорі й на землі внизу, Котрий зберігає завіт і милосердя з Твоїм рабом, який ходить перед Тобою в повноті свого серця» (1 Царів 8:23; 2 Хр. 6:14). Божа завітна любов — це приспів, який виходить з вуст інших старозавітних пророків і дзвінко лунає через усе Святе Письмо (ще приклади – Неєм. 1:5; 9:32; Пс. 25:10; Дан. 9:4; Ів. 3:16; Єф. 1:4–5; 1 Ів. 4:9–10).

Свідки

Ще однією спільною рисою укладання завітів є наявність свідків. Згадаймо, до прикладу, як проходить весільна церемонія (яка є шлюбним завітом), під час якої служитель церкви часто каже: «Улюблені мої! Ми зібралися разом у присутності Бога та цих свідків, щоб об'єднати цього чоловіка та цю жінку вузами святого шлюбу». Свідки важливі під час укладання завіту, оскільки вони зможуть свідчити та підтверджувати, що сторони уклали угоду, ознайомившись із її умовами. Свідки також можуть примусити сторони дотримуватись своїх клятв, якщо це необхідно. Яків, уклавши завіт зі своїм тестем Лаваном, промовив: «Тому давай тепер складемо заповіт — я і ти; і буде він свідком між мною

і тобою» (Бут. 31:44). Тоді Яків попросив своїх родичів нагородити купу із каміння — пам'ятний насип — нагадування про те, що родичі Якова були свідками цього завіту між Яковом і Лаваном. Бог робить щось подібне, коли відновлює Свій завіт із Ізраїлем: «Візьміть книгу цього закону, покладіть її збоку ковчега завіту Господа, вашого Бога, і нехай вона буде там як свідчення на тебе» (Втор. 31:26). Книга Закону (закони, дані Богом Своему народу, з'являються в П'ятикнижжі – перших п'яти книгах Біблії) слугуватиме свідком, як те, що триматиме людей у відповідальності за їхню клятву завіту.

Знаки

Коли Бог укладає завіти, Він клянеться — Він об'являє це Своїм словом. На додаток до промовленого слова, Господь відкриває знання про Себе у формі фізичних знаків — конкретних речей, взятих із творіння, що супроводжують Його завіти. Бог дав знак веселки у Своїм завіті із Ноем (Бут. 9:13), знак обрізання у Своїм завіті із Аврамом (Бут. 17:9–14) і суботу у Своїм завіті із Мойсеєм (Вих. 31:13). Використання знаків синхронно з Його завітами є частиною загального способу, яким Бог відкриває знання про Себе. Бог говорить, потім діє, а потім знову говорить, роз'яснюючи Свою мову та дії. Поміркуймо, як Господь творив. Він каже: «Нехай буде світло!». Бог говорить. Тоді Бог діє: «І постало світло»

(Бут. 1:3). Потім Бог знову промовляє через Своє слово і тлумачить Своє попереднє слово та дію: «І побачив Бог світло, що це добре» (Бут. 1:4). Коротко кажучи, Бог сам роз'яснює Свої вчинки, і це особливо стосується Його завітних знаків. Бог клянеться Ноеві: «І укладу Мій завіт з вами, і більше не загине жодна істота від вод потопу, і не будуть більше води потопу знищувати всю землю» (Бут. 9:11). Бог говорить. Потім Господь діє, даючи знак веселки: «Даю Мою райдугу в хмарі. Тож вона буде знаком завіту між Мною і землею» (Бут. 9:13). Бог говорить; Він діє; і Він знову говорить, інтерпретуючи Самого Себе: «І буде: коли наведу Я хмари на землю, то з'явиться Моя веселка в хмарі, і пригадаю Мій завіт, який є між Мною і вами, і між кожною живою душею в усякому створінні, — і води не стануть більше потопом, щоби знищити кожную істоту» (Бут. 9:14–15).

Різні типи завітів

Усі завіти мають свої спільні ознаки – клятви, закони, жертвоприношення тварин, благословення і прокляття, любов, свідки й знаки. Проте це не означає, що всі завіти однакові. Ми повинні дозволити конкретному контексту кожного завіту показати нам його природу, а не створювати абстрактне визначення, аби потім «підганяти» різні типи завітів до одного лекала. Біблія

демонструє нам три основних типи завітів: завіт між Особами Трійці — Отцем, Сином і Святим Духом, завіти між Богом і людьми і завіти між людьми. Знову ж таки, хоча на своєму базовому рівні завіти залишаються однаковими, проте вони набувають різних характерних особливостей залежно від залучених сторін.

Бог

Перша основна категорія — це завіт між Отцем, Сином і Святим Духом. Богослови історично називали цей завіт *paatum salutis*, або «завіт викуплення». У певному сенсі, це завіт над завітами, адже триєдиний Бог постановив його від вічності перед створенням світу. У цьому завіті всі троє його учасників є рівними, оскільки всі три особи Трійці мають повноправну природу Бога. Ми розглянемо цей завіт більш детально у наступному розділі.

Бог і люди

Друга категорія завітів охоплює ті, які Бог укладає з людьми. Перший із цих завітів — це *завіт діл*, тобто завіт, який Бог уклав з Адамом на початку створення світу ще до гріхопадіння. Другий із цих завітів зазвичай називають *завітом благодаті*, тобто завітом, який Бог уклав з Адамом і Євою одразу після їх гріхопадіння. Бог пообіцяв їм, що насіння жінки зітре голову змія і визво-

лить їх від гріха (Бут. 3:15). Спершу ми маємо відзначити дві речі щодо завіту діл і завіту благодаті: (1) завіт діл — це угода, яку Бог уклав з Адамом і його потомством, але (2) завіт благодаті — це універсальне правило або всеохопна парасолька, куди ми включаємо всю повноту викупної місії Бога щодо Його вибраних, але грішних людей. Згідно зі словами Вестмінстерського сповідання віри 7.5, «Цей завіт за часів Закону та за часів Євангелія виконувався у різний спосіб». Іншими словами, обітниця Адаму та Єві спасти грішника через насіння жінки — ось так постановив Господь Бог завіт благодаті для перших людей. Потім Він відкривав цю всеосяжну обітницю через низку завітів, які проходять через всю історію викуплення: завіт із Ноем (Бут. 6–9), із Авраамом (Бут. 15), із Мойсеєм (Вих. 19–24), із Давидом (2 Сам. 7:8–17; Пс. 89) і Новий Завіт (Єрем. 31; Євр. 8). Хоча всі ці завіти є частиною всеохопного завіту благодаті, ми не повинні вважати, що всі вони мають однакові характерні особливості. Не потрібно зводити до одного всі їхні унікальні якості. Кожен завіт, що з плином часу розгортається все більше й більше, відіграє особливу роль у Божому плані викуплення людства. Біблія наголошує на іншому важливому чиннику в усіх завітних відносинах Бога з людьми — Він є Богом, Він є Господом завіту, а люди є слугами Його завітів. Незважаючи на те, що Бог і люди перебувають у спільному завіті, це не озна-

чає, що вони рівні. Натомість, відповідно до знакових слів Вестмінстерського віросповідання 7.1, коли Бог укладає завіти, вони представляють «добровільну толерантність» з Його боку. Бог не зобов'язаний укладати будь-які завіти із людьми.

Люди

В Біблії ми зустрічаємо кілька типів завітів між людьми. Перший з них — це завіт дружби, у якій дві рівні сторони укладають завіт внаслідок міцної дружби, що склалася між ними, наприклад, завіт Йонатана з Давидом (1 Сам. 18:3). Другий тип завіту — це завіт рівності/рівноправності, за яким два правителі з відносно однаковою владою та авторитетом укладають угоду, як-от завіт Авраама з Авімелехом (Бут. 21:27). Третій тип завіту — це завіт між паном і слугою, в якій одна сторона сильніша за іншу, як-от угода Ісуса Навина із жителями Гаваону (Іс. Нав. 9:15). Зауважте, що всі завіти Бога з людьми належать до категорії пан-слуга. Четвертий і останній тип завіту — це шлюб, постійний союз між чоловіком і жінкою. Бог докоряв Своїм людям за їх подружню невірність через пророка Малахію, говорячи, що «Господь засвідчив між тобою і між жінкою твоєї молодості, яку ти покинув, а вона — твоя співниця і жінка твого завіту» (Мал. 2:14; пор. Прип. 2:17). Шлюбний завіт зазвичай укладають між людьми, але шлюб також

є одним із способів, якими Біблія описує стосунки Бога з Його народом, наприклад, у книзі Осії. Шлюбний завіт Бога зі Своїм народом приходить до свого апогею у шлюбі Христа з Церквою, Його нареченою (Еф. 5:25–33).

Висновок

Що таке завіт? Завіт — це угода між двома або більше особами. Контекст визначає характерні особливості та природу завіту, незалежно від того, укладають його між Особами Трійці, між Богом і людьми чи просто між людьми. Кожен із Божих завітів підпадає під одну з трьох категорій: тринітарний завіт між Особами Трійці, завіт Бога з Адамом і його нащадками та завіт Бога із Його вибраними дітьми у Христі, котрі все ще перебувають у стані гріха. З погляду теології, завіт викуплення, завіт діл і завіт благодаті охоплюють часовий проміжок до викуплення та історію викуплення, від заснування світу до його кінця, коли прийде повнота Божого задуму. Тому ми розглянемо перший із усіх завітів – завіт викуплення – для того, аби краще зрозуміти, як діяв триєдиний Бог у Своєму завіті створення та викуплення людей.

Запитання для перевірки

1. Що таке завіт на базовому рівні?
2. Які загальні характеристики завіту?
3. Як клятва діє у завіті?
4. Чому Бог наказав Аврааму в рамках Свого завіту із ним розсікти тварин навпіл і створити прохід між ними?
5. Яким чином завіт є контекстом, у якому має плекатися любов?
6. Яку роль відіграють свідки у завіті?
7. Які є три основні типи завітів ?
8. Які різні типи завітів між людьми?

ЗАВІТ ВИКУПЛЕННЯ

Коли ми вперше чуємо про вічний завіт між Отцем, Сином і Святим Духом, це може наштовхнути нас на необґрунтовані теорії та домисли. Адже звідки нам знати, що робила Свята Трійця до створення світу? В останні роки деякі відомі богослови відкинули цю ідею як «схоластичний софізм» і поставили під сумнів її біблійне підґрунтя. З іншого боку, якщо існують переконливі біблійні докази вічного завіту між Особами Трійці, тоді ми маємо моральний обов'язок вірити цьому і навчати цієї доктрини не менш, як відкритої Богом правди.

Отож насамперед з'ясуємо: що таке завіт викуплення? Висловлюючись простіше, завіт викуплення — це вічна угода між Отцем, Сином і Святим Духом про план створення людини і спасіння її. Саме у завіті викуплення Бог-Отець призначає Сина Поручителем та Посередником завіту. Отець з Сином постановляють зіслати Духа Святого, щоб була звершена місія Сина, як Спасителя — врятувати та зібрати воедино вибраних для спасіння. Основна ідея цього розділу — довести те, що завіт викуплення є біблійно обґрунтованим і необхідним вченням, оскільки він є основою споконвічної місії

триєдиного Бога в історії викуплення. У цьому розділі спочатку коротко розглянемо історичне походження завіту викуплення. Окрім того, тут ми побачимо його біблійне підґрунтя. Зрештою, у розділі пояснено природу цього завіту та викладено його доктрину. Розділ завершує нанизування вервечки біблійних перлин у єдине намисто краси й любові Бога у Його завіті викуплення.

Історичне походження

Як і у випадку з картиною Клода Моне, перше враження може бути оманливим, але при ближчому розгляді предмети на зображенні стають виразнішими. Ось так і у випадку з історичним походженням завіту викуплення. Дехто міг би подумати, оскільки ніхто із богословів до шістнадцятого століття не писав у своїх працях про завіт Отця і Сина, це вчення є відносно новим, а відтак – підозрілим. Зрештою, як богослови ранньої церкви (100–500 рр. н. е.) і середньовіччя (500–1500 рр. н. е.) могли пропустити вчення про завіт між Отцем, Сином і Святим Духом? Хоча такі запитання є поширеними й навіть виправданими, все ж певні спостереження є примітними у цьому питанні. Чи знаходимо ми часткові згадування про завіт викуплення в ранній церкві, навіть якщо його технічний термін (завіт вику-

плення) відсутній? Відповідь на це питання – так! Отці церкви мали труднощі з тлумаченням деяких висловлювань Ісуса, такими як: «Отець більший від мене» (Ів. 14:28) і «Я прославив Тебе на землі, завершив справу, яку Ти доручив Мені виконати» (Ів. 17:4). Оскільки Син повністю рівний з Отцем, Бог від Бога, Світло від Світла, Бог істинний від Бога істинного, як стверджує Нікейський символ віри, то як Отець може бути більшим за Сина? Крім того, в який момент історії Отець доручив Синові справу? Біблія не фіксує того моменту, коли саме Отець доручає Синові виконати справу. У часи ранньої церкви та Середньовіччя велися різноманітні дискусії, але реформатори шістнадцятого століття пролили більше світла з Писань на ці питання.

Богослови середніх віків використовували Вульгату, переклад Святого Письма латиною. У Вульгаті ключове висловлювання Христа передано так: «як заповів Мені Мій Отець Царство, так і Я заповідаю [*dispono*] вам» (Лука 22:29). Христос промовляв ці слова до Своїх учнів, святкуючи із ними Пасху у світлиці. Ця Пасха стала першою Вечерею Господньою. Там Він давав їм Свої настанови щодо їхнього подальшого апостольського служіння – заснуванням новозавітної церкви. Однією з характерних рис Реформації XVI століття був заклик повернутися до джерел (*ad fontes*). Протестантські богослови закликали повернутися до єврейської та ара-

мейської мов Старого Завіту та грецької мови Нового Завіту. Один реформатор, Теодор Беза, працюючи над критично важливим виданням Нового Заповіту, що ґрунтувалось на ретельному виведенні екзегези грецького тексту, зауважив неточність перекладу Вульгати Луки 22:29. Читаючи грецький текст, він зауважив, що Лука не вживає терміна «призначити Царство», а натомість використовує термін *diatithemi* — «заповідати Царство». Тому Беза переклав вірш із Луки 22:29 як «Я заповідаю вам Царство, як заповів Мені Мій Отець». Беза, чіткіше навівши фокус на своєму тлумаченні, зміг збагнути слова Христа із більшою ясністю. Богослови взяли удосконалене тлумачення Бези щодо заповідання Отцем Царства для Сина та узгодили його з призначенням Сина Посередником у цій місії. Одним із ключових чинників у розвитку цього вчення було те, що богослови повернулися до оригінальних мов Святого Письма та отримали більш чітке розуміння місії Христа та її споконвічного походження у Трійці.

Ґрунтуючись на біблійному розумінні того, що Отець заповів Царство для Сина, богослови почали писати свої праці про вічний внутрішньо-тринітарний завіт. Цю доктрину спочатку було підсумовано у праці під назвою «Сума спасительних знань», написаній двома шотландськими пресвітеріанськими теологами сімнадцятого століття, Девідом Діксоном і Джеймсом

Даремом. «Суму» включили до шотландських видань Вестмінстерських стандартів. Там стверджують наступне: «Бог, на славу Своєї багатії благодаті, відкрив у Своему слові спосіб спасіння грішників, тобто вірою в Ісуса Христа, вічного Сина Бога, на підставі та відповідно до загального розуміння завіту викуплення, укладеного та узгодженого між Богом-Отцем і Богом-Сином, у промислі Святої Трійці, перед закладами світу» (параграф 2). Згодом доктрину було також офіційно закріплено в Савойській декларації (1658) і в Другому Лондонському баптистському сповіданні (1689), конгрегаціоналістській і баптистській версіях Вестмінстерського сповідання. Обидва документи перегакуються з Луки 22:29, обопільно стверджуючи: «Така була Божа воля, у вічному Господньому намірі, вибрати і призначити Господа Ісуса, Єдинородного від Отця, згідно із завітом, укладеним між ними Обома, стати Посередником між Богом і людьми» (8.1). Але богословські традиції та сповідання віри повинні обов'язково підчинятися авторитету Святого Письма. Ми маємо стверджувати вчення не тому, що воно є доктриною певної конфесії, а тому, що воно міститься у Святому Письмі.

Біблійні обґрунтування

Текст із Луки 22:29 ставить ті самі запитання, що й

Івана 17:4, а саме: коли Отець заповідав Царство для Сина? Коли Отець доручив Синові завершити справу? Безпосередня відповідь на ці запитання міститься в Євангелії від Івана 17:5: «А тепер Ти прослав Мене, Отче, у Себе тією славою, яку Я мав у Тебе ще перед тим, як світ постав». В Івана 17:4 Ісус говорить про те, що Отець доручив Синові справу і вже наступний вірш встановлює контекст: «ще перед тим, як світ постав». Нам це закрито, а відтак ми і не маємо права робити припущення про те, що робив триєдиний Бог до створення світу. Ми можемо говорити про це лише тоді, коли Святе Письмо говорить про це; коли Святе Письмо мовчить, ми повинні мовчати. Водночас низка біблійних уривків дійсно дозволяє нам підслухати те, що було у промислі Святої Трійці ще перед закладами світу. Псалом 109 є одним із тих уривків, де ми бачимо, як розростається дерево, сягаючи своїм віттям у Новий Завіт.

Псалмоспівець переказує слова Яхве до Господа Давида: «Промовив Господь до мого Господа: Сядь праворуч Мене, доки не покладу ворогів Твоїх підніжком для Твоїх ніг» (Пс. 109:1). Новий Завіт підтверджує, що Отець сказав Синові такі слова: «Кому з ангелів і коли Він сказав: Сядь праворуч Мене, доки не покладу Твоїх ворогів підніжком для Твоїх ніг?» (Євр. 1:13; пор. Мт. 22:44; Мк. 12:36; Лк. 20:42–43). У своїй проповіді на день П'ятидесятниці апостол Петро пояснює: «Отже, прави-

цею Божою був Він вознесений, обітницю Святого Духа одержав від Отця і вилив те, що ви бачите і чуєте. Давид не піднявся на небо, бо сам говорить: Сказав Господь Господу моему: Сядь праворуч Мене, доки не покладу Твоїх ворогів під Твої ноги» (Дії 2:33-35). Псалмоспівцю було дано можливість зазирнути у промисел Святої Трійці, де Отець пообіцяв посадити Сина на троні праворуч від Себе, щоб правити посеред Своїх ворогів і дати Йому право виливати Святого Духа. Цікаво зауважити, що в цьому самому контексті псалмоспівець також спостерігає ще одну важливу подію, яка сталася між Отцем і Сином.

Псалмоспівець пише: «Поклявся Господь — і не розкається: Ти священник навіки — за чином Мелхиседека!» (Пс. 109:4). Згадаймо із попереднього розділу, що клятва є способом укладання угоди сторонами (Бут. 21:27, 31-32; 2 Царів 11:4; Єз. 16:59; 17:13, 16, 18-19; Ос. 10:4; Лк. 1:72-73). Взаємозамінність термінів клятва та завіт означає, що ми можемо перекласти для себе Псалом 109:4 таким чином: «Господь заповідав — і не передумає: Ти священник навіки за чином Мелхиседека». Натхненний автор послання до Євреїв розмірковує над цим віршем Старого Завіту, пояснюючи природу священства Христа. Його авторитетне тлумачення підтверджує висновок, що Отець постановив Синові бути священником через завітну клятву: «Тут не обійшлося

без клятви. Бо ті, хто колись ставали священниками, ставали ними без клятви, а Цей був поставлений священником з клятвою Того, Хто сказав Йому: «Цей же — з клятвою Того, Хто до Нього каже: Поклявся Господь і не розкається, що Ти — Священник навіки [за чином Мелхиседека], — то настільки й Ісус став запорукою кращого Завіту» (Євр. 7:20-22). Автор Послання до Євреїв підтверджує, що Отець призначив Сина запорукою завіту або поручителем через клятву. Поручитель — це особа, яка бере на себе всі юридичні зобов'язання щодо угоди. Клятва Отця і призначення Сина зодягнені в шати завіту.

Уривок, який загортає всі ці ідеї в маленький, але потужний пакунок, представлено в пророка Захарії (6:13). Якщо коротко, пророк бачить видіння Псалма 109, пишучи про завіт або «мирну раду» між Яхве та Сходом (Пагоном), Месією: «Так говорить Господь Вседержитель: Ось муж, Схід (Пагін) йому ім'я, і під ним зійде, і він збудує Господній дім. І він візьме добротність, сяде і володітиме на своєму престолі, і священник буде по його правиці, і мирна рада буде між обома» (Зах. 6:12-13). У грецькому перекладі Старого Завіту запропоновано переклад, який чіткіше змальовує образність Псалма 109: «І прийме Він владу, і сяде, і буде царювати на престолі Своім; і буде священник праворуч від нього, і мирна рада буде між ними обома». Священник

сидить по правицю Яхве.

Ще один ключовий уривок, який дає змогу зазирнути у промисел Святої Трійці — це Псалом 2:7. У другому розділі Псалтиря автор, Давид, пише про славне правління Месії, Помазанця Божого, Якого Він поставив на Сіоні, Своїй святій горі (Пс. 2:6). Далі псалмоспівець пише: «щоби сповіщати Господні накази. Господь сказав мені: Ти — Мій Син, Я сьогодні Тебе породив» (вірш 7). Пишучи про наказ Господа, псалмоспівець використовує єврейський слово *choq*, синонім слова завіт. Згадайте слова Псалма 104:8–10: «Він навіки заховав у пам'яті Свій завіт, слово, яке заповів для тисячі родів: 'те, що заповів Авраамові, і Свою клятву Ісаакові. І поставив його для Якова як закон [*choq*], — як вічний завіт для Ізраїля». Давид показує, що такі терміни як завіт, слово, яке заповів, клятва Ісаакові, закон та Господні накази (*choq*) є синонімами. Що має на увазі псалмоспівець, коли пише: «щоби сповіщати Господні накази [або «завіт»]. Господь сказав мені: Ти — Мій Син, Я сьогодні Тебе породив» (2:7)? Давид посилається як на завіт, який Бог уклав з ним, так і на вічний завіт, який Він уклав зі Своїм Сином Ісусом.

На оглядовому історичному горизонті перший завіт, який потрапляє у поле нашого зору, — це завіт Господа із Давидом про прихід спадкоємця, який посяде Ізраїльський трон: «Я уклав завіт зі Своїми вибранцями,

покаявся Своему рабові Давидові: Навіки утверджу твоїх нащадків і буду підтримувати твій престол із роду в рід (Пс. 88:4-5; пор. 2 Сам. 7:12-17). Зауважте ще раз, наскільки переплітаються укладення завіту та клятва. Згадаймо, що в Псалмі 2 йдеться не лише про одного із синів Давида, Соломона, а про його більшого Сина, Ісуса — Того, Кому Отець промовив: «Сядь праворуч Мене, доки не покладу ворогів Твоїх підніжком для Твоїх ніг» (Пс. 109:1). Іншими словами, оглядовий історичний горизонт має на увазі Давида та його синів, але основа такого бачення сходить до завіту, у якому Отець присягнув Синові, призначивши Його Священником згідно з чином Мелхиседека перед закладами світу. Ці різні уривки створюють необхідне підґрунтя для заяви Христа в світлиці: “Я заповідаю вам Царство, як Мій Отець заповідав Мені Царство” (Лк. 22:29, авторський переклад). Ці уривки зі Святого Письма становлять божественну рамку, яка охоплює різні новозавітні тексти Святого Письма. Через ці тексти ми довідуємося про місію Христа як Посередника. У завіт між Отцем, Сином і Святим Духом вписана справа Христа з викуплення людства.

Апостол Іван відбиває рівномірний барабанний дріб у своєму Євангелії, підтверджуючи існування завіту між Особами Святої Трійці. Один із постійних ритмів полягає в тому, що Отець послав Сина і доручив Йому

справу: «...діла, які Мені доручив Отець, щоб Я їх довершив, — ті діла, які Я роблю, свідчать про Мене, що Отець Мене послав. І сам Отець, Який послав Мене, засвідчив про Мене» (Ів. 5:36–37). Фактично, Ісус понад тридцять разів заявляє, що Батько послав Його (Івана 4:34; 5:23–24, 30; 6:38–39, 44, 57; 7:16, 28, 33; 8:16, 18, 26, 29, 42; 9:4; 10:36; 11:42; 12:44–45, 49; 13:20; 14:24; 15:21; 16:5; 17:8, 18, 21, 23, 25; 20:21). Ісус також свідчить, що Отець і Син послали Духа: «А Утішитель — Дух Святий, Якого Отець пошле в Мое Ім'я, Той вас навчить усього і пригадає вам усе, що Я вам говорив» (Ів. 14:26); «Коли [ж] прийде Утішитель, Якого Я вам пошлю від Отця, Дух Істини, Який походить від Отця, то Він засвідчить про Мене» (Ів.15:26). Простіше кажучи, ніхто не посилає сам себе — хтось один може бути посланий кимось іншим. У нашому завіті викуплення Отець посилає Сина, а Син добровільно йде. Так само Отець і Син посилають Духа, і Дух охоче йде.

Усі ці уривки малюють картину, яка показує триєдиного Бога, як Бога завітних відносин Трійці перед закладами світу. Але нам потрібно взяти увесь цей пакунок біблійних текстів та представити їх упорядковано й логічно для кращого розуміння цієї теми.

Основна гумка цієї доктрини

Біблійні уривки, розглянуті вище, чітко навчають нас, що Отець, Син і Святий Дух постановили наступне: Син буде посланий Отцем для викуплення. Отець і Син зішлють Святого Духа, щоб звершити справу Сина до вибраних. Висловлюючись лаконічно, це завіт викуплення. Ми можемо пояснити завіт викуплення за трьома головними пунктами: вимоги завіту, обітниця завіту та його зв'язок із завітом благодаті.

Вимоги завіту

Коли Отець доручив Синові звершити справу щодо викуплення Його нареченої, Церкви, першою вимогою було, щоб Син прийняв людську природу. Як пише Павло: «Коли ж прийшла повнота часу, Бог послав Свого Сина, Який народився від жінки і був під Законом, аби викупити тих, які під Законом, щоб ми одержали всиновлення» (Гал. 4:4–5). Автор Послання до євреїв пояснює, що «Він подібним чином став їхнім спільником, аби Своєю смертю знищити того, хто має владу смерті, тобто диявола, і визволити тих, які через страх смерті все життя утримувалися в рабстві» (Євр. 2:14–15). Втілення Сина Божого дає нам цілковите запевнення, що Він був досконалим Спасителем, проявивши вірність там, де Адам її не проявив, будучи «випробуваний

у всьому, за винятком гріха» (Євр. 4:15).

Другою вимогою завіту було те, що Отець призначив Сина священником згідно з чином Мелхиседека. Це означає, що Він виступить Поручителем завіту та його Посередником. Поручитель — це не просто особа, яка вповноважена підписати документ, а радше той, хто добровільно бере на себе всю юридичну відповідальність та зобов'язання. Отець вимагав, аби Його Син, як Поручитель та Гарант завіту, виступив федеральним (або завітним) Головою викуплених. Павло пише про двох федеральних глав, Адама та Ісуса, а саме, що «через одну людину гріх увійшов у світ, а з гріхом і смерть, так у всіх людей увійшла смерть, тому що всі згрішили» (Рим. 5:12). І у зворотній прогресії — «бо як через непослух одного чоловіка багато стали грішниками, так через послух одного багато хто стануть праведними» (в. 19, авторський переклад). Відповідний непослух чи послух двох федеральних голів завіту, Адама та Ісуса, визначає долю тих, кого вони представляють: «Як в Адамі всі помирають, так у Христі всі оживуть» (1 Кор. 15:22). Ісус звершив Свою місію Голови завіту, народившись від жінки під законом, щоб викупити тих, хто був під законом (Гал. 4:4–5). Це означає, що продемонстрований Ісусом послух є надійним засобом, за допомогою якого вибрані виконують закон Божий у Христі, адже Він виконує закон від їхнього імені. Відповідно,

Ісус несе прокляття закону від імені вибраних. І третя вимога. Як тільки заслугами Сина завершиться Його спасительна праця, Отець і Син зішлють Духа, щоб зробити її діевою у Своему вибраному народові (Дії 2:33; Гал. 3:14; Еф. 1:13).

Обітниці

Завіт викуплення складається із шести обітниць. По-перше, Отець пообіцяв Синові, що приготує тіло через дію Духа: «Тому, входячи у світ, Він каже: Жертв і приношень Ти не схотів, але Ти підготував Мені тіло» (Євр. 10:5, цитата із Пс. 39:7). Згадаймо, що ангел говорив Марії, сповіщаючи, що вона зачне в утробі й народить Месію: «Дух Святий зійде на тебе, і сила Всевишнього тебе огорне; тому й Святе, Котре народиться, назветься Сином Божим» (Лк. 1:35).

По-друге, Отець пообіцяв наділити Свого Сина необхідними дарами, помазавши Святим Духом для звершення Його місії із викуплення. Пророк Ісаїя пише про це так: «Мій слуга, Я його підтримаю. Мій вибраний, його прийняла Моя душа. Я зіслав на нього Свого Духа, — він принесе справедливий суд народам» (Іс. 42:1). Розпочинаючи Своє земне служіння, Ісус пішов однієї суботи у Своє рідне місто Назарет до синагоги. Там Він підвівся, щоб прочитати текст із Ісаї, написа-

ний на сувої: «Дух Господній на Мені, бо Він помазав Мене благовістити убогим, послав Мене [зціляти розбитих серцем], проповідувати полоненим визволення, сліпим — прозріння, і пригноблених відпустити на волю; звіщати рік Господнього помилювання» (Лк. 4:18–19, цитата із Іс. 61:1–2). Після цих слів Ісус приголомшує усіх, хто зібрався у синагозі Своїм тлумаченням: «Сьогодні, коли ви чуєте, виконалося це Писання» (Лк. 4:21). Далі ми бачимо, як Отець виливає Свого Духа і помазує Свого Сина під час Іванового хрещення у річці Йордані. Батько готує Свого Сина до служіння. Як свідчив Ісус: «Бо Кого Бог послав, Той говорить Божі слова, тому що [Бог] дає Духа без міри» (Ів. 3:34). Коріння того, що Отець помазав Сина, проростає із батьківської обітниці у завіті викуплення.

По-третє, Отець пообіцяв підтримати та підперезати Ісуса силою у Його служінні, а також визволити Його від смерті. Ісус знав цю істину, що звучить у Псалмі 15:10: «...бо Ти не залишиш душі моєї в аді й не даси Своєму святому побачити тління» (Дії 2:27). Батько пообіцяв Синові, що смерть не матиме влади над Ним і що Він воскресить Його з мертвих.

По-четверте, Отець пообіцяв винагородити Сина за звершене Ним служіння. Це дасть Йому змогу зіслати Духа Святого, Котрий збере воедино Своє тіло, тобто Церкву. Згадайте слова Ісуса про те, що Він і Отець зіш-

лють Духа: «Коли [ж] прийде Утішитель, Якого Я вам пошлю від Отця, Дух Істини, Який походить від Отця, то Він засвідчить про Мене» (Ів. 15:26; див. також 14:26). У намірі Отця і Сина було зіслання Святого Духа, щоб Церква була наставлена на повну істину (Ів. 16:13). Петро пояснив цю обітницю та значення П'ятидесятниці для людей, що зібралися того дня: «Отже, правицею Божою був Він вознесений, обітницю Святого Духа одержав від Отця і вилив те, що ви бачите і чуєте» (Дії 2:33). Петро має на увазі, що Отець пообіцяв Духа Святого і що Христос, отримавши батьківську обітницю, тепер зливає Святого Духа на створіння, а особливо на Свою церкву.

По-п'яте, Отець пообіцяв Синові, що усі вибрані будуть належати Христу. Такий результат служіння — це є винагорода та благословення завіту викуплення. Згадайте знайомі слова з Псалма 2:7: «Я був поставлений... щоби сповіщати Господні накази [або «завіт»]: Господь сказав мені: Ти — Мій Син, Я сьогодні Тебе породив». Месія — це праведний чоловік із Псалма 1, який піднімається на Сіон, Божу святу гору у Своєму досконалому, особистому і вічному послуху. Тому Бог ставить Його на престол по правицю від Себе (Пс. 109:1). Як наслідок Своєї завершеної місії, Батько каже Синові: «Попроси в Мене — і дам Тобі народи у твою спадщину, — володіння Твоє до кінців землі» (Пс. 2:8). Народи є нагородою Сина, і тому у Великому Дорученні слова-

ми Ісуса виповнюється ця батьківська обітниця: «Дана Мені вся влада на небі й на землі. Тож ідіть і навчіть усі народи, хрестячи їх в Ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все, що Я заповів вам. І ось Я з вами по всі дні аж до кінця віку!» (Мт. 28:18–20). Ми бачимо картину Христової нагороди у всій її славі у книзі Об'явлення. Іван пише: «Після цього я поглянув — і ось величезний натовп, якого злічити ніхто не міг, з кожного народу, покоління, народності й племені. Вони стояли, зодягнені в білий одяг, перед престолом і перед Агнцем, і пальмове віття було в їхніх руках; і вони кликали гучним голосом, промовляючи: Спасіння нашому Богові, Який сидить на престолі, і Агнцеві!» (Об. 7:9–10).

Й остання, шоста обітниця. Отець пообіцяв винагородити Сина всією владою і силою на небесах і на землі за надбання Його Церкви, а також винагородити Його славою, якою Він володів до закладин світу. Ісус із честю визнав цю винагороду у Своїй первосвященницькій молитві: «Я прославив Тебе на землі, завершив справу, яку Ти доручив Мені виконати. А тепер Ти прослав Мене, Отче, у Себе тією славою, яку Я мав у Тебе ще перед тим, як світ постав» (Ів. 17:4–5; пор. Фил. 2:5–11).

Взаємозв'язок із завітом благодаті

Окрім трьох вимог і шести обітниць, ми повинні звер-

нути увагу на взаємозв'язок між завітами викуплення та благодаті. Завіт викуплення вічний — він укладений між Отцем, Сином і Святим Духом. Завіт благодаті — це завіт Бога з обраним, але занепалим грішником, що став вибраним для спасіння у Христі Ісусі. Цей завіт має свою динаміку розвитку впродовж історії викуплення. Завіт викуплення є непорушною основою завіту благодаті. Обітниці спасіння ґрунтуються на незмінних обітницях Бога в завіті викуплення, який гарантує, що завіт благодаті беззаперечно виконає Божі наміри. І насамкінець, завіт викуплення є законною підставою для спасіння вибраних, оскільки в ньому Отець призначає Сина як Поручителя завіту, Того, Хто бере на себе всі юридичні зобов'язання щодо виконання закону та сплати покарання за його порушення.

Підсумок

Наприкінці цього розділу дозвольте мені звернути нашу увагу на той факт, що одним із найважливіших елементів завіту викуплення є любов. Уявляючи собі завіт між Отцем, Сином і Святим Духом, люди часто думають про ділову операцію — холодну, прораховану угоду. Але ми повинні пам'ятати, що завіти є ареною, на якій триєдиний Бог розкриває Свою любов. Таким, сповненим любові, безумовно, і є завіт викуплення. У

цьому завіті Отець посилає Сина: «Бо так Бог полюбив світ, що дав [Свого] Єдинородного Сина» (Ів. 3:16). Син охоче і добровільно погоджується прийти у світ. Павло вказує, що Ісус «полюбив мене й віддав Себе за мене» (Гал. 2:20). І Отець, і Син посилають Духа: «Божа любов влилася в наші серця через даного нам Святого Духа» (Рим. 5:5). Любов'ю Божою відмічений кожен аспект завіту викуплення. В рамках цієї божественної угоди в середині між Трьома Особами Святої Трійці Отець «вибрав нас у Ньому раніше від створення світу, щоб ми були святі й непорочні перед Ним у любові, наперед призначивши нас для того, щоб усиновити Собі через Ісуса Христа, згідно з уподобанням Своєї волі, для прославлення величі Своєї благодаті, якою Він обдарував нас в улюбленому Сині» (Еф. 1:4–6). Ось у чому любов: Отець посилає Сина в любові; Син іде в любові; і Отець з Сином виливають Духа в любові.

Запитання для перевірки

1. Коли Отець заповідав царство Сину?
2. Як Псалом 109 оповідає нам про те, що Отець призначає Сина Поручителем завіту та священником згідно з чином Мелхиседека?
3. Як Псалом 2:7 узгоджується із цілісною картиною завіту викуплення?
4. Скільки разів в Євангелії від Івана Ісус говорить, що Отець послав Його?
5. Якими є вимоги завіту викуплення?
6. Які обітниці містить завіт викуплення?
7. Яким чином любов охоплює кожен аспект завіту викуплення?

ЗАВІТ ДІЛ

На початку Бог створив небо і землю. А потім Він створив перших людей, Адама і Єву, поселивши їх в Едемському саду. На перший погляд може здатися, що Бог ніколи не укладав завіту з Адамом, оскільки ми ніде не знаходимо слова *завіт* у перших розділах книги Буття. Проте, уявімо собі ситуацію, що ви сидите за обідом із подругою, і тут раптом хтось їй телефонує. Вона перепрошує і каже, що мусить відреагувати на важливий дзвінок. Ви сидите й тихо спостерігаєте, як вона киває головою, а потім ставить низку запитань: «Чи підтвердилась доставка продуктів?» «На котру годину прибуде служитель церкви?» «А як щодо списку гостей?» «Чи підтвердився час бронювання вечірки?» «О котрій годині приїде флорист?» Поклавши слухавку, ваша подруга посміхнулася. Ви чули лише половину розмови, але який би Ви зробили висновок? Ваша подруга планувала пікнік? Гру в хокей? Чи все ж весілля? Вона жодного разу не промовила слово *весілля*, але всі уривки головоломки підказують вам, що вона говорила про весілля. Те, що термін відсутній, не означає, що доктрина також відсутня. Слухаючи розмову вашої

подруги, ви почули ширший контекст її телефонної бесіди і змогли зробити правильний висновок щодо її суті. Це та сама стратегія, яку ми повинні застосувати, щоб зрозуміти, як вчення про завіт з'являється у перших розділах Біблії. Нам потрібно зробити більше, ніж шукати термін. Пам'ятаючи різні характеристики завітів (особливо клятви, закони, благословення та прокляття, любов і знаки), ми можемо прочитати безпосередній контекст Буття 1-3 і помітити там елементи завіту. Але більше, ніж безпосередній контекст, ми повинні читати Буття 1-3 у ширшому контексті П'ятикнижжя, перших п'яти книг Біблії. Нам потрібно визнати, що Буття 1-3 є дверима до П'ятикнижжя, а відтак звернути увагу на те, чим закінчується історія П'ятикнижжя.

Що таке завіт діл? Завіт діл — це перший завіт, який Бог уклав з Адамом, де Він пообіцяв Адаму та його нащадкам вічне життя за умови досконалого та особистого послуху Його повелінню. Маючи це визначення, ми можемо рухатися далі впродовж цього розділу, спочатку коротко розглянувши історичні витоки доктрини. Після історичного огляду ми дослідимо біблійні свідчення як у безпосередньому, так і в ширшому канонічному контексті. Потім у цьому розділі ми побачимо біблійні докази завіту діл та порядок викладення цієї доктрини. Розділ завершують короткі підсумки про завіт діл та про любов – адже вона є найважливішим

елементом завіту.

Історичні витоки

Беручись до читання Біблії, ми не повинні думати, що є її першими читачами. Багато хто перед нами у минулому ретельно досліджував Писання. Першим читачем Святого Письма, звичайно, був народ Ізраїлю. І деякі з найдавніших небіблійних єврейських літературних творів дійшли до нас у тому форматі, відомому зараз як апокрифи. Для більшої ясності, апокриф — це збірка небогонатхненних книг, написаних у стилі Святого Письма в міжзавітний період, між пророком Малахією, останньою книгою Старого Завіту, і Новим Завітом, приблизно з 400 року до Р.Х. і до першого століття. Яка користь від апокрифічних книг, якщо вони небогонатхненні і не є частиною канону Святого Письма? Хоча вони не мають такого авторитету, як Святе Письмо, ми все ж можемо читати ці книги з великим інтересом, оскільки це одні з найперших коментарів до Святого Письма. Звідти ми дізнаємося про те, як євреї до часів Христа розуміли різні уривки Святого Письма. У цьому випадку уривок із Сираха 14:17 проливає світло на історію сотворіння: «Будь-яке тіло старіє, як одяг, бо завіт від віку: Неодмінно помреш». Цей давній коментар про історію сотворіння дає сучасним читачам Свя-

того Письма два спостереження, варті уваги.

По-перше, це твердження цитує останню фразу Буття 2:16–17: «І заповів Господь Бог Адамові, кажучи: Плоди з усякого дерева, що в раю, вживатимеш у їжу, а з дерева пізнання добра і зла – не їжте з нього: у той день, коли зїсте з нього, *неодмінно помрете*» (курсив додано). Це означає, що автор книги Сираха коментує Буття 2:16–17. По-друге, як він тлумачить наказ Бога Адаму? Він розглядає Божий наказ як виконання завіту: «...бо завіт від віку: Неодмінно помреш». Задовго до того, як християни взяли Старий Заповіт, єврейські коментатори розуміли, що Бог і Адам були у завіті. Отці Церкви, зокрема Августин Блаженний, брали до уваги цей текст із книги Сираха 14:17 і вважали, що це точне розуміння ідеї завіту Бога із Адамом. Августин включив її у своє богослов'я.

Інше історичне джерело, що говорить про завіт із Адамом, походить від перекладу Старого Завіту з івриту на латинську мову. Отець Церкви Єронім переклав Святе Письмо латиною, поширеною (або «простонародною (вульгарною)») мовою того часу, і тому його переклад називають Вульгатою. Коли Єронім перекладав книгу Осії, він натрапив на сьомий вірш у шостому розділі (6:7), який можна перекласти одним із двох способів: «Вони ж, наче людина, що переступила завіт, — там вона зневажила Мене» проти «Вони ж, наче Адам,

що переступив завіт». Складність перекладу цього вірша полягає в тому, що єврейське слово «людина» також є тим самим словом, що й власне ім'я «Адам» (*adam*). Чи має на увазі Осія, що цей термін вказує на Адама, першу людину, хто порушив завіт?

Чи це Ізраїль порушив завіт, як будь-яка грішна людина? Грецький переклад Осії вибирає останнє: «наче людина, що переступила завіт». Але Єронім не був таким переконаним і у своєму перекладі вибрав перший варіант: «Вони ж, наче Адам, що переступив завіт». Отже, переклад Єроніма є ще одним джерелом історичного походження завіту діл.

Богословські дискусії про завіт діл із Адамом тривали як серед римо-католиків так і серед протестантів до шістнадцятого століття. Розуміння Августином Сираха 14:17 та перекладу Єроніма Осії 6:7 дали цьому поштовх. До кінця шістнадцятого століття богослови-реформатори продовжували обговорювати завіт діл. Ця доктрина зрештою була систематизована у кількох різних віросповіданнях сімнадцятого століття. Першим віросповідним документом, що закріпив цю доктрину, були Ірландські артикули (1615), написані Джеймсом Ашером. В артикулі за номером 21 зазначено таке:

Людина, яка спочатку була створена за образом Божим (що особливо виражено в мудрості її розуму та святості

її волі), мала завіт закону, прищепленого в її серці. Згідно із цим Бог обіцяв людині вічне життя за умови, що вона проявить цілковиту й досконалу слухняність Його Наказам, відповідно до людської спроможності, якою вона була наділена у своєму творінні. В той же час над людиною витала загроза смерті у випадку непослуху та її провалу.

Ашер не використовує терміна *завіт діл*, але він говорить про «завіт закону», прищеплений у серці Адама, згідно з яким Бог обіцяв йому вічне життя за умови цілковитої покори Його наказам і смерті – у випадку непослуху.

Майже через покоління члени Вестмінстерської асамблеї представили схоже визначення у своєму віросповіданні: «Перший завіт, укладений з людиною, був завітом діл, у якому Адаму було обіцяно життя – йому та його нащадкам, за умови досконалого й особистого послуху» (ВСВ 7.2). У Савойській декларації (1658), у конгрегаційній версії Вестмінстерського віросповідання повторюється те саме визначення (7.2). Друге Лондонське баптистське сповідання (1689), баптистська версія Вестмінстерського сповідання в іншому місці підтверджує цю доктрину: «Завіт діл був зламаний гріхом і став непридатним для життя; Господь зі Своєї прихильності до людини дав обітницю майбутнього Христа від насіння жінки, як Божого засобу для покли-

кання вибраних, породження в них віри та покаяння» (20.1; див. також 19.6). Але якими б сильними не були історичні докази та всебічне засвідчення походження доктрини про завіт діл між Богом і Адамом, правомірність цього вчення в кінцевому підсумку повинна ґрунтуватися на Священному Писанні.

Біблійні докази

Недільний день на острові Гранд-Жатт — це відома картина французького художника дев'ятнадцятого століття Жоржа Сера. На ній зображено сонячний день у парку, де люди тримають парасольки. Також ми бачимо човни на спокійному, залитому сонцем озері. Дехто, відкинувшись, відпочиває на прохолодній траві у затінку. Зосередивши увагу лише на одному фрагменті картини, скажімо, на молодій дівчині із букетом квітів у руках, ми втратимо із поля зору інші елементи — ми не побачимо веслувальників, що плывуть по спокійній воді, ми не помітимо собаки, що обнюхує газон, або дівчинки, яка тримає руку матері під час прогулянки теплого сонячного дня. У наших зусиллях зрозуміти часткове, як правило, корисно мати ширше бачення цілого. Ширша картина забезпечує необхідний контекст для кращого її прочитання — і тоді молода дівчина, зображена на ній, буде не випадати із цілісно-

го контексту, поєднавшись із іншими людьми у парку. Якщо ми надто пильно зосередимося на дуже маленькому фрагменті цієї картини, тоді, ймовірно, втратимо з поля зору узагальнене ціле. Зробивши крок назад, ми виявимо, що менший фрагмент картини набуває сенсу у світлі решти картини. Лише у світлі великого цілого зображення ми можемо повністю оцінити його менші фрагменти.

Наше дослідження завіту бере свій початок із безпосереднього контексту Буття 1–3, де ми точно визначаємо елементи завіту. Потім завіт розгортається у ширшому контексті П'ятикнижжя Мойсея і, зрештою, у найширшому канонічному контексті всього Святого Письма.

Контекст Буття 1–3

Господь Бог створив Адама за Своїм образом і подобою. Із цього випливає той факт, що Адам, звісно, знав різницю між правильним і неправильним, оскільки Бог написав Свій закон у серці Адама (Бут. 1:26; Рим. 2:14–15). На додаток до Божого закону, явленого природним способом через творіння, Господь також відкрив перед Адамом свої два особливі повеління. Перше повеління – це так званий мандат володаря над творінням: «Бог поблагословив їх, кажучи: Зростаєте і розмножуєтеся,

наповніть землю і володійте нею, пануйте над рибами морськими і птахами небесними, усією худобою, усією землею й усіма плазунами, які повзають по землі» (Бут. 1:28). Із самого початку у Божому наказі з'являються дві завітні характеристики. Пригадаймо, що благословення є звичайним знаком завіту. Крім того, Божий закон (або повеління) є ще однією характеристикою завіту. На додаток до повеління зростати, розмножуватися, наповнювати та підпорядковувати землю, Бог наказав Адаму не їсти з Дерева Пізнання: «І заповів Господь Бог Адамові, кажучи: Плоди з усякого дерева, що в раю, вживатимеш у їжу. А з дерева пізнання добра і зла — не їжте з нього: у той день, коли з'їсте з нього, неодмінно помрете!» (2:16–17). Це друге повеління продовжує вказувати на існування завіту з кількох причин.

По-перше, ми повинні ще раз відзначити зв'язок між законом і завітом. У книзі Буття 1:28 Бог наказав Адаму панувати над творінням, що цей текст визначає як благословення. У забороні їсти з дерева пізнання добра і зла Бог додає потенційну санкцію смерті або прокляття завіту. Для старозавітного ізраїльтянина, обізнаного із завітом Мойсея та його законами, Божа заборона матиме знайомий відтінок звучання. Божий наказ, що забороняє їсти плоди дерева, має ту саму форму звучання, що й накази в Десяти Заповідях. «Не їжте» (Бут. 2:17) на івриті містить заперечну частинку «не їж» (*lo*),

за якою йде імперфект (дієслово недоконаного виду) «їсти» (*tochal*). Ця граматична конструкція (*lo* + дієслово недоконаного виду) розгортається в Декалозі із ритмічним повторюванням: «У тебе не буде інших богів, крім Мене. Не робитимеш собі ідола... Не поклонятимешся їм і не служитимеш їм... Не вживатимеш Ім'я Господа, Бога твого, надаремно... Не вбиватимеш. Не чинитимеш перелюбу. Не крастимеш. Не даватимеш неправдивого свідчення проти свого ближнього. Не жадатимеш» (Вих. 20:3–17). Божа заборона їсти з дерева пізнання слідує тій самій моделі, що ми знаходимо в заборонах Десяти заповідей, завітного функціонування Божого закону.

На довершення цього, Буття 2:16–17 містить спонукальний складник речення — тобто пояснює причину дотримання наказу: «бо [*chi*] у той день, коли з'їсте з нього, неодмінно помрете!» (в. 17). Така сама граматики розкривається в Десяти заповідях, у яких спонукальний складник речення слідує за наказом:

Не поклонятимешся їм і не служитимеш їм. Адже [*chi*]
Я — Господь, твій Бог, Бог ревнивий...

Не вживатимеш Ім'я Господа, Бога твого, надаремно,
адже [*chi*] Господь не оправдає того, хто вживає ім'я
Його надаремно.

. . . Не робитимеш в цей день жодного діла — ні ти, ні
твій син, ні твоя дочка, ні твій раб, ні твоя рабиня, ні твій

віл, ні твій осел, ні будь-яка твоя худоба, ні чужинець, який в тебе живе. Адже [chi] за шість днів Господь створив небо, землю, море і все, що в них, а сьомого дня Він спочив (Вих. 20:5–11).

Кожен Ізраїльтянин, слухаючи Заповіді Декалогу, чує завітний наказ у Божій забороні не їсти з Дерева Пізнання.

По-друге, заборона містить у собі потенційне виповнення прокляття завіту, а саме смерть. Покарання смертю у рамках завіту – це ще одна спільна риса із завітом Мойсея. Коли Бог оновив завіт Мойсея із Ізраїлем, коли народ готувався увійти в обіцяну землю, Бог відкрив перспективи благословення і прокляття, життя і смерті, так само, як Він зробив це для Адама, помістивши його в сад: «Кличу вам сьогодні за свідків небо і землю: я представив перед вашим обличчям життя і смерть, благословення і прокляття» (Втор. 30:19; пор. 11:26–29). Мойсей сказав ці заповітні слова, які так само стосуються Божих обітниць благословення та прокляття для Адама.

Третім чинником, що доводить завіт між Богом і Адамом є звертання до завітного імені Бога, Яхве. Згадайте, як Мойсей пас овець на горі Хорив і натрапив на палаючий кущ. Бог промовив до Мойсея з полум'я та відкрив йому Своє ім'я, коли Мойсей наблизився до куща: «Я

— Бог [elohi] твого батька, Бог [elohi] Авраама, Бог [elohi] Ісаака і Бог [elohi] Якова!» (Вих. 3:6). У цьому твердженні до слова Бог використовується загальна форма «Бог», *Elohim*. У той же час тут розкривається Його завітний зв'язок з патріархами. Отже, коли Мойсей запитав Бога, що він має сказати ізраїльтянам, хто послав його, Бог відповів: «Так скажеш Ізраїльським синам: Господь, Бог ваших батьків, Бог Авраама, Бог Ісаака і Бог Якова, послав мене до вас (Вих. 3:15). Бог по-собливому відкрив своє завітне ім'я Мойсееві, ім'я, яке Бог дає лише тим, з ким Він розділяє Свій завітний зв'язок і кому Він виявляє Свою любов. Об'явлення Божого імені не є чимось незначущим. Впродовж першого розділу Буття Мойсей (автор П'ятикнижжя, згідно з Луки 24:44 та Івана 5:46) використовує загальне ім'я Бога, *Elohim*, тридцять п'ять разів (Бут. 1:1–2:3). Але в Буття 2–3 він двадцять разів закликає завітне ім'я Бога, Яхве. І важливо, що «Господь [Яхве] Бог наказав людині» не їсти з Дерева Пізнання (2:16–17).

По-четверте, Дерево Пізнання і Дерево Життя є видимими знаками Божих слів. Іншими словами, це знаки завіту або таїнства. Дерево Пізнання є видимим проявом Божого наказу, Його закону, не їсти плід дерева під загрозою смерті. А Дерево Життя є візуальною формою захищеної обітниці Бога дати Адаму вічне життя після завершення його праці. Більше про ці знаки завіту буде

сказано згодом у п'ятому розділі.

Контекст П'ятикнижжя Мойсея

З найдавніших часів єврейські вчені коментували Старий Заповіт. Одним із найвідоміших коментаторів є книга *Буття Рабба* (Берешит Рабба), написана між 300 і 500 роком нашої ери. Цей стародавній коментар надає важливу стратегію інтерпретації перших сторінок Святого Письма:

Написано: *Але вони, як чоловік (Адам), порушили завіт (Ос. 6:7). «Вони, як людина (Адам)», що означає як Адам: так само, як Я привів Адама в Едемський сад, і дав йому повеління, і він порушив Мій наказ, після чого Я покарав його вигнанням, й оплакав його екаh (як)! (Я привів його в Едемський сад, як написано: І взяв Господь Бог людину, яку створив, і оселив її в раю (Бут. 2:15). Я наказав був йому: І Господь Бог заповів людині (Бут. 2:17); і він переступив Мою заповідь: Чи не їв ти з того дерева, з якого Я звелів тобі не їсти (Бут. 3:11)? І Я покарав його вигнанням: Тому Господь Бог вислав його з раю (Бут. 3:23); і Я вигнав Адама (Бут. 3:24); Я оплакував його екаh (як) і сказав йому: ауекаh: екаh написано: так Я привів його нащадків у Ерец (землю) Ізраїль і наказав їм, і зламали вони Мого завіта, і Я покарав їх, відіславши їх і вигнавши їх, і оплакав Я його екаh! І Я привів їх у Ерец Ізраїль, як*

написано, і Я привів вас у землю родючих полів (Єрем. 2:7); Я наказав їм: І накажи Ізраїльським синам (Вихід 27:20), і також: звели Ізраїльським синам (Лев. 24:2); вони порушили Мою заповідь: І весь Ізраїль переступив Твій закон (Дан. 9:11); Я покарав їх, відіславши їх геть: Відійшли цей народ, і хай вийдуть (Єрем. 15:1); вигнанням: Я їх викину з Мого дому (Ос. 9:15); і Я оплакував їх *ekah: Ekaḥ* (Як) самотньо сидить місто (Плач Єр. 1:1).

Коментар починається з Осії 6:7 і порівнює Адама з Ізраїлем. Те, як Осія зводить воедино Адама та Ізраїля, спонукає його зіставити їх. У коментарі зазначено, що Бог помістив Адама в сад, а Ізраїля — в обітовану землю. І Адам, й Ізраїль порушили Божий завіт, і тому Бог вигнав їх обох — Він вигнав Адама з Едему, а Ізраїль — із землі обітованої. Ця стратегія читання важлива з двох сторін: (1) автор використовує Писання для тлумачення Писання — у цьому випадку він використовує Осії 6:7, щоб зрозуміти Буття 1–3; і (2) він визнає, що вигнання Адама з саду — це алюзія на вигнання Ізраїлю з землі обітованої. Те, що коментар звертається до вигнання Ізраїлю, спонукає до вивчення ширшого контексту П'ятикнижжя, особливо кінця книги Повторення Закону, де Мойсей говорить про смуту і полон Ізраїлю.

Коротше кажучи, натхненний Святим Духом, Мойсей скріпив, немов форзац, Буття 1–3 із Повторенням Закону 28–34 — ці два уривки дзеркально відобража-

ють один одного. Книга Буття починається із вигнання Адама, а Книга Повторення Закону закінчується вигнанням Ізраїлю. Мойсей створив Буття 1–3, як передвісник Божого завіту з Ізраїлем. Схема створення, падіння та відновлення у Бутті 1–3 провіщає зведення скинії (Вих. 25–31), падіння та відновлення Ізраїлю після випадку із золотим бичком (Вих. 32–34). Структура прокльонів, їхній вплив на змія, жінку та чоловіка (Бут. 3:14–19) віддзеркалюють настанови про чистоту з книги Левит 11–15. Те, яким чином Адам та Єва говорять про своє падіння у раю, відображає відступ ізраїльтян від гори Синай, коли вони злякалися загрозливої присутності Бога (Бут. 3:8; Вихід 20:18–21). Гріх Єви є прообразом десятої заповіді (Бут. 3:6; Вих. 20:17; Повторення Закону 5:21). Окрім цих паралелей, існують ще інші.

Обов'язки Адама доглядати та підтримувати сад також перегукуються зі священницькими обов'язками (Бут. 2:15; Числа 3:7–8). Як зазначалося вище, заборона їсти з Дерева Пізнання відображає заборони Десяти заповідей. Питання їжі займає помітне місце: заборона споживати певні плоди у Бутті 2:16–17 корелюється із забороною споживати нечисту їжу в Левит 11. Насправді лише в трьох місцях П'ятикнижжя фрази «не торкайся» і «не їж» трапляються разом:

Бог сказав про плід дерева, що посеред раю: «Не їжте

[lo tochlau] з нього і не доторкайтесь [lo tigau] до нього, щоб ви не померли» (Бут. 3:3, курсив додано)

«Не будете їсти [lo tochlau] їхнього м'яса й не будете торкатися [lo tigau] їхньої мертвечини, — вони для вас нечисті» (Лев. 11:8, курсив додано).

«...також свині, — бо вона має роздвоєне копито й має розділені ратиці копита, та не жує жуйки, тож вона для вас нечиста. Не будете їсти [lo tochlau] їхнього м'яса й не будете торкатися [lo tigau] до їхньої мертвечини» (Втор. 14:8, курсив додано)

Враховуючи ці літературні зв'язки, ми бачимо, що випробування Адама в саду споглядається так само, як і випробування забезпеченням Ізраїлю у землі обіцяній.

Й Адам, й Ізраїль поселені, умовно кажучи, у пристойних локаціях. Левит 18:5 підсумовує принципи, що діють в житті: «Дотримуйтеся усіх Моїх заповідей та всіх Моїх присудів і виконуйте їх; виконавши їх, людина ними житиме. Я — Господь, ваш Бог». Це не означає, що Адаму та Ізраїлю були відведені ті самі місця для володіння. Адам живе під законом без перспективи покаяння і повернення в рай, тоді як Ізраїль має можливість покаятися і повернутися на землі. Висловлюючись стислими богословськими термінами, Адам був під завітом діл, а Ізраїль був під завітом благодаті. Однак, якщо дивитися в широких масштабах, Ізраїля,

як націю, було вигнано за непослух так само, як Адама було вигнано за його неслухняність. Ось про що Осії 6:7. Подібно до того, як непослух Адама призвів до прокляття, вигнання та смерті, так само й Ізраїль зазнав тих самих наслідків у національному масштабі. Ізраїль зазнав прокляття, про яке попереджав Мойсей: «І буде, — якщо ти не слухатимешся голосу Господа, свого Бога, дотримуючись усіх Його заповідей, які я тобі сьогодні заповідаю, і виконуючи їх, то на тебе нагрянуть і спіткають тебе всі ці прокляття» (Втор. 28:15; див. також вірші 16–68). Ізраїль пережив вигнання, яке передбачав Мойсей: «Господь, твій Бог, розсіє тебе серед усіх народів, від краю землі й до краю землі, і ти служитимеш там іншим богам, яких не знав ні ти, ні твої батьки, — дереву і камінню» (Втор. 28:64; див. також в. 36, 41, 68). Ізраїль пережив смерть, про яку пророкував Мойсей: «І буде, — як Господь радів за вас, чинячи вам добро і розмножуючи вас, так Господь радітиме за вас, вигублюючи вас, і ви будете викоренені із землі, в яку ви входите, щоб заволодіти нею» (Втор. 28:63; див. також в. 45, 48, 53–57). Подібно до того, як Адам помер у вигнанні та повернувся в порох (Бут. 3:19), так Господь виніс смертний вирок, вигнавши Ізраїль із землі. Пророк Єзекїїл яскраво зображує Ізраїль як вигнанця на кладовищі серед долини сухих кісток (Єз. 37:1).

Якщо ми прочитаємо лише Буття 1–3, у нас може

скластися поверхове розуміння подій створення й гріхопадіння. Мойсей мав намір, щоб частина книги Буття 1–3 була прочитана у контексті ширшої літературної цілісності, і тому чітко пов'язав їх з оповіддю про створення в пізніших частинах П'ятикнижжя. У цьому випадку П'ятикнижжя закінчується так само, як і почалося — вигнанням Божих синів — Адама (Бут. 5:1–3; Луки 3:38) та Ізраїля (Вих. 4:22; Ос. 11:1) з-під присутності Господньої. Коли старозавітні ізраїльтяни, знайомі з П'ятикнижжям, читали та чули розповідь про створення у книзі Буття, вони, безсумнівно, заглядали у дзеркало Божого завіту з Ізраїлем, як це відображалось у Його завіті з Адамом. Адже тут ми не можемо не враховувати численних зв'язків між Буттям 1–3 з рештою П'ятикнижжя, де в особливому форзаці відбилося Повторення Закону 28–34.

Контекст канону

Ще раз і ще раз розважаючи над Осії 6:7, де пророк роз'яснює нам Буття 1–3, що «вони ж, наче людина [Адам], що переступила завіт», ми не повинні думати, що пророк був єдиним, хто бачив і звіщав про це. Не тільки Осія та вчителі-рабини бачили зв'язок, але й апостол Павло. У своєму посланні до Римлян Павло пише про гріх Адама:

«Бо як через одну людину гріх увійшов у світ, а з гріхом і смерть, так у всіх людей увійшла смерть, тому що всі згрішили. Гріх був у світі й до Закону, але гріх не зараховується, коли немає Закону. Та смерть панувала від Адама до Мойсея і над тими, які не згрішили подібно до переступу Адама, котрий є прообразом майбутнього» (Рим. 5:12–14).

На перший погляд тут не потрібно чогось домислювати до слів Павла, де він вочевидь повторює події трагічного гріхопадіння Адама — про те, що гріх прийшов у світ через одну людину, тобто Адама. Однак, зупинімося на хвилинку і запитаймо себе, чому Павло використовує два різні терміни: «гріх» (грецьке *hamartia*) і «переступ» (грецьке *parabasis*). Використання двох різних термінів є вагомим моментом.

Обидва англійські переклади, «гріх» і «переступ», відображають природу оригіналу, що лежить в основі грецької. Але якби ми були наверненими у християнство євреями першого століття, які були знайомі зі Старим Завітом, і, зокрема, із перекладом його грецькою мовою, ми б почули дещо відмінне. Павло не використовує два синоніми лише для кращого літературного звучання мови. Швидше, термін *parabasis* (або «переступ») — це конкретний тип гріха: це гріх завіту — дія, яка порушує завіт. У низці висловлень Павла та інших

текстів Нового Завіту зв'язок із завітом очевидний:

«Ти хвалишся Законом, а порушенням [*parabaseos*] Закону зневажаєш Бога» (Рим. 2:23).

«Адже Закон спричиняє гнів, а де немає Закону, там немає і переступу [*parabasis*]» (Рим. 4:15).

«Тоді навіщо ж Закон? Він був даний для виявлення переступів [*parabaseon*] і встановлений через ангелів рукою посередника, аж поки не прийде Нащадок, Якому була дана обітниця» (Гал. 3:19).

«І якщо слово, сказане ангелами, було непохитним, і кожний переступ [*parabasis*] та непослух отримали справедливу відплату» (Євр. 2:2).

«І тому Він є Посередником Нового Завіту, щоби через смерть для викуплення від переступів [*parabaseon*] першого Завіту покликані одержали обітницю вічної спадщини» (Євр. 9:15).

У кожному з цих віршів автор послання пов'язує «переступ» із Мойсеевим завітом.

Фактично, у грецькому перекладі Старого Завіту використано термін *parabasis* («переступ») з метою вказати на порушення Божих законів (Іс. Нав. 7:11, 15; 23:16; 2 Цар. 18:12; Іс. 24:5; Єз. 16:59; 17:15–16, 18; 44:7; Ос. 6:7; 8:1) або порушення завіту (Вих. 32:8; Лев. 26:40; Числ. 5:12,

19–20, 29; 14:41; 22:18; 24:13; 27:14; Втор. 1:43; 9:12, 16; 11:16; 17:20; 28:14; Ис. Нав. 11:15; 1 Сам. 12:21; 15:24; Йов 14:17; Пс. 118:119; Іса. 66:24; Єр. 5:28; Дан. 9:5). Згадаймо те, що Бог дає Свої закони в контексті завіту з Мойсеєм. Порушити Божий закон означає порушити Його завіт. Серед безлічі текстів, які використовують *parabasis* («переступ»), найцікавішим є Осії 6:7: «вони ж, наче людина [Адам], що переступила [*parabainon*] завіт». Павло не перший, хто пов'язує Адама, завіт і переступ. Павло просто повторює Осію. Це означає, що ми можемо висвітлити Римлянам 5:13–14 таким чином: «Бо гріх дійсно був у світі до того, як було дано [завіт Мойсея], але гріх не зараховується там, де немає [завіту]. Проте смерть панувала від Адама до Мойсея, навіть над тими, чий гріх не був схожий на [порушення завіту Адамом]». Твердження Павла має на увазі те, що всі люди у Всесвіті перебувають під зобов'язанням Адамового завіту, несуть відповідальність і покарання за його порушення. Переступ Адама не означає, що завіт анульовано. Швидше грішники зробили себе неспроможними успадкувати обітницю вічного життя у рамках цього завіту. Втім, наслідки його порушення все ще висять над головами всіх людей. Як сказав колись один пуританин із Нової Англії Бенджамін Гарріс: «Через переступ одного – усе людство відійшло від Бога».

Детально звіривши біблійні докази із різних кон-

текстів — Буття 1–3, П'ятикнижжя Мойсея, пророка Осії та апостола Павла, — ми отримали свідчення, що Бог і Адам перебували в завіті. Буття 1–3 містить маркери завіту: його закони і накази, благословення та прокляття, знаки завіту на Дереві Життя та Дереві Пізнання, а також ім'я Бога завіту — Яхве. У ширшому контексті Мойсей починає і закінчує П'ятикнижжя історією про Божих синів: поселення Адама в сад і вигнання з нього, а також вигнання Ізраїлю з землі у життя під постійною загрозою. Буття 1–3 і Повторення Закону 28–34 є дзеркальними відбитками (форзацами); Адам — це Ізраїль у мікросвіті. І з погляду Осії 6:7, як пророка, і з Павлових послань, як апостола, ми переконаємось, що вони розглядають стосунки Адама із Господом, як завітні.

Основна думка цієї доктрини

Самі по собі окремі цеглинки зовсім не схожі на завершену будівлю. Але у поєднанні одна із одною кожна окрема цеглинка стає частиною чогось більшого — сконструйованої цілісної споруди. Ми можемо сказати те саме про досліджені біблійні дані: вони є зібраними будівельними блоками, із яких складається доктрина завіту діл. Двома сторонами завіту є триєдиний Бог і Адам, що особливо очевидно у розповіді про початок створення світу — більше нікого немає. Умови завіту

цілком зрозумілі. Адам мав проявити послух Божим наказам — плодитися, розмножуватися, наповнювати всю землю та володарювати на ній (Бут. 1:28), а також не їсти із Дерева Пізнання (2:16–17). Бог сказав Адаму, що він помре в разі свого непослуху. Загроза смерті – це був запобіжник від вічної смерті, і навіть у цьому було благословення і життя. Бог вигнав Адама і Єву із саду, «аби часом він не простягнув руки, не взяв з дерева життя, не їв і не жив вічно» (Бут. 3:22). Отже, послухався б Адам Господа, то Бог зрештою дозволив би йому їсти з Дерева Життя і був би збереженим для вічного життя він сам та його нащадки після завершення випробування. У Вестмінстерському віросповіданні 7.2 простежується зв'язок між життям і послухом: «Першим завітом, укладеним з людиною, був завіт діл, у якому життя було обіцяно Адаму; і в ньому для його нащадків, за умови досконалого й особистого послуху». Для підтвердження цієї думки, Вестмінстерські богослови цитують Галатам 3:12 і Римлян 10:5.

Павло пише: «Закон же не від віри, але хто виконує його, той житиме ним» (Гал. 3:12), і «Мойсей пише про ту праведність, що від Закону: Людина, яка виконуватиме його, буде ним жити» (Рим. 10:5). В обох віршах Павло звертається до Левит 18:5 і пояснює його: «Дотримуйтеся усіх Моїх заповідей та всіх Моїх присудів і виконуйте їх; виконавши їх, людина ними житиме. Я —

Господь, ваш Бог». Павло цитує цей вірш, щоб показати, що в доктрині виправдання віру й учинки протиставляють як антитези. Коли Бог виправдовує людину, Він оголошує її праведною, тобто вона відповідає вимогам закону. Павло пояснює, що є лише два шляхи до позитивного Божого вироку: або досконалий послух закону, або віра в Ісуса Христа. Відповідно до завіту діл, Адам мав бути збереженим для вічного життя через свій досконалий, особистий і вічний послух Божим заповідям. Ось чому Левит 18:5 — «виконавши їх [заповіді], людина ними житиме» — має стосунок до завіту діл, особливо враховуючи, що Павло використав цей вірш в Посланнях до Римлян і до Галатів. Павло просто повторює вчення Ісуса щодо цього важливого питання.

Коли Ісус навчав, один законник підвівся і запитав Його: «Учителю, що маю зробити, аби досягнути вічне життя?» (Лк. 10:25). Ісус відповів: «Що в Законі написано? Як читаєш?» (вірш 26). Законник відповів, процитувавши першу та другу найбільші заповіді: «Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією силою своєю, і всією думкою своєю, і ближнього свого, як самого себе» (в. 27; пор. Втор. 6:4–6; Лев. 19:18). Як відповів Ісус? Він процитував Левит 18:5: «Правильно ти відповів. Роби це, — і житимеш!» (Лк. 10:28, курсив додано). Своєю відповіддю Ісус, звичайно, жодним чином не обезцінював Євангеліє. Натомість Він просто

пояснив, як діє закон: проявляй досконалий послух — й отримаєш обіцяну нагороду, вічне життя у рамках завіту діл. Але про що Ісус не сказав законнику, так це про те, чи спроможний він, будучи грішником, досконало коритися закону. Звичайно, ми знаємо, що грішники не можуть коритися Богові, «адже всі згрішили й позбавлені Божої слави» (Рим. 3:23). Те, що всі люди є грішниками, повертає нас до вирішального фактора завіту діл, а саме до доктрини зарахування.

Апостол Павло пояснює, як вчинки Адама вплинули на всіх людей: «Бо як через одну людину гріх увійшов у світ, а з гріхом і смерть, так у всіх людей увійшла смерть, тому що всі згрішили» (Рим. 5:12). Коли Адам згрішив, усі люди згрішили. Але як це можливо? Чому Бог вважає всіх людей відповідальними за вчинки Адама? Адам був нашим завітним, або федеральним представником. Латинське слово «завіт» — це *foedus*, від якого у нашій мові пішло слово федеральний. У представницькій республіці, такій як Сполучені Штати, виборці обирають сенаторів, наприклад, щоб ті представляли інтереси свого штату в столиці країни — вони є федеральними представниками. У нашому випадку Бог створив Адама і призначив його нашим федеральним представником від імені всього людства. Павло протиставляє представницькі дії двох голів завіту, Адама та Христа: «Отже, як переступ одного призвів до осуду

всіх людей, так один вчинок праведності веде до виправдання та життя для всіх людей. Бо як через непослух одного чоловіка багато стали грішниками, так і через послух одного багато хто стане праведним» (Рим. 5:18–19, авторський переклад). Згрішивши, Адам помістив усіх, кого він представляв, на позицію грішників. І у зворотному напрямку, Бог поміщає усіх тих, кого представляє Христос, до категорії праведних. Якщо висловитися більш технічно, Бог зараховує (або зачисляє / приписує) гріх Адама всім його нащадкам і зараховує слухняність і страждання Христа тим, хто вірить у Нього. У наступному розділі йтиметься про завіт благодаті. Там ми більш детально розглянемо доктрину зарахування.

Насамкінець, знаками завіту діл є два дерева: Дерево Пізнання добра і зла і Дерево Життя. Ми не повинні думати, що плоди цих дерев мали якісь отруйні чи магичні властивості, що саме споживання їх призводить або до смерті, або до життя. Натомість пам'ятайте, що Боже об'явлення розкривається за схемою «слово-дія-слово». Бог промовляє Своє слово, Він являє Себе у певній дії, а потім Він промовляє Своє роз'яснювальне слово. Бог є власним перекладачем Самого Себе. У нашому випадку Божий наказ Адамові супроводжувався видимим знаком, Деревом Пізнання. Дерево Пізнання є видимим проявом Божої заповіді, Його закону. Тож нас

не повинно дивувати, що Дерево Пізнання має подобу Божого закону. Змій спокусив Єву скуштувати плід із дерева, «і жінка побачила, що дерево придатне для їжі й *приємне на вигляд*, і прекрасним є *мати знання*» (Бут. 3:6, курсив додано). Ось як псалмоспівець характеризує Божий закон: «Господній закон бездоганний... робить мудрими дітей... дає світло очам» (Пс. 18:8-9). Дерево Пізнання було видимим знаком завіту, нагадуванням про Божий завітний наказ. Воно справді зробило б Адама та Єву мудрими, якби вони боялися Господа та виконували Його повеління. Натомість, Дерево Життя було видимою формою неявної обіцянки Бога дати Адамові та його потомству вічне життя після завершення його праці. Деревя були священними знаками або таїнствами Божого слова — обітницею життя і загрозою смерті.

Підсумок

Бог створив завіт та уклав його з Адамом, але, як і завіт викуплення, цей завіт не був холодною діловою операцією. У нашій культурі проявляти *послух* — це майже прокляття — розмахувати білим словесним прапором, визнаючи, що відмовляєшся від своїх прав або дозволяєш комусь позбавляти тебе бажання жити так, як ти хочеш. Біблія змальовує послух зовсім іншими

фарбами. Завіт, закон і любов зустрічаються й обіймаються в першій і найбільшій заповіді: «Слухай, Ізраїлю! Господь, наш Бог, — Господь єдиний. Люби Господа, свого Бога, усім своїм розумом, усією своєю душею й усією своєю силою. Нехай ці слова, які я сьогодні тобі заповідаю, перебувають у твоєму серці й у твоїй душі» (Втор. 6:4–6). Послух і любов йдуть пліч-о-пліч. Так само завіт діл був ареною Божої любові. Хоча в 1 Самуїла 18:3 ми читаємо про завіт Йонатана з Давидом, але ці слова також говорять про завіт Бога з Адамом: «Йонатан уклав із Давидом союз дружби, оскільки полюбив його, як власну душу». Бог обдарував Адама благословеннями та Своєю любов'ю. Понад усе, завіт діл демонструє любов — Божу любов до Адама та можливість для Адама любити Бога. Але, на жаль, ми всі знаємо гіркий і жахливий результат цього завіту. Ті слова, які колись пророк Самуїл промовив до Саула, рівною мірою стосуються Адамового непослуху: «Безглуздо вчинив ти, бо ти не зберіг мою заповідь, яку заповів тобі Господь. Адже тепер Господь закріпив би твоє царство над Ізраїлем навіки. Тепер же твоє царство не встоїть, і Господь знайде Собі чоловіка за Своїм серцем, і Господь заповість йому бути володарем над Своїм народом, бо ти не дотримався того, що тобі заповів Господь!» (1 Сам. 13:13–14). Ісаак Воттс красномовно висловив цю саму думку у своєму гімні «Первородний гріх — Перший і

Другий Адам»:

Адам – людського роду образ первозданний,
Якого правосуддя прирекло вернутись в порох знов
І полум'я вогню закону – вирок неблаганний –
Прокляття лиш невідворотне, лише сльози й кров
(переклад В. Однолька).

Благословенне ім'я Господне! Хоча Адам зламав завіт
Божий, Бог у Своїй любові послав іншого, Останнього
Адама, завершити провалену місію першої людини. І
знову Воттс продовжує свою думку, виражену у поетичних рядках:

Але о, милість незбагненна!
Бо місце першого предвічний Божий Син зайняв.
На землю Він зійшов з самого неба,
Руками світ обняв, вмираючи, за нас життя віддав!
(переклад В. Однолька).

Ось у такій перспективі ми повертаємося до діл
Останнього Адама і до завіту благодаті.

Питання для перевірки:

1. Чи повинна доктрина / вчення мати конкретний термін, взятий із текстів Святого Письма? Чому так або чому ні?
2. У які три контексти ми повинні розмістити взаємодію Бога з Адамом для кращого прочитання Буття 1-3?
3. Які елементи присутні в Буття 1-3, що вказують на існування завіту між Богом і Адамом?
4. Чому важливо читати Буття 1-3 у зв'язці із Повторенням Закону 28-34?
5. Як Осія 6:7 поєднує Адама та Ізраїля?
6. Чому використання Павлом терміна *parabasis* («переступ») є важливим у Римлянам 5:13-14?
7. Внаслідок чого зарахування є частиною завіту діл?
8. Хто є двома сторонами завіту діл?
9. Які умови встановлює Бог для виконання завіту діл?
10. Яке покарання за недотримання завіту діл?
11. Яка винагорода за дотримання завіту діл?
12. Які сакраментальні ознаки завіту діл?
13. Чому любов є такою важливою у завіті діл?

ЗАВІТ БЛАГОДАТІ

Після гріхопадіння Адама та Єву охопили страх і тремтіння у присутності Бога. Господь прийшов судити їх за переступ завіту, за те, що вони споживали заборонений плід. Бог виніс Свій суд над ними. Було винесено вирок змієві за його роль у падінні — його було проклято і він мав повзати на череві своєю та їсти порох земний усі дні свого життя (Бут. 3:14). Але перед тим, як Бог виніс Свій вирок над Адамом і Євою, Він дав їм надію: «Я покладу ворожнечу між тобою і жінкою, між твоїм насінням і її насінням: воно підстерігатиме твою голову, а ти вистежуватимеш його п'яту!» (Бут. 3:15). Незважаючи на те, що біль Єви під час пологів примножиться, і вона змагатиметься зі своїм чоловіком, а Адам оброблятиме ріллю і здобуватиме хліб у поті чола свого, поки не повернеться до землі, вони страждатимуть від Божого вироку, сподіваючись на викуплення. Бог виведе від насіння жінки Когось Такого, як Адам, щоб викупити Адама, Єву та їхніх нащадків від згубних наслідків гріхопадіння. Відтак, богослови називають це першою обітницею Євангелія, а ще дехто називає цю обітницю *протоевангелієм*. Іншими словами, це перша обітниця

завіту благодаті. Вестмінстерське віросповідання 7.3 описує завіт благодаті таким чином:

«Людина внаслідок гріхопадіння стала неспроможною жити у першому завіті з Господом. Господь у Своїй доброті уклав із людиною другий завіт, який зазвичай називають завітом благодаті, де Він добровільно пропонує грішникам життя і спасіння в Ісусі Христі на основі віри в Нього заради їхнього спасіння. Господь обіцяє всім тим, хто призначений на вічне життя, Свого Святого Духа, щоб утворити в їхніх серцях бажання і здатність вірити».

Завіт благодаті різко контрастує із завітом діл. Бог дав Адаму можливість вічного життя на основі його послуху. У завіті благодаті Він дає дар вічного життя через віру у спасительну працю Христа. Бог не змінює покликання Адама, а натомість посилає Свого Сина, Ісуса, останнього Адама, щоб виконати невдалу місію Адама. Благословення завершеної праці Христа приходять лише до тих, хто вірить у Нього. Лише благодаттю через віру.

У цьому розділі, по-перше, коротко описано історичне походження завіту благодаті. По-друге, в ньому простежується завіт благодаті від першої обітниці Адаму і Єві через різні біблійні завіти, що завершується новим завітом у Христі. По-третє, у цьому розділі

зібрано біблійні докази, щоб сформулювати доктрину. Розділ закінчує спостереження про мету і призначення завіту благодаті. Його благодать — це любов Бога, яку неможливо ані заробити, ані досягти заслугами. Вона подарована Христом грішникам і вилита у серця Святим Духом.

Історичні витоки

Богослови не завжди використовували термін «завіт благодаті», але вони просували його суть, стверджуючи, що з моменту гріхопадіння спасіння було дане грішнику лише благодаттю через віру у Христа. Отці Церкви, такі як Іреней Ліонський, визнавали, що різні завіти охоплюють одну історію викуплення, але, незважаючи на їхні відмінності, всі вони були поєднані однією основною метою, а саме: за всіма ними стоїть той самий Бог, і Він дає спасіння грішникам у межах Своїх завітів. Іреней спростовував твердження раннього еретика Маркіона, який вірив у існування двох богів — гнівного бога Старого Завіту та люблячого бога Нового Завіту. Іреней заперечив це твердження, сказавши, що був один Бог, який стояв за всіма Своїми завітами. Насправді він стверджував, що віра Авраама була такою ж, як і у новозавітних віруючих у Христа. Богослови Середньовіччя втратили із кута зору цю теологічну по-

зицію, але реформатори шістнадцятого сторіччя відновили її. Такі реформатори, як Ульріх Цвінглі та Генріх Буллінгер, наполягали на єдності Божих завітів проти тверджень анабаптистів, які аргументували, що Старий Завіт не має значення для новозавітних християн.

Богослови-реформатори систематизували ідею єдності завітів у Вестмінстерському віросповіданні. Подібно до богослов'я Іренея, вони помітили, що завіт благодаті по-різному управлявся за часів закону (Старого Завіту) та Євангелія (Нового Завіту). За часів закону Бог управляв завітом благодаті обітницями, пророцтвами, жертвоприношеннями, обрізанням, приношенням пасхального ягняти та іншими засобами, які всі, власне, були прообразом Христа, насінням жінки (Вестмінстер 7.5). Навпаки, під час Нового Завіту всі ці символічні засоби актуалізувалися у Христі, Котрий явився нам у тілі (Вестмінстер 7.6). Або процитуємо доктрину про Христа словами розділу 8.6 Вестмінстерського віросповідання:

«Хоча місія викуплення не була фактично здійснена Христом до Його втілення, все ж її потенційна сила, дієвість і надбання за правонаступництвом передавалися вибраним від початку світу і впродовж усіх віків. Це здійснювалося через ті обітниці, прообрази та жертви, в яких Він був явлений і визначений, як насіння жінки, яке зітре голову змія і як Агнець, заколений від почат-

ку світу, Котрий є вчора і сьогодні Той самий навіки» (Вестмінстер 8.6).

Прообрази проклали шлях до реальності — до Ісуса. Висловлюючись простіше, старозавітні святі з нетерпінням чекали пришествя Христа, а новозавітні святі тепер дивляться назад на прихід Христа. Але обоє знаходять спасіння у Христі, й обоє є учасниками єдиного завіту благодаті.

Біблійні докази

Бог дав Адаму та Єві Свою першу обітницю в рамках завіту благодаті. Це було євангельське послання: Бог спасе їх, пославши нащадка від насіння жінки, від Адама та Єви, за образом та подобою перших людей. Спаситель викупить їх і розтрощить голову змія. Бог також сказав їм, що змії поранить нащадка Єви у п'яту, що означає, завдасть Йому рани, але не смертельної.

Три інші важливі чинники в Божому проголошенні Євангелія говорять нам про те, що Бог дав завітну обітницю Адаму та Єві. По-перше, незважаючи на гріх перших людей, оповідь спокійно запевняє нас, що Бог перебуває в завітних стосунках з нашими прабатьками. Немає сумніву в тому, що все змінилося після гріхопадіння. Згрішивши, Адам і Єва стоять перед Богом у

передчутті Його вироку. Прийшла ворожнеча та конфлікт поміж Боже творіння: (1) людина ворогує проти Бога, оскільки Адам звинувачував Бога у своєму гріху через те, що Він дав йому жінку (Бут. 3:12); (2) людина ворогує із творінням, оскільки Єва звинуватила змія за свій вчинок, а Адаму доведеться працювати в поті чола свого серед тернів і будяків (в. 13, 17); і (3) людина ворогує із людиною, оскільки Адам і Єва відтоді не жили у згоді (в. 16). Проте, незважаючи на відчуження, в оповіді все ще вжито завітне ім'я Бога – Яхве (в. 13–14, 21–22).

По-друге, Бог у Своєму милосерді зробив для Адама та Єви одяг, щоб прикрити їхню наготу: «Адамові та його жінці Господь Бог зробив одяг зі шкур і зодягнув їх» (Бут. 3:21). Бог пообіцяв звільнити їх від гріха через насіння жінки, і попереднє виповнення цієї обітниці прийшло в одязі зі шкури тварин. Це ще один елемент завіту, а саме жертвні тварини. Бог зберіг Свої завітні стосунки з Адамом і Євою, але це коштувало жертви — крові тварин.

По-третє. Завіт Бога із Адамом і Євою, в умовах якого перші люди ще можуть кликати Боже ім'я та бути одягненими в одяг зі шкури жертвних тварин, з приходом гріха вже не може залишатись завітом діл. Бог пошле Іншого, Котрий виконає ту працю, яку провалив Адам (Бут. 1:28), і звільнить Адама і Єву від їхнього гріха. Вічне життя більше не ґрунтується на послуху Адама, але

радше приходять через віру в завітну обітницю Божу. Доказом того, що ми перейшли від діл до віри в обітницю, є дії Адама щодо Єви. Бог пообіцяв, що насіння жінки зітре голову змія, і тому Адам перейменував свою дружину: «І дав Адам своїй жінці ім'я [Єва, що значить] Життя, тому що вона є матір'ю всіх живих» (3:20).

Судячи з намірів і цілей Адама, це його визнання віри. Адам повірив у Божу обітницю і тому дав своїй дружині інше ім'я — вона більше не була «жінкою» («чоловічицею»), тією, що була взята від чоловіка (2:22), а «Євою», матір'ю всіх живих (3:20).

Лише кількома віршами пізніше ми бачимо доказ віри Єви, коли вона намагалась розгледіти виповнення обітниці у народженні Каїна: «Я набула чоловіка, Господа» (Бут. 4:1, авторський переклад). Протестантський реформатор шістнадцятого століття Мартін Лютер зробив проникливе спостереження цього вірша. Він виявив, що у єврейському тексті немає слів «за допомогою». Або як у перекладі Р. Турконяка: «Набула я людину завдяки Богові» (*примітка перекладача*). Швидше, Єва просто каже, що вона народила чоловіка, Господа, Яхве у плоті. Єва вірила, що Каїн був обіцяним Нащадком, Який розтратить голову змія! Вона та Адам, безсумнівно, були приголомшені, коли Каїн виявився натомість із насіння змія, піднявшись над своїм праведним братом Авелем та убивши його. Каїн був не

Христом, а антихристом. Однак, послух Божим наказам більше не був засобом досягнення вічного життя; віра в завітну обітницю Бога, в обіцяне насіння, що має прийти – ось засіб, за допомогою якого люди досягають спасіння і вічного життя. Бог повільно розкриває Свою завітну обітницю в кожному наступному завіті впродовж усієї історії викуплення: у Ноевому, Авраамовому, Мойсеевому, Давидовому та Новому завітах.

Завіт із Ноем

Даючи Свою завітну обітницю Адаму та Єві, Господь водночас знав, що якби виконання обітниці покладалося на людей, то її ніколи не було б виконано. Якщо навіть праведний Адам зазнав провалу у безгрішному світі, то як грішникам виконати невдалу місію Адама, не кажучи вже про неможливість досягнути Божої обітниці? Насправді «побачив Господь Бог, що зло людей розмножилося на землі, що кожний у своєму серці весь час пильно роздумує про зло» (Бут. 6:5). Бог вжив заходів для збереження творіння, щоб досягти обіцяного Ним викуплення. Господь звершив Свій суд над землею, але спас Ноя та його сім'ю. Бог оновив завіт благодаті із Ноем та його сім'єю, звелівши йому будувати ковчег, за допомогою якого вони змогли б спастися від Божого потопу (в. 18). Господь Бог зберіг рід насіння жінки, що, очевидно, впливає з того, що Лука

включив Ноя у родовід Христа (Лк. 3:36), рід, який він веде аж до Адама (в. 38).

Коли води потопу відступили і Ной вийшов із ковчега, тоді Бог оновив Свій завіт. Божі слова, звернені до Ноя, нагадують нам, що промовляв Господь колись Адамові, укладаючи із ним Свій завіт: «І поблагословив Бог Ноя та його синів, і сказав їм: Зростаєте та розмножуйтеся, наповнюйте землю і володійте нею... Ось Я укладаю Мій завіт з вами та вашими нащадками, які будуть після вас» (Бут. 9:1, 9). Але ми повинні визнати, що це не повторне укладання завіту діл. Тут Бог не говорить Ною, що той може досягнути вічного життя через свій послух. Гріх увійшов у світ, і, таким чином, спасіння може прийти лише завдяки благодаті віри в Христа – обіцяного Нащадка від жінки. Автор Послання до євреїв чітко пояснює це так: «Вірою Ной, одержавши об'явлення про те, чого ще не бачив, зі страхом зробив ковчег для спасіння свого дому, чим осудив увесь світ і став спадкоємцем тієї праведності, що походить з віри» (Євр. 11:7). Ной був спадкоємцем праведності через віру в обітницю, а не через свій послух.

Проте обсяг оновленого завіту Бога з Ноем у Буття 9 набагато ширший, ніж обсяг Його оновленого завіту в Буття 6. У Бутті 6 Бог оновив Свій завіт з Ноем, його сім'єю та тваринами в ковчезі (Бут. 6:18–21). У книзі Буття 9 Бог оновив Свій завіт із Ноем, його сім'єю та всім

створінням:

І звернувся Бог до Ноя та до його синів, які були з ним, кажучи: Ось Я укладаю Мій завіт з вами та вашими нащадками, які будуть після вас: з кожною живою душею серед вас, з птахами, худобою і всяким звіром землі, — з усіма, які вийшли з ковчега. І укладу Мій завіт з вами, і більше не загине жодна істота від вод потопу, і не будуть більше води потопу знищувати всю землю» (Бут. 9:8-11).

Завіт благодаті вимагає сцени творіння, на якій розгорнеться драма обітниці Євангелія. Таким чином, Ноїв завіт служить меті завіту благодаті, хоча сам по собі він не є завітом благодаті. Як це працює?

Я працюю в установі, яка наймає професорів, головна мета яких — викладати Біблію студентам, які готуються служити церкві в різних сферах: пасторів, церковних лідерів і консультантів. Кожен із професорів викладає різні дисципліни, у тому числі Біблію, богослов'я, історію церкви, пастирську теологію та консультування. Проте в закладі серед персоналу є інші працівники, які не викладають цих дисциплін. Є різні адміністратори, які забезпечують роботу закладу. Працівники адміністрації закладу не викладають Біблії та пов'язаних з нею тем, але вони здійснюють життєво важливі для закладу функції. Без їхньої праці заклад не міг би працювати, функціонувати чи існувати, а професори не

могли б викладати Біблію. Адміністрація та викладачі є частиною одного закладу, але мають різні функції. Адміністрація підтримує професорів. Так само Ноїв завіт є частиною завіту благодаті, але в кінцевому підсумку має ширшу функцію у розгляді всього творіння. Ноїв завіт забезпечує загальну благодать, за допомогою якої Бог підтримує ширше творіння, щоб сприяти розкриттю обітниці Євангелія, Його особливої благодаті, якою ми спасаємося.

Ми знаємо, що Божий завіт із Ноем не був кінцевим завітом. Це не було остаточне виконання Божої завітної обітниці Адаму і Єві. Як історія із Ноем перегукується з історією про гріхопадіння Адама? Ною, подібно до Адама, було дано панувати над творінням. Подібно до Адама, що впав у гріх, скуштувавши заборонений плід, Ной також пережив своє падіння, з'ївши занадто багато плодів виноградної лози — він сп'янів (Бут. 9:20–21). І так само, як історія про гріхопадіння закінчувалася Божим благословенням і прокляттям насіння, так і історія про падіння Ноя закінчувалася благословенням і прокляттям насіння: благословення на Сима і Яфета та їхніх нащадків і прокляття на Хама, Ханаана та їхніх нащадків (в. 24–28). Насіння змія все ще було у світі і навіть у ковчезі, але також надійно зберігалось й обіцяне насіння жінки.

Завіт з Авраамом

Нащадки Ноя все ще були сповнені гріха, прояви якого ми бачимо у їхній надмірній самовпевненості під час будівництва Вавилонської вежі (Бут. 11:1–9). Господь Бог вирік Свій суд над ними, змішавши їм мову і розсіявши їх по поверхні землі. Але із затінку вежі Бог засяяв світлом Своєї благодаті, покликавши Аврама: «Вийди зі своєї землі й зі свого роду, і з дому свого батька — в землю, котру тобі покажу. І зроблю тебе великим народом, і поблагословлю тебе, звеличу твоє ім'я, — і ти будеш благословенним. Я поблагословлю тих, які благословляють тебе, а тих, які проклинають тебе, — прокляну; і благословенні будуть в тобі всі племена землі» (12:1–3). Тут ми бачимо кілька елементів завіту: Боже повеління, благословення та прокляття. Тут є також тонкий натяк на те, що Аврам є тим, через кого Бог виправить падіння Адама — масштаб Його обітниці Авраму глобальний: «І зроблю тебе великим народом... . . і благословенні будуть в тобі всі племена землі». Бог не наказує Авраму наповнити всю землю, але натомість обіцяє, що Він зробить Аврама великим народом.

Фактично, у кожному наступному випадку із патріархами Авраамом, Ісааком та Яковом Бог оновлює Свій завіт. І ми вловлюємо конкретні паралелі із завітом Адама. Кожен з цих уривків або натякає, або повторює мову Буття 1:28: благословення мати високе ім'я поміж

народами, розмножуватися, наповнювати всю землю та володарювати на ній:

«Я — Бог твій. Догоджуй Мені й будь бездоганим; Я укладу Мій завіт між Мною і між тобою, і вельми тебе розмножу...І надалі твоє ім'я не буде Аврам, а буде твоє ім'я Авраам, бо Я зробив тебе батьком багатьох народів. І надзвичайно побільшу тебе, і зроблю тебе народами, і з тебе вийдуть царі». (Бут. 17:1-2, 5-6, курсив додано)

«Я вельми поблагословлю тебе і дуже розмножу твоїх нащадків, — як небесні зорі, як пісок на березі моря. І твої нащадки успадкують міста ворогів; і будуть благословенні у твоїх нащадках усі народи землі за те, що ти послухався Мого голосу». (Бут. 22:17-18, курсив додано)

«Поблагословили свою сестру Ревеку і сказали їй: Ти наша сестра, — стань незліченними тисячами; і хай твої нащадки успадкують міста ворогів» (Бут. 24:60).

«А мій Бог поблагословить тебе, зробить тебе великим і розмножить тебе, — і ти станеш громадою народів. Нехай Він дасть тобі благословення мого батька Авраама, тобі й твоєму потомству після тебе, щоб успадкувати землю, в якій перебуваєш, котру Бог дав Авраамові!» (Бут. 28:3-4, курсив додано).

Але всі ці твердження не є наказами. Вони не закли-

кають до того, що повинні зробити Авраам, Ісак і Яків, але стверджують, що Бог зробить для них — Бог розмножить їх, зробить великими і наповнить землю їхніми нащадками.

Авраамів завіт є частиною завіту благодаті. По суті, Павло дуже чітко пояснює, що Боже покликання до Авраама є Євангелієм: «Адже Писання, передбачивши, що Бог через віру оправдає язичників, благовістило Авраамові: В тобі благословляться всі народи!» (Гал. 3:8). Це та сама завітна обітниця, яку Бог дав Адаму та Єві. Біблійний текст, немов вітерець, шепоче нам, що насіння жінки є насінням Ноя та насінням Авраама, Ісаака та Якова.

Завіт з Мойсеєм

Коли Господь послав Свій народ до Єгипту, Він не залишив його без надії. Він ще раз підтвердив виконання Своєї завітної обітниці — що викупить його через насіння жінки та завершить Свої початкові задуми щодо творіння. Перед смертю Яків сказав Йосипу та двом його синам: «Мій Бог з'явився мені в Лузі, у Хаананській землі, поблагословив мене і сказав мені: Ось Я побільшу тебе та розмножу тебе, і зроблю тебе громадою народів, і цю землю у вічне володіння дам тобі та твоїм нащадкам після тебе» (Бут. 48:3–4). Господь Бог повторив обітницю завіту із Авраамом. Навіть у

глибині страждань Ізраїлю у спекотній, вогненній печі Єгипту Бог виконував Свої обітниці: «Сини ж Ізраїля все зростали: вони розмножилися, стали численними і дуже-дуже сильними; і земля сприяла їхньому розмноженню» (Вих. 1:7). Але Ізраїль страждав, і тому Бог викупив Свій народ з Єгипту. Конкретна причина, чому Він зробив це, полягала в Його завіті з Авраамом, Ісааком і Яковом: «І Бог почув їхній стогін, і Бог згадав про Свій завіт з Авраамом, Ісааком і Яковом» (Вих. 2:24). Бог викупив Свій народ, привів його до підніжжя гори Синай і уклав з ним завіт (19:5).

Завіт з Мойсеєм — це не лише виконання завіту благодаті, але й дещо інше. Апостол Павло, порівнюючи завіти Авраама та Мойсея, пояснює, що завіт Мойсея виконує особливе призначення в рамках завіту благодаті. Подібно до завіту Ноя, який є необхідною платформою загальної благодаті, що сприяє розкриттю Євангелія, завіт Мойсея має особливий характер демонстрації закону та узгоджується із завітом Авраама. Павло пояснює, що «закон увійшов, щоб намножився переступ» (Рим. 5:20). На перший погляд, таке твердження не має сенсу. Невже Бог дав завіт із Мойсеєм, аби примножити гріхи? Павло відповідає на це запитання у своєму посланні до Галатів: «Він був доданий через переступи, аж поки не прийде насіння, у якому містилася обітниця» (Гал. 3:19, авторський переклад). Іншими словами,

два завіти у парі — Авраама та Мойсея — мали зробити кілька речей: (1) зберегти народ Ізраїлю від зовнішнього язичницького впливу, доки не прийде насіння жінки та Авраама; (2) показати Ізраїлю неможливість досконало виконати закон, який мав привести народ до Месії; і (3) показати ізраїльтянам, що від насіння жінки прийде Той, Хто виконає закон від їхнього імені. Як розмірковує Павло: «Та невже Закон є проти Божих обітниць? Зовсім ні! Якби був даний Закон, здатний оживляти, тоді праведність була б від Закону. Але Писання замкнуло все під гріхом, щоб обітниця з віри в Ісуса Христа була дана тим, які вірять» (Гал. 3:21–22). Але в той же час слід зазначити дві важливі речі.

По-перше, як було згадано вище, завіт Мойсея є частиною завіту благодаті. Проте, на відміну від завіту Авраама, в основі якого лежить Божа обітниця, завіт Мойсея має юридичний характер. Він має такий юридичний характер через свою функцію в рамках завіту благодаті та через свій тимчасовий характер. Завіт Мойсея не був кінцевим пунктом призначення, а лише однією зупинкою на довгій дорозі. Як навчає Павло: «Тому Закон був нашим вихователем до Христа, щоб нам оправдатися вірою. Коли ж прийшла віра, то ми вже не під вихователем. Адже через віру в Ісуса Христа ви всі — сини Божі» (Гал. 3:24–26). Відтоді, як Христос прийшов, будівельні опори завіту Мойсея впали. Архітектура завіту, яка три-

мається нині, — це новий завіт, тобто Ісус, у Котрому виповнився завіт благодаті.

По-друге, вся вага юридичних аспектів завіту Мойсея каскадом обвалювалася на кожного, хто намагався виконати його, як завіт діл. Система жертвоприношень та інші аспекти життя за Мойсея були прообразами, які вказували на Христа, ба навіть пропонували його тим, хто вірою приймав їх як засіб благодаті. Ті, хто дивився на вимоги закону Мойсеевого, як на східці для сходження до вічного життя, були під ними лише як завіт діл і не приймали сутності завіту благодаті. Іншими словами, із часів гріхопадіння Адама та Єви, спасіння завжди було тільки благодаттю, тільки вірою і тільки у Христа. Лише Христос виконує вимоги та покарання закону. Якщо хтось із ізраїльтян намагався самотужки виконати зобов'язання завіту Мойсея, то в результаті отримував засудження. Або словами Павла: «Агар означає гору Сінай в Аравії та відповідає теперішньому Єрусалиму, який перебуває в рабстві разом зі своїми дітьми. А горішній Єрусалим вільний; він є матір'ю для [всіх] нас» (Гал. 4:25–26). Приступаючи до завіту Мойсея окремо від Христа, ви нашттовхнетеся лише на закон. Тому завіт Мойсея стає для нас, як Агар, як мати, котра народжує тільки рабів. Приступімо до завіту Мойсея вірою в обітницю Євангелія, — і виявиться, що ми є дітьми небесного Єрусалиму.

Висловлюючись лаконічно, коротке твердження Павла допомагає нам зрозуміти роль завіту Мойсея ширше у рамках завіту благодаті: «Закон же не від віри, але хто виконує його, той житиме ним» (Гал. 3:12). Подібним чином Павло вторить: «Мойсей пише про ту праведність, що від Закону: Людина, яка виконуватиме його, буде ним жити» (Рим. 10:5). Якщо хтось підходить до Мойсеєвого закону без віри в Христа, тоді він повинен виявляти досконалий, постійний і особистий послух, щоб забезпечити своє спасіння. Крім того, така людина також мусить постраждати і якимось чином виконати покарання закону. Але через віру людини в Христа закон Мойсея стає «опікуном» (НПУ 22), «охоронцем й захисником» (УСП 19) або «вихователем» (Р. Турконяк), який веде людину до Христа (Гал. 3:24). І лише у Христі, отже, є «істині віруючі... не під законом, як було у завіті діл, тобто не за законом виправдовуються або засуджуються». Натомість закон «найвищою мірою корисний для них. . . що слугує правилом життя, звіщаючи їм волю Бога та їхній обов'язок» (Вестмінстер 19.6). Враховуючи, що до народу Ізраїлю входили як віруючі, так і невіруючі (Рим. 9:6–7), це означає дві речі: (1) для невіруючих ізраїльтян завіт Мойсея був завітом діл і (2) Мойсеїв завіт можна було порушити. Трохи згодом, розглядаючи Новий завіт, я надам більше пояснень, чому завіт Мойсея неможливо не порушити.

Завіт із Давидом

Продовжуючи розгортати далі завіт благодаті, Господь відкрив, що насіння жінки, насіння Авраама, Ісака та Якова, також буде насінням Давида. Бог сказав Давиду через пророка Натана, що Він не хоче, щоб Давид збудував йому храм. Натомість Бог збудує Давиду дім, тобто царство Давида:

І буде, коли сповняться твої дні, і ти заснеш зі своїми батьками, то Я підніму твоє потомство після тебе, яке буде з твого лона, і приготую його царство. Він збудує Мені дім для Мого Імені, а Я піднесу його престол навіки. Я буду йому за батька, а він буде Мені за сина. І якщо він учинить провину, то звинувачу його палицею мужів і пасами людських синів, та Мого милосердя не відніму від нього, як Я відняв від тих, яких усунув з-перед Себе. І його дім, і його царство буде міцним навіки переді Мною, і його престол буде поставлений навіки (2 Сам. 7:12–16).

Те, що ми читаємо тут, на перший погляд може здатися не схожим на завіт, але ми повинні нагадати собі, що спосіб укладання завіту — це клятва. І своєю клятвою Бог обіцяє заснувати царство Давида і віддати це царство одному з його спадкоємців, який вічно сидітиме на троні Давида. Пізніше псалмоспівець пояснює, що те, у чому Господь присягався, насправді є завітом:

Я уклав завіт зі Своїми вибранцями, поклявся Своєму рабові Давидові: Навіки утверджу твоїх нащадків і буду підтримувати твій престол із роду в рід... Він закличе до Мене: Ти — мій Отець, мій Бог, вершитель мого спасіння! І Я зроблю його первістком, вищим за царів землі. Навіки зберігатиму над ним Своє милосердя, і Мій завіт буде йому вірний. І закріплю навіки-віків його нащадків, а його престол — як дні неба. Якщо ж його сини залишать Мій закон і не підуть за Моїми заповідями, якщо зневажатимуть Мої постанови і не дотримуватимуться Моїх наказів, то палицею відвідаю їхні беззаконня і пройдуся бичем по їхніх гріхах. Однак Свого милосердя не відніму від нього і не вчиню несправедливо у Своїй праведності. Не зневажу Свого завіту — того, що вийшло з Моїх уст, Я не зречуся. Якщо Я поклявся Своєю святістю, то хіба скажу Давидові неправду? Його потомство залишиться навіки, і його престол — наче сонце переді Мною (Пс. 88:4-5, 27-37)

Тут є два аспекти, варті уваги, що стосуються пояснення псалмоспівцем завіту Давида. По-перше, псалмоспівець повторює теми, які з'являються в Божій обітниці Давиду: його нащадки, його царство, його правління над народами та його статус сина Божого. Усе перераховане віднесено до списку Божої клятви, або завіту. По-друге, псалмоспівець описує цей завіт іншими термінами, ніж завіт Мойсея. Як зазначалося

вище (і як буде роз'яснено трохи згодом), Мойсеевий завіт можна розірвати. Завіт із Давидом не підлягає розриву. Навіть якщо нащадки, тобто Давидові діти, не проявлять Господеві послуху, не будуть дотримуватися Його заповідей, отримавши покарання від Бога за це, Він не позбавить дітей Давида «Свого милосердя» або «завітної любові» (єврейською *hesed*). Бог конкретно каже, що Він не порушить Свого завіту. Отже, Давидів завіт, який керується обітницею завіту благодаті, є таким, якого неможливо розірвати.

Новий Завіт

Єремія плакав через Божий суд над Своім народом посеред уламків зруйнованого храму та міста Єрусалима. Та все ж надія звучала у словах пророка: «Надходить час, — говорить Господь, — коли я укладу з родом Ізраїля і поколінням Юди Новий Заповіт. Не такий Заповіт, який я уклав з їхніми батьками того дня, коли Я, тримаючи їх за руку, виводив їх з єгипетського краю. Адже той Мій Заповіт вони порушили, хоч Я залишався їхнім Владикою, — говорить Господь» (Єрем. 31:31–32). Єремія чітко говорить, що Ізраїль порушив завіт Мойсея. Незважаючи на те, що Мойсеїв завіт був реалізацією завіту благодаті, його роль була тимчасовою. Новий завіт остаточно втілює повну міру Божої благодаті

у спасінні. Насправді автор Послання до Євреїв пише про Мойсеїв (перший) і новий (другий) завіт: «Бо якщо б перший Завіт був бездоганим, то для другого не шукалося б місця» (Євр. 8:7). Але ми не повинні думати, що новий завіт є новим *de novo* у всіх сенсах цього слова і безпрецедентним у реалізації завіту благодаті.

Задовго до того, як Єремія пророкував новий завіт, Мойсей вже згадував про нього. Бог насамперед наказав людям обрізати свої серця: «Обріжте ж своє твердосердя і більше не будьте тугошіями» (Втор. 10:16). Але Він знав, що вони не здатні на це, бо поневолені гріхом. І тому Бог пообіцяв ізраїльтянам, що Він зробить для них те, чого вони не змогли зробити для себе. Коли Ізраїль вигнали із землі за порушення завіту Мойсея та розпорошили між народами, Бог мав повернути Свій народ: «Господь очистить твоє серце і серце твоїх нащадків, щоб ти любив Господа, свого Бога, з усього свого серця і з усієї своєї душі, щоб ти жив» (Втор. 30:6). Мойсей говорить про обрізане серце, а Єремія про те, що Бог пише Свій закон у серцях Свого народу: «Ось який Заповіт того часу я укладу з родом Ізраїля, — говорить Господь, — Я вкладу Мій Закон у їхню душу і на їхніх серцях напишу його, і таким чином, буду їхнім Богом, а вони будуть Моїм народом» (Єр. 31:33). І Мойсей, і Єремія говорять про те саме — про новий завіт, остаточну реалізацію завіту благодаті.

Різні біблійні завіти зливаються в описі нового завіту пророком Єзекіїлем. Я зазначив у дужках різні завіти, на які посилається Єзекіїл:

Так говорить Господь: Ось Я беру весь дім Ізраїля з-посеред народів, куди вони ввійшли туди, і зберу їх з усіх, що довкола них, і введу їх у землю Ізраїля [завіт Мойсея]. І дам їх в один народ у Моїй землі й на горах Ізраїля, і в них буде один володар, і більше не будуть двома народами, і більше не розділяться на два царства [завіт Давида], щоби більше не опоганилися своїми ідолами. І Я визволю їх від усіх їхніх беззаконь, тих, в яких згрішили, і очищу їх, і будуть Мені народом, і Я, Господь, буду їм за Бога. І Мій раб Давид буде володарем посеред них, і буде для всіх один пастир [завіт Давида]. Бо вони ходитимуть у Моїх приписах, і зберігатимуть Мої суди [завіт Мойсея], і їх чинитимуть. І поселяться на своїй землі, яку Я дав Моєму рабові Якову, там, де колись поселилися їхні батьки [завіт Авраама]. І вони поселяться на ній, і Давид, Мій раб, буде їхнім володарем навіки [завіт Давида]. І Я дам їм завіт миру, — з ними буде вічний завіт [новий завіт]. І Я поставлю посеред них навіки Мою святиню [завіт Авраама]. І Моє поселення буде серед них, і Я буду їм Богом, і вони будуть Моїм народом. І народи пізнають, що Я — Господь, що освячує їх, коли Мої святощі будуть посеред них навіки (Єз. 37:21–28).

Пророк проводить паралелі між різними завітами, кульмінацією яких є новий завіт, але в той же час Авраамів, Мойсеїв, Давидів і нові завіти збігаються. Вони єдині за своєю євангельською сутністю, навіть якщо відрізняються за зовнішніми ознаками.

Ісус є насінням жінки, насінням Авраама, Ісаака та Якова, насінням Давида, — Він є завершальним підсумком і сутністю нового завіту. Ось чому кожен, хто вірить в Ісуса, є учасником цих трьох завітів: «Оскільки ви, які в Христа хрестилися, у Христа зодягнулися. Немає юдея, ні грека; немає ані раба, ані вільного; немає чоловічого роду, ні жіночого, бо в Ісусі Христі ви всі — одно. А якщо ви Христові, то ви є нащадками Авраама і, згідно з обітницею, — спадкоємці» (Гал. 3:27–29). Якщо ви Христові, то ви є спадкоємцем Давида і дитиною Царя; і якщо ви Христові, то ви є сином Авраама, спадкоємцем за обітницею; і якщо ви належите Христу, тоді ви успадковуєте всі блага непорушного нового завіту.

Основна гумка цієї доктрини

Є два фактори для розуміння доктрини завіту благодаті: (1) Ісус є останнім Адамом, і Його місія – єдиний шлях до спасіння, і (2) лише через віру в Христа людина може стати учасником завіту благодаті.

Ісус як Останній Адам

Після гріхопадіння Адам позбавив себе та своїх нащадків можливості виконати вимоги завіту діл. Бог не переписав заново покликання для Адама, але послав Того, Хто вірно виконає його. Це був Ісус, Останній Адам. Апостол Павло демонструє це в кількох місцях Святого Письма, де він ставить Адама та Ісуса пліч-о-пліч, щоб ми побачили їх, як двох завітних (або федеральних) голів: «Бо як через непослух одного чоловіка багато стали грішниками, так через послух одного чоловіка багато хто стане праведним» (Рим. 5:19, авторський переклад). Представницькі дії Адама та Ісуса визначають кінцеву місію того проекту, представниками якого вони є.

Павло звертає увагу на те ж саме у своєму тлумаченні воскресіння: «Оскільки смерть через людину, — то через людину й воскресіння мертвих. Як в Адамі всі помирають, так у Христі всі оживуть» (1 Кор. 15:21–22). Усякий, хто завітними узами зв'язаний з Адамом, помре, а кожен, хто завітними узами зв'язаний з Христом, житиме. Павло більш детально пояснює це питання пізніше в 1 Коринтян 15:

Тому й написано: «Перша людина Адам став живою істотою»; останній Адам став животворним Духом. Але спочатку не духовне, а природне, а потім духовне. Пер-

ша людина була із землі, людина з пороху; друга людина з неба. Якою була людина з пороху, також такими були й ті, хто з пороху, і яка людина з неба, такими і є ті, хто з неба. Так само, як ми носили образ людини з пороху, ми також будемо носити образ людини небесної. (1 Кор. 15:45–49, авторський переклад)

Павло цитує Буття 2:7, посилаючись на історію створення Богом Адама, щоб показати, що Адам став джерелом життя, від якого народжуються лише природні нащадки. Враховуючи його гріхопадіння та повернення назад до пороху земного, Адам міг народжувати лише дітей, які повертаються в порох. Ісус, останній Адам, з іншого боку, походить з небес, а відтак Він є духовним, тобто має властивості Духа, і ті, хто об'єднані з Ним у завіті, розділять Його небесний образ і подобу. Ісус, як останній Адам, досконало, особисто й за визначенням до смерті хресної виявив послух Своєму Небесному Отцеві і тому став життєдайним Духом — Він вивільнив дію Духа, призначення Котрого — прийти на землю й зібрати воедино Церкву Христа, Його наречену, останню Єву.

Біблія представляє Ісуса як Останнього Адама, покійного Сина, Котрий протиставлений Адаму та Ізраїлю — синам непокори й непослуху. Згадайте, що Адам був Божим сином (Лук. 3:38; пор. Бут. 5:1–4), і все ж він прагнув бути рівним Богові, скуштувавши забо-

ронений плід. Проте Ісус не вважав рівність з Богом чимось, на що треба посягати. Він прийшов як Людина, упокорив Себе і був слухняним аж до смерті, навіть смерті на хресті (Фил. 2:6–8). Подібним чином Ізраїль був Божим сином (Вих. 4:22; Ос. 11:1), але Ізраїль був твердошиїм і неслухняним. Дух Божий супроводжував Ізраїля у пустелі, де люди були непокірні та невдоволені через їжу. Проте, коли Ісус був приведений Духом Божим до пустелі, де Його чекали три спокуси від сатани, Він проявив послух та вірність. Колись один із отців церкви Амвросій Медіоланський у своєму тлумаченні на Євангеліє від Луки писав так: «Цілком слушно зафіксувати той факт, що перший Адам був вигнаний із раю в пустелю, аби нам стати свідками того, як другий Адам повернувся із пустелі до раю». Амвросій підкреслює суть таким чином: «Адам приніс смерть через дерево. Христос через дерево приніс життя». Ісус дає старт новому творінню, родоначальником якого мав стати Адам. Адам порушив завіт діл, а Ісус через завіт благодаті приніс спасіння усім тим, хто довірився Йому. За словами поета шістнадцятого століття Джона Донна:

Далеке дерево Адама у прадавньому саду...
 Чи до шершавого хреста, куди я подумки іду —
 Куди б не йшов — в одному місці їх удвох знайду —
 В своєму серці — два Адами, що в мені живуть:
 Той перший, піт якого все чоло залило

І той Останній, кров Якого душу окропила
(переклад В. Однолька).

Ми не зможемо зрозуміти завіт благодаті доки не збагнемо завіт діл. А відтак, ми не зможемо зрозуміти місію останнього Адама, доки не зрозуміємо місію першого Адама. Але яким чином місія Останнього Адама може стати благом для нас? Як ми можемо отримати доступ до скарбниці того, що Він звершив для нас?

Як долучитись до завіту благодаті?

Завіт діл полягав у досконалому, особистому і постійному послуху Адама. Таким чином він мав успадкувати вічне життя. Ось чому богослови називають цей завіт — завітом діл. Бо він ґрунтувався на послуху Адама. Натомість у завіті благодаті Христос бере на Себе провалену місію першого Адама і пропонує Свій досконалий, особистий і вічний послух, щоб гарантувати спасіння Своему народові. Згадаймо, що в рамках завіту викуплення Отець призначив Свого Сина за порукою завіту (Євр. 7:22), Тим, Хто відповідатиме за всі законні зобов'язання завіту. У цьому випадку Христос продемонстрував Свій послух закону, щоб забезпечити вічне життя від імені тих, хто перебуває у завіті з Ним. Христос виконав кожну йоту і дрібницю закону від імені тих, хто довірився Йому. Богослови називають

цей аспект місії Христа Його *активним* послухом. Бог приписав (або зарахував) усім людям Адамів гріх (Рим. 5:12–21). Тому ми несемо відповідальність за власні гріхи. Христос також прийшов, щоб понести покарання за порушений закон — зламаний завіт діл і всі наші особисті гріхи проти Божого закону. Богослови називають це *пасивним* послухом Христа. Слово *пасивний* походить від латинського *passio*, що означає «страждання». Ба більше, Христос продемонстрував Свій пасивний послух впродовж усього Свого життя — від утроби до гробу — Він страждав за Свій народ.

Закладання підґрунтя в осмисленні завіту благодаті в завершеній місії Христа (активний і пасивний послух) є життєво важливим для розуміння природи нашого спасіння. Завіт діл вимагає послуху, тоді як завіт благодаті вимагає віри в Христа, разом з нашими добрими справами для спасіння. Іншими словами, у нашому виправданні закон і Євангеліє стоять протилежно. Ось як Павло пояснює цю істину: «Бо вважаємо, що людина оправдується вірою, незалежно від діл Закону» (Рим. 3:28). Роз'яснюючи природу доктрини виправдання, Павло цитує Буття 15:6: «Бо що каже Писання? Повірів Авраам Богові, і це зараховано йому за праведність!» (Рим. 4:3). Був би Адам слухняним, Бог оголосив би його праведним (відповідно до Божих наказів і закону) через його послух. Але тепер у завіті благодаті Бог про-

голошує нас праведними на підставі завершеної праці Христа: «Адже тому, хто робить діла, нагорода зараховується не як благодать, а як належне. А тому, хто не робить, але вірить у Того, Хто оправдує нечестивого, віра його зараховується за праведність» (Рим. 4:4–5). Ми стаємо учасниками у завіті благодаті через дар віри. Ця віра схожа на простягнутий дар для грішника, який він приймає порожньою рукою. Цей дар Христовий — це Його завершена праця. Август Топладі колись так підкреслив цю істину у своєму відомому гімні з назвою «Скеля століть»:

Не в добрім намірі старань,
Ані в завзятті ревнім жити за законом,
Не каламуть сльози — постійних оправдань —
Ніщо мене не приведе до Твого трону.
Нічого доброго в руках не принесу,

Окрім убогості й мізерності лахміття,
Окрім того, що лише милості прошу
Й свободи від гріха жажіття.
Омий мене, Спасителю, інакше я помру
Яви спасіння Твоїм блудним дітям
(переклад В. Однолька).

Позаяк ми тримаємося Христа через завіт благодаті з Ним лише Його благодаттю через віру, це все ж не

означає, що добрі справи відсутні у викуплених.

Повернімося до завіту з Авраамом. Укладаючи із ним завіт, Бог знаково відкрив, що Він, і тільки Він, виконає вимоги завіту та понесе покарання завіту. Ці знаки ми бачимо тоді, коли Господь приспав Авраама і Сам пройшов між розсіченими тваринами (Бут. 15:12–17). Але Бог також закликав Авраама до святості: «Я Бог твій, догоджуй Мені й будь бездоганним» (17:1). Павло описує дві сторони переваги завіту благодаті: «Адже ви спасенні благодаттю через віру, і це не від вас, це Божий дар, не від діл, щоб ніхто не хвалився. Тому що ми — Його творіння, ми створені в Христі Ісусі для добрих діл, які Бог наперед приготував для нас, щоб ми в них перебували» (Еф. 2:8–10). Бог явно бере на себе ініціативу і спасає грішників через дар віри. Спасіння грішників жодним чином не залежить від їхніх добрих справ. Послух і страждання Ісуса є єдиною основою спасіння у завіті благодаті. Але разом із тим Бог також заздалегідь готує добрі діла, щоб спасенні грішники «в них перебували». Іншими словами, в завіті діл Адам повинен був успадкувати вічне життя своїм власним послухом. У завіті благодаті Христос гарантує вічне життя для Свого народу через Свій послух і страждання. Ми не творимо добрих справ для отримання спасіння. Навпаки, ми творимо добрі діла, бо ми вже спасенні. Павло пояснює це римлянам: «Нині ж ми звільнилися від За-

кону, померли для того, що нас зв'язувало, щоб служити в оновленні духа, а не в стародавності букви» (Рим. 7:6, курсив додано). Наша свобода від закону походить від нашого виправдання вірою в Христа, що робить нас спроможними жити в щоденному освяченні, виконуючи добрі справи, призначені для святих.

Підсумок

Як і у випадку із завітом викуплення та із завітом діл, в основі завіту благодаті зрештою лежить любов. Беручи до прикладу текст із Повторення Закону, ми знаходимо любов у самому серці завіту з Ізраїлем: «Слухай, Ізраїлю! Господь, наш Бог, — Господь єдиний. Люби Господа, свого Бога, усім своїм розумом, усією своєю душею й усією своєю силою» (Втор. 6:4–5). Апостол Іван ніколи не використовує слово *завіт* у своїх посланнях, проте він описує серце завіту благодаті, закликаючи до любові поміж братами:

«Улюблені, любімо одне одного, адже любов є від Бога, і кожний, хто любить, народився від Бога і знає Бога. Хто не любить, той не пізнав Бога, тому що Бог є любов. Божа любов до нас виявилася в тому, що Бог послав Свого Єдинородного Сина у світ, щоб ми через Нього жили. Любов не в тому, що ми полюбили Бога, а в тому,

що Він полюбив нас і послав Свого Сина як примирення за наші гріхи. Улюблені, коли Бог нас так полюбив, то й ми повинні любити одне одного!» (1 Ів. 4:7-11).

Бог виливає Свою любов у Христі через Духа Святого у завіті благодаті. Його любов робить нас спроможними любити Його й одне одного. Лише завдяки праці Останнього Адама ми можемо знову увійти в присутність нашого триєдиного Бога, і цей доступ відкрито для нас не через наш послух, а виключно Божою благодаттю через віру в Христа.

Питання для перевірки:

1. Коли Бог вперше відкриває завіт благодаті?
2. Перелічіть основні біблійні завіти, які розкривають завіт благодаті в історії викуплення.
3. Як Ноїв завіт функціонує в рамках завіту благодаті?
4. Який зв'язок між Авраамовим, Мойсеевим, Давидовим і Новим Завітами?
5. Яким чином новозавітні віряни можуть бути синами Авраама?
6. Як Ісус звершує ту місію, яку не зміг виконати Адам?
7. Що таке активний послух Христа?
8. Що таке пасивний послух Христа?
9. Як ми стаємо учасниками завіту благодаті?
- 10.1Що є єдиним підґрунтям завіту благодаті?
11. Віряни чинять добрі справи для того, щоб бути спасеними чи тому, що вони вже спасенні? Поясніть.
12. Як завіт благодаті стосується любові?

ЗНАКУ ЗАВІТУ

Так само, як Слово Бога досягає наших вух, Його завітні знаки спрямовані до інших органів чуття: зору, дотику, нюху та смаку. Іноді багато хто з вірян настільки зосереджений саме на Слові, що може скластися враження, що християнська віра — це суто інтелектуальна справа — істини, у які треба вірити, і доктрини, які потрібно знати. Господь справді наказує Своему народові любити Його всім серцем. Слово «серце» з іврити означає розум (Повт. 6:4–6). Таким чином, Ісус нагадує Повторення Закону 6:5: «Він же сказав йому: Любитимеш Господа Бога свого всім своїм серцем, і всією своєю душею, і всією своєю думкою!» (Мт. 22:37). Створення та укладання завітів Бога зі Своїм народом супроводжує виголошення певних слів. Однак Бог відкриває Себе не тільки у слові, але й у дії. Як ми зазначали у першому розділі, Бог говорить, діє, а потім говорить знову. Бог є власним перекладачем Самого Себе. Бог сказав: «Нехай буде світло»; Він створив світло; тоді Він побачив, що світло добре (Бут. 1:3–4). У всіх Божих завітах Він дає супровідні знаки, «втілення», якщо хочете, Його завітного слова. Тому в цьому розділі ми спершу розгляне-

мо різні знаки Божих завітів. А далі у цьому розділі ми простежимо, як відбувається перехід від старозавітних до новозавітних знаків, а саме перехід від обрізання в Авраамовому завіті до хрещення у новому завіті. Ми дослідимо, як Бог одягає викуплення через Христа у вчення про завіти. Це закладе основу для наступного розділу, присвяченого власне завіту та доктрині церкви. Цей розділ завершує короткий підсумок про природу Божих знаків в рамках завіту, адже вони нагадують нам про свою важливість у християнському житті.

Вигумі слова Божого завіту

Упродовж усієї довикупної (до гріхопадіння Адама) і спокутної історії ми помічаємо супутні фізичні прояви Божих завітних слів. Бог дає супровідні знаки, тому що Він говорить і діє. Ще й також тому, що Його об'явлення спрямовано до всього нашого ества, як душі, так і тіла — усіх наших почуттів. Проповідь Бога має досягати наших вух, а також нашого зору, смаку, дотику та нюху. У матриці Божих завітних знаків заклик із псалму «Скуштуйте й побачите, що добрий Господь» (Пс. 33:9) набуває абсолютно нового значення. Апостол Іван у своєму першому соборному посланні наголошував на тому, що Ісус прийшов у плоті: «Про те, що було від початку, що ми почули, що побачили на власні очі,

що ми оглядали і дообітниця чого доторкнулися наші руки, — про Слово життя; і життя з'явилося, і ми побачили...» (1 Ів. 1:1–2). Христос вознісся, і ми вже не можемо торкнутися рук нашого Спасителя, але ми можемо торкнутися Його незримої присутності, тримаючи хліб під час Вечері Господньої. Аскети (ті, хто у своєму освяченні відкидав будь-яку форму фізичного задоволення) були тими, хто казав: «не бери, не їж, не доторкайся» (Кол. 2:21). Проте саме через знаки завіту Бог запрошує Свій народ використовувати всі органи нашого чуття у завітному спілкуванні з Ним.

Дерево Пізнання (добра і зла) та Дерево Життя

Першими двома знаками, які Бог дав Адаму ще до гріхопадіння, були Дерево Пізнання Добра і Зла і Дерево Життя. Дерево Пізнання було видимим проявом Його закону. Пригадаймо, як подібно описаний Божий закон: «Господній закон бездоганний, — він навертає душі. Господнє свідчення вірне, — воно робить мудрим...Господня заповідь яскраво сяє, — вона дає світло очам» (Пс. 18:8–9). У псалмоспівця відлунюються ті самі ідеї, які дуже вабили Єву, коли вона розмірковувала про Дерево Пізнання: «І жінка побачила, що дерево придатне для їжі й приємне на вигляд, і прекрасним є мати знання» (Бут. 3:6). Бог помістив ось такий дотико-

вий знак Свого завітного закону посеред саду, але Він також насадив особливе дерево — знак Своєї завітної обітниці: Дерево Життя. Дерево життя було видимим знаком, пов'язаним з Божою обітницею вічного життя, тому Бог вигнав Адама та Єву з саду після їхнього гріхопадіння, аби Адам «часом не простягнув руки, не взяв з дерева життя, не їв і не жив вічно» (Бут. 3:22). Соломон кілька разів звертається до ідеї Дерева Життя в Приповістях (Пр. 3:18; 11:30; 13:12; 15:4), і воно знову з'являється, коли йде мова про вічне життя у книзі Об'явлення. Дерево з'являється в останньому розділі Біблії. Іван, споглядаючи новий Єрусалим, бачить, що по обидва боки річки, яка протікає через місто, росте Дерево Життя, «що приносить дванадцять плодів, щомісяця приносить свій плід. А листя дерева — для оздоровлення народів» (Об. 22:2). Лише ті, хто довірилися Христу у своєму спасінні, будуть «мати право на дерево життя» (в. 14; пор. в. 19).

Веселка

Бог уклав завіт благодаті з Адамом і Євою після гріхопадіння, давши обітницю, що насіння жінки зітре голову змія (Бут. 3:15). Але Бог не відразу встановив знак завіту. Перший завітний знак очікував свого виявлення в історії з Ноем (Бут. 6–9). Укладаючи Свій завіт із Ноем, Господь встановив веселку Своїм знаком:

«...даю Мою райдугу в хмарі. Тож вона буде знаком завіту між Мною і землею. І буде: коли наведу Я хмари на землю, то з'явиться Моя веселка в хмарі, і пригадаю Мій завіт, який є між Мною і вами, і між кожною живою душею в усякому створінні, — і води не стануть більше потопом, щоби знищити кожную істоту. І буде райдуга в хмарах, і Я бачитиму, щоби пам'ятати вічний завіт між Мною і між кожною живою душею в усякому створінні, яке є на землі. І сказав Бог Ноеві: Це знак завіту, який Я уклав між Мною і між кожною істотою, яка є на землі» (Бут. 9:13–17).

Пригадаймо, що хоча Ноїв завіт є частиною завіту благодаті, він функціонує як Божий засіб збереження всього творіння. Таким чином, Бог дає цей знак завіту всьому створінню — його бачить кожен, хто бачить веселку в небі. Цей знак слугує постійним нагадуванням про те, що Бог більше ніколи не знищить землю водами потопу. Веселка знову з'являється в останній книзі Біблії, в Об'явленні. Там Іван бачить престол Бога: «Той, Хто сидів, з вигляду був подібний до каменя яшми й сердоліку, а райдуга довкола престолу була подібна до смарагдової» (Об. 4:3). Іван бачить веселку навколо Божого престолу. Цей образ передає ідею, що Господь Бог є божественним Воїном. Проте Він повісив Свій лук над Своїм престолом, як нагадування про те, що Він

звершив Свій суд над землею та увіковічив Своє завітне милосердя, дане всьому творінню.

Обрізання

Укладаючи Свій завіт із Авраамом, Господь дав йому знак обрізання (Бут. 17). На відміну від веселки, яку Бог дав всьому творінню, знак обрізання був даний виключно Аврааму та його нащадкам. Трохи згодом ми ще розглянемо значення та природу обрізання.

Субота

Укладаючи Свій завіт з Ізраїлем, Господь дав Своему народові знак суботи: «Глядіть, дотримуйтеся Моїх субот! Адже це — ознака між Мною і вами для ваших поколінь, щоб ви знали, що Я — Господь, Який вас освячує» (Вихід 31:13). Чи можливо, щоб якийсь період часу був знаком завіту? Адже часова модальність не вимірюється фізичними органами чуття — її не можна бачити, торкатися, чути, нюхати чи пробувати на смак. Чи все ж можна? Насправді субота містить у собі весь спектр чуттів. В ідеалі передбачалося, що народ Ізраїлю старанно здійснював би свою працю шість днів, а потім у суботу ізраїльтяни могли б припиняти свій труд. Щоб у день Господній вони могли поклонятися Богові в скинії, а пізніше і в храмі. Там, у храмі, вони чули, як читали та проголошували Слово Боже. Вони відчува-

ли запах м'яса спалюваних жертвних тварин і навіть мали можливість доторкатися до нього і пробувати на смак. Увесь цілісний спектр людських відчуттів того суботнього дня мав бути свідченням, що Божі завітні обітниці діють поміж Ізраїлю.

Натомість пророк Єзекііль звинуватив людей у невірності завіту:

«Я дав їм Мої приписи, і об'явив їм Мої заповіді, — ті, які чинитиме людина і житиме ними. І Я дав їм Мої суботи, щоби були на знак поміж Мною і поміж ними, аби пізнати їх, тому що Я — Господь, Який їх освячує. І Я говорив до дому Ізраїля в пустелі: Ходитимете в Моїх приписах! Та вони не пішли, а відкинули Мої заповіді, які, коли їх чинитиме людина, то житиме ними, і дуже опоганили Мої суботи» (Єз. 20:11–13; див. також вірші 18–24).

Замість того, щоб бути знаком вічного відпочинку, який мав настати через Божий завіт, субота стала доказом Божого завітного позову проти Його непокірного народу.

Ріг Давида

Хоча 2 Самуїла 7 не говорить нам про жоден конкретний знак, що супроводжує Божу обітницю Давиду на противагу завіту Ноя, Авраама та Мойсея, втім ми

можемо сказати, що вся Давидова лінія та династія функціонують як знак. Господь присягнув Давиду, що один із його нащадків назавжди посяде трон. Якби ізраїльтяни могли простежити, хто із синів Давида посів троні, вони неодмінно побачили б там виповнення Божої завітної обітниці. Звичайно, були часи, коли рід Давида висів на найтоншій волосині і навіть, здавалося, переривався. Це особливо відчувалося після руйнування храму у 586 році, що й покляло кінець царському роду Давида. Аталія, зайнявши престол Ізраїлю і правивши протягом шести років, навіть намагалася знищити дім Юди, намагаючись вигубити всіх царських нащадків і шукаючи нагоди вбити Йоаса, спадкоємця престолу (2 Хр. 22:10–12). Зрештою люди повстали проти Аталії, повернувшись до Давидового завіту: «Ось син царя, нехай він зацарює, як і промовив Господь про дім Давида!» (2 Хр. 23:3). Після зруйнування храму здавалося, що Бог розірвав Свій завіт з Давидом, але пророк Ісая вселив надію: «І вийде пагін з кореня Єссея, і паросток підійметься з кореня» (Ісаї 11:1). Незважаючи на те, що дерево царського роду Давида залишилося лиш коренем (англ. – пнем), Бог залишиться вірним Своему слову і пошле обіцяного спадкоємця Давида – Ісуса Христа.

Хрещення і Вечеря Господня

Коли Христос уклав новий завіт, таїнства Старого Завіту (обрізання, субота та рід Давида) знайшли своє завершення та виконання в Ньому. Оскільки Христос був заключним словом «Амінь» усім обітницям Божого завіту, то більше не було потреби в попередніх знаках завіту. Проте Христос встановив два нових таїнства, аби вони служили знаками нового завіту: Вечерю Господню і хрещення. Ісус започаткував вечерю, як завітну трапезу Нового Завіту. Так само й хрест кульмінаційно став остаточним уособленням виходу з рабства у всій історії викуплення: «І взявши хліб та віддавши подяку, переломив і дав їм, кажучи: Це тіло Мое, яке за вас віддається; це робіть на спомин про Мене. Так само й чашу по вечері, кажучи: Ця чаша — Новий Завіт у Моїй крові, яка за вас проливається» (Лк. 22:19–20). Ісус встановив хрещення як знак нового завіту, залишаючи Своє велике доручення: «Дана Мені вся влада на небі й на землі. Тож ідіть і навчіть усі народи, хрестячи їх в Ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа, навчаючи їх зберігати все, що Я заповів вам...» (Мт. 28:18-20).

Від обрізання до хрещення

Коли ми розглядаємо різні знаки Божих завітів, у нас виникає запитання: якщо завіт благодаті розгортається

від Буття 3:15 до кінця книги Об'явлення, від Старого Завіту до Нового Завіту, чому знаки змінюються? Чому знаки обрізання, суботи та роду Давида змінюються на хрещення та Вечерю Господню? Зауважте, що знак Ноевого завіту не змінюється і не перестає бути актуальним, тому що цей завіт діє, як фундамент загальної благодаті, на якому послідовно розгортається кожен наступний завіт: від Авраама до нового завіту. Таким чином, узрівши у небі веселку після дощу, ми можемо згадати Божу обітницю у завіті з Ноем і Божу незмінну вірність Своему Слову. Подібним чином Ісус є остаточним втіленням Давидового завіту, позаяк присутність Ісуса продовжує провіщати вірність Бога.

Тож чому обрізання та субота припиняються і поступаються місцем хрещенню та Вечері Господній? Ширша відповідь на це запитання полягає в тому, що знаки поступилися місцем реальності, Христу. Павло пояснює ось так: «Тому хай ніхто не судить вас за їжу чи за напій, чи за участь у святі, чи за новомісяччя, чи за суботи, адже це — тінь майбутнього, а тіло — Христове» (Кол. 2:16–17). Іншими словами, образи (або грубі начерки) старозавітних церемоній, свят і суботи вказують на прообраз (або виконання), яким є Ісус. За словами Вестмінстерського віросповідання 27.5, «таїнства Старого Завіту, що мали в собі духовне наповнення та виявлялися у знаках, були за своєю суттю такими ж, як і

таїнства Нового Завіту». Ми можемо простежити Боже об'явлення в Його завітних знаках, коли досліджуємо перехід від обрізання до хрещення.

Чому обрізання?

Ось перше запитання, яке тут постає перед нами: чому Бог дав Аврааму обрізання, як знак завіту? Найпростіша відповідь полягає в тому, що обрізання було видимою формою Божої завітної обітниці Аврааму: «І це завіт, який зберігатимеш між Мною і вами, та між нащадками твоїми після тебе в їхніх поколіннях. Тож буде обрізаний у вас кожний чоловічої статі, обріжете вашу крайню плоть, — і це буде знаком завіту між Мною і вами» (Бут. 17:10–11). Як знак завіту, обрізання має два значення: як зв'язок з окремим ізраїльським чоловіком і як зв'язок із Божою завітною обітницею.

Перше. Обрізання кожного єврея чоловічої статі мало означати зміну серця. Мойсей наказував людям: «Обріжте ж своє твердосердя (крайню плоть вашого серця) і більше не будьте тугошиїми» (Втор. 10:16). Всупереч деяким твердженням, обрізання було не просто знаком приналежності до єврейського народу, тим, що відрізняло євреїв від необрізаних язичників. Безсумнівно, воно відрізняло євреїв від язичників, але це було більше, ніж зовнішній знак. Обрізання мало бути ознакою відродженого та зміненого серця. Апостол Павло

пояснює це так: «Тому що не той юдей, хто є ним з вигляду, і не те обрізання, що є назовні, на тілі. Але той юдей, хто всередині такий; і те обрізання, що є в серці за Духом, а не за буквою; і такому похвала не від людей, а від Бога» (Рим. 2:28–29). Як змінюється людське серце? Чи може людина «обрізати» своє серце? Відповідь на це запитання ми бачимо у взаємозв'язку між обрізанням і Божою завітною обітницею.

Друге. Обрізання пов'язане із Божою завітною обітницею, оскільки було нагадуванням, що Бог дотримає Свого слова: «...ось завіт Мій з тобою, — ти будеш батьком багатьох народів, і надалі твоє ім'я не буде Аврам, а буде твоє ім'я Авраам, бо Я зробив тебе батьком багатьох народів» (Бут. 17:4–5). Згадаймо, що Бог пообіцяв Адаму та Єві, що насіння жінки зітре голову змія: «Я покладу ворожнечу між тобою й між жінкою, між насінням твоїм і насінням її: він зітре тобі голову, а ти поставиш синець на його п'яті» (3:15, авторський переклад). І тепер Господь поетапно відкриває, що насіння жінки є насінням Авраама. Тому, як нагадування про Свою завітну обітницю та її видимий знак, що Господь зробить Авраама батьком багатьох народів, Він наказує Аврааму обрізати свій репродуктивний орган. Авраамів завіт знаходить своє виконання в Христі, оскільки Ісус є Нащадком Авраама, про що Матвій записує в родоводі Христа (Мт. 1:1–2). Але як обрізання ще більше пов'язане

з Христом?

Пригадаймо, що всі Божі завіти певним чином пов'язані з Христом, і це особливо помітно в завіті з Авраамом. Як пояснює Павло: «Авраамові та нащадкам його були дані обітниці. Не сказано: «насінням», маючи на увазі багатьох, але йдеться про одного: «І насінню твоему», яким є Христос» (Гал. 3:16, авторський переклад). При ближчому розгляді обрізання нам об'являє і звіщає про місію Христа. Обрізання було завітним ритуалом з присутністю крові. Специфічні слова, що використовувались під час обрізання, відлунюються у самому дійстві укладання завіту. Укладаючи Свій завіт з Авраамом, Господь наказав йому розсікти тварин надвое (Бут. 15:10). Тоді Бог приспав Авраама і пройшов Сам поміж розсіченими половинками тварини, щоб присягнути клятвою в односторонньому порядку: «Якщо ти порушиш завіт, Я понесу прокляття; а якщо Я порушу завіт, Я понесу прокляття». Особлива мова укладання завіту — це буквально «сікти, надрізати» завіт (або угоду) (в. 18). Ми й сьогодні користуємося такою бізнес-термінологією, коли буквально «надрізаємо угоду» (англ. “cut a deal”). Це та сама специфічна мова, яка з'являється, коли Бог дає Аврааму знак завіту обрізання: «А необрізаний чоловічої статі, — кому восьмого дня не зроблять обрізання крайньої плоті, — вигублена (*shall be cut off from* – буде відрізаний) буде та душа зі свого роду, бо

розірвала Мій завіт» (17:14, курсив додано). Або здійснюється обрізання, що є печаткою праведності по вірі (Рим. 4:11) і що включає в себе всі благословення завітної обітниці, або ця особа сама «відрізається» від завіту. Акт обрізання подібний до розсічення тварин надвоє — це дія, яка звіщає про прокляття завіту. Якщо більш детально — Бог відкрив через Своє слово і знак, що насіння жінки, насіння Авраама, буде відсічене від Його народу під час ритуалу, при якому присутня кров — Він понесе прокляття завіту.

Пророки Ісаія та Єремія говорять про те, що Месія понесе прокляття. Ісаія проголошує: «У впокоренні взято його суд. Про його рід хто розповість? Адже його життя забирається із землі, — через беззаконня мого народу його повели на смерть» (Іс. 53:8). Єремія стверджує: «А я, як незлобне ягня, ведене на жертву, не знав. Задумали проти мене злий задум, кажучи: Давай кинемо дерево в його хліб і викинемо його із землі живих, щоб його ім'я більше і не згадали!» (Єр. 11:19). Старозавітне одкровення, про яке віддалено робили ескіз пророки, тепер знаходить вираження у чітких, хоча й темних фарбах про місію Христа — Він Той, Хто бере прокляття. Павло використовує терміни із ритуалу обрізання, щоб охарактеризувати спасительну працю Христа: «У Ньому ви були обрізані нерукотворним обрізанням, скинувши в Христовому обрізанні тіло плоті. Поховані

з Ним через хрещення, ви воскресли разом з Ним через віру в силу Бога, Який воскресив Його з мертвих» (Кол. 2:11–12). Насіння жінки, Авраама, Давида, було відсічено під час Його кривавого обрізання–розп'яття, за допомогою якого Він поніс прокляття завіту заради Своєї нареченої. Але цікаво, що Павло також пов'язує хрещення з розп'яттям Христа. Чому?

Коротка відповідь полягає в тому, що хрещення є ще й знаком завітного суду. Коли Яків та Іван просили Христа сісти праворуч і ліворуч Нього у Його Царстві, Він відповів їм: «Ви не знаєте, чого просите. Чи можете ви пити ту чашу, котру Я п'ю, і хреститися хрещенням, котрим Я хрещуся? Вони сказали Йому: Можемо! Ісус же відповів їм: Чашу, котру Я п'ю, ви будете пити, і хрещенням, котрим Я хрещуся, будете хрещені» (Марк 10:38–39; див. також Лк. 12:50). Ісус застосовує хрещення до Свого розп'яття, до прокляття завіту. Це підводить нас до наступного запитання: чому хрещення?

Чому хрещення?

Дуже часто люди пояснюють перехід від обрізання до хрещення нібито переходом від фізичної до духовної реальності — обрізання є кривавим і болісним, тоді як вода — це вже про духовні істини. Їм не вдається пояснити значення обрізання, як відродження серця, і що вода при хрещенні є такою ж фізичною, як і обрізання,

хоча хрещення є безболісним і без крові. Тому найкраща відповідь на запитання «Чому хрещення?» приходиться до нас від служіння Івана Хрестителя на Йордані: «Я хрещу вас водою на покаяння, а Той, Хто прийде після мене, сильніший за мене; Йому я недостойний нести взуття; Він вас хреститиме Духом Святим і вогнем» (Мт. 3:11; див. також Лк. 3:16). Христос хрестив Духом Святим і вогнем. Це виповнилося у день П'ятидесятниці: «І буде останніми днями, — каже Бог, — Я виллю від Духа Мого на всяке тіло...Цього Ісуса воскресив Бог, свідками чого є ми всі. Отже, правицею Божою був Він вознесений, обітницю Святого Духа одержав від Отця і вилив те, що ви бачите і чуєте» (Дії 2:17, 32–33; пор. Йоїл 2:28). Зіслання Духа Святого Христом у день П'ятидесятниці або хрещення, яке передрікав Іван, є виконанням багатьох пророцтв Старого Завіту. Одне із таких Йоїл 2:28–32. Втім і пророк Ісая також говорив про цю обітницю: «На мені Господній Дух, через це Він мене помазав. Благовістити бідним мене послав, вилікувати розбитих серцем, проповідувати полоненим звільнення і сліпим прозріння» (Іс. 61:1; пор. Лк. 4:18; Дії 10:38). Господь вилив Святого Духа на Христа під час хрещення, а потім Христос у свою чергу вилив Святого Духа у день П'ятидесятниці. Але Христос не просто хрестив церкву.

Виливаючи Святого Духа у день П'ятидесятниці, Хри-

стос охрестив усе створіння. Ми знаємо це через те, як апостол Петро уподібнює потоп із Буття до хрещення: «...тим, які колись були непокірні, коли їх за днів Ноя очікувало Боже довготерпіння, як він будував ковчег, в якому мало — усього вісім душ — врятувалося від води. Цей прообраз — хрещення — не позбавлення від тілесної нечистоти, а обітниця доброго сумління Богові, — і нині вас спасає через воскресіння Ісуса Христа» (1 Пет. 3:20–21; пор. Бут. 6–9). Всесвітній потоп слугує прообразом хрещення. У нас хрещення відразу асоціюється із водою і це правда.

Але насамперед ми повинні пов'язувати хрещення із виливанням Духа, а вже потім із водою. Вода хрещення вказує на вилитого Духа. У цьому випадку Христос виливає Духа на все творіння, як і під час потопу в книзі Буття. Петро у такий спосіб пов'язує цю думку із ще однією у своєму другому посланні:

«Тож є заховане — для тих, які цього бажають, що небо було з прадавнини, і земля — з води та водою — створена Божим Словом, через те тодішній світ, потоплений водою, загинув. А сьогоднішнє небо й земля збережені тим самим Словом і тримаються для вогню на день суду і погібелі безбожних людей» (2 Пет. 3:5–7).

Петро прирівнює потоп «водою» до майбутнього потопу «вогнем». Згадаймо слова Івана: «Отже, я хрещу

вас водою на покаяння, а Той, Хто прийде після мене, сильніший за мене; Йому я недостойний нести взуття; Він вас хреститиме Духом Святим і вогнем» (Мт. 3:11). Цей «потоп вогнем», що приходить є злиттям Святого Духа від Христа, яке Він почав у П'ятидесятницю.

Ці два уривки перегукуються як із потопом Буття, так і з пізнішими пророчими текстами, такими як видіння Єзекіїля про потік води, який впливає з небесного престолу і затоплює землю:

«І він увів мене до ганків дому, і ось вода виходила під двором на схід, бо обличчя дому дивилося на схід, і вода виходила з правої сторони з півдня до жертовника... і пройшов водою, вода аж до гомілок...і пройшов воду, — аж до стегон. І відміряв тисячу, і не міг перейти, бо вода забурлила... І буде, що всяка душа тварин, що всюди живуть, куди тільки пройде туди ріка, житимуть. І там буде дуже багато риби, бо туди прибуває ця вода, і оздоровлятиме, і живитиме. Усе, на що тільки прийде ріка, житиме» (Єз. 47:1, 3–5, 9).

Образи, які змальовує Єзекіїл, походять із ширшого біблійного комбінування, створеного Богом через воду та Дух. «...Над безоднею лежала темрява, — пише Мойсей — а Дух Божий ширяв над водою» (Бут. 1:2). Ісаїя пророкував, що Бог дасть «воду в спразі тим, які йдуть по безводній землі». Бог пообіцяв, що вилле «Духа на

твое потомство і Мої благословення на твоїх дітей» (Іс. 44:3). Бог вилив Святого Духа на Ісуса, Останнього Адама, під час Його хрещення, а відтак Ісус говорив Никодиму: «Знову й знову запевняю тебе: коли хто не народиться від води й Духа, не може увійти до Божого Царства!» (Ів. 3:5). Це наближає нас до повного циклу виливань Святого Духа. Злиття Духа Христом у день П'ятидесятниці – це той спосіб, за допомогою якого Він мав спасти Свою наречену та засудити світ за те, що не увірував у Нього.

Складаючи пазли докупи

Відповідаючи коротко на запитання, чому обрізання поступається місцем хрещенню, ми скажемо таке: обрізання поступається місцем хрещенню, тому що Той, Хто прийшов від насіння жінки, був «криваво посічений» на хресті під час розп'яття-обрізання і, як наслідок, ця подія привела до «потопу-хрещення» Духом (злиття Духа) на все творіння. У цих завітних знаках ми читаємо всю історію викуплення. Ми бачимо насіння жінки (а саме Христа), від якого походить нове небо й нова земля. Тому церква проводить хрещення, щоб проголосити, що нащадок від насіння Жінки прийшов, страждав, помер, воскрес і тепер охрестив усе створіння в Дусі Святому:

«Коли ж з'явилася благодать і любов до людей нашого Спасителя — Бога, Він нас спас не з причини праведних учинків, які ми вчинили, але зі Своєї милості через купіль відродження та оновлення Святим Духом, Якого вилив на нас щедро через Ісуса Христа — нашого Спасителя, щоб, оправдавшись Його благодаттю, ми надією стали спадкоємцями вічного життя» (Тит. 3:4–7).

Коли Павло пише про «купіль відродження» [грецьке *palingenesia*], це стосується праці Святого Духа у створенні нового неба та нової землі. Єдиним іншим місцем, де в Новому Завіті з'являється термін *palingenesia*, є уривок із Матвія, де Ісус говорить про нове творіння: «Запевняю вас, що ви, які пішли за Мною, у новому бутті, коли сяде Син Людський на престолі Своєї слави, сядете й ви на дванадцятьох престолах, щоб судити дванадцять племен Ізраїля» (Мт. 19:28).

Христос наповнює світ Святим Духом, і з-під цього «потопу Духа» постає нове творіння. Коли церква хрестить дорослого чи немовля, ми свідчимо, що Христос вилив Духа на всіх людей, але особливо на Свою церкву для її спасіння. Однак ми повинні пам'ятати, що знаки завіту двосічні. Петро каже нам, що потоп передвіщав хрещення, був його прообразом але й також самою реальністю, що мала настати. Господь врятував Ноя та його сім'ю під час потопу, але Він також судив світ через той самий потоп. Бог так само, визволяючи ізраїль-

тян з Єгипту, в той же час охрестив їх у Червоному морі. Це було звільненням Ізраїлю від рабства, але й судом для фараона та його війська: «Не хочу, брати, щоб ви не знали, що всі наші батьки були під хмарою, і всі перейшли через море; усі хрестилися в Мойсея — у хмарі та в морі; усі їли ту саму духовну їжу; усі пили той самий духовний напій...» (1 Кор. 10:1–4). Про перебування Святого Духа свідчить присутність хмари (пор. Іс. 63:11; Аг. 2:5). Ізраїльський народ — «всі перейшли через море» (зверніть увагу на присутність води та Духа). Павло називає перехід через Червоне моря хрещенням. Хто був хрещеним? Весь Ізраїль, і фараон, і його військо. Але це хрещення водночас врятувало Ізраїль і звершило суд над фараоном та його військом.

Вартий нашої уваги той факт, що дорослі ізраїльтяни пережили «хрещення по вірі», оскільки вони були свідомі того, що чинить Бог, і виявляли віру в Божого слугу Мойсея, коли той звелів їм переходити через море. Ізраїльські діти, навіть немовлята, також були охрещеними, оскільки Бог спасав єврейські родини, а не кожного окремо. Цікаво, що ті дорослі, хто прийняв «хрещення по вірі» у Червоному морі, були недопущені до землі обітованої через їхнє ідолопоклонство та гріх (Чис. 14:35; 1 Кор. 10:4–11), але ті, хто прийняли «хрещення немовлят» у Червоному морі, були тими, хто увійшов до землі обітованої. Така модель лише підсилює Божу

завітну обітницю Аврааму про те, що Він явить спасіння Своему народу і що люди не спасаються самі собою. Але зараз, коли церква здійснює хрещення, ми свідчимо, що Господь спасає як юних, так і старих і що, зрештою, Він спасає лише через віру в Ісуса. Віра в Євангеліє Христове визначає, чи людина отримає знак завіту на спасіння чи на засудження, чи будуть води хрещення водами нового творіння чи суду.

Дорослі та ті немовлята, які згодом досягають зрілості та сповідують свою віру, мають допуск до завітної громади через таїнство хрещення. Вони тепер мають доступ, щоб причащатися Вечері Господньої, яка є знаком завіту благодаті. Хліб символізує тіло Христа, що ламалося за нас, а вино — Його кров, що проливалася за нас. Подібно до старійшин Ізраїля, які пройшли через хрещення в Червоному морі, а потім зійшли на вершину Синая, щоб споживати їжу у присутності Бога неушкодженими (Вих. 24), так і віряни Нового Завіту проходять через води хрещення і, дивлячись на Христа вірою, розділяють Вечерю у присутності Господа. Вони відкривають свої уста віри і живляться манною небесною, тобто Христом. Вечеря Господня передвіщає друге пришествя Христа. Вона закликає всіх охрещених перевірити своє серце і мати впевненість, що вони дивляться на Христа лише благодаттю і лише вірою. У поєднанні із проповіддю Слова Божого знаки хрещен-

ня та Вечері Господньої таким чином стають засобами благодаті — засобами, за допомогою яких Бог передає Свою спасительну благодать Своему народові. Слова відповіді на запитання 154 Вестмінстерського повного катехізису: «Зовнішніми і видимими засобами, через які Христос долучає Свою церкву до благ, здобутих Його заступництвом, є всі Його обряди, особливо слово, таїнства і молитва — усе те, що сприяє Його обранням для спасіння».

Пісцумок

Укладаючи завіти зі Своїм народом, Господь дає супровідні знаки. Його слова спрямовані до нашого слуху, а Його знаки спрямовані до інших наших органів чуття. Бог промовляє до нас через Слово, купіль, хліб і вино. Знаки завіту є життєво важливими, оскільки вони йдуть у парі із обітницями Божого завіту — вони проголошують те саме Боже послання. І хоч Боже Слово може діяти окремо саме собою, знаки завіту (або таїнства) ніколи не можуть бути відірваними від Слова. Таїнства завжди залежать від Слова. Тільки Слово Боже може створити таїнство. Різні знаки завіту благодаті в Старому Завіті (обрізання, субота та рід Давида) поступаються місцем двом ознакам Нового Завіту (хрещення та Вечера Господня). Проте всі знаки Божого завіту в

Старому Завіті вказують на Христа, що має прийти, а знаки Нового Завіту вказують на Христа, що вже прийшов. Окремо від Христа знаки не мають ані значення, ані змістового наповнення.

Запитання для перевірки:

1. Що таке знак завіту?
2. Що таке таїнство?
3. Які є знаки завіту діл?
4. Які є знаки завіту благодаті, спершу у Старому Завіті і згодом у Новому Завіті?
5. Як обрізання вказує на Христа?
6. Як новозавітне хрещення вказує на Христа, що вже прийшов?
7. Чому церква хрестить і немовлят, і дорослих?
8. Коли Христос встановлює Вечерю Господню?
9. Чи може таїнство бути відірваним від Божого Слова? Чому або чому ні?
10. Яким чином таїнство спасає?

ЗАВІТ І ЦЕРКВА

Надзвичайно індивідуалістична культура, в якій ми живемо, цінує нашу здатність перекроювати наш світ на свій смак. Ми можемо підписатися на онлайн-спільноти, які відповідно до нашого типу особистості підберуть, скажімо, жанр книг, або стиль одягу, або серію фільмів. Ця тенденція настільки інфікувала церкву, що люди стали менше цікавитися офіційними церквами і натомість почали створювати власну теологію. Навіщо обмежувати себе низкою сталих богословських доктрин, якщо ви на своє замовлення можете вибрати із міксованого салат-бару вірувань богослов'я, яке узгоджувалося б із вашими особистими переконаннями? Чому б не зміксувати деякі доктрини Реформації, такі як наполегливість святих з виправданням, але відкинути доктрину церкви? Навіщо бути прив'язаним до однієї церкви, якщо ви можете бути вільним християнином і відвідувати різні церкви, які найкраще відповідають вашим потребам? Навіщо приєднуватися до церкви, якщо присвячення місцевій громаді без потреби зв'яже вас, позбавляючи можливості ходити від церкви до церкви? Якими б поширеними не були такі настрої та практики,

доктрина завіту представляє щось зовсім інше. Так, Бог спасає індивідуально кожного, але ми спасенні не для того, щоб залишатися відірваними від церкви індивідуалами. Бог спасає індивідуально кожного, щоб поєднати нас у Христовому тілі, у Церкві. Іншими словами, ми є особистостями, які стали частиною завіту благодаті. Тому ми звершуємо своє спасіння не наодинці, а натомість нерозривно пов'язані із церквою. Завіт складається із сухожиль і зв'язок, які з'єднують тіло Христа. Цей розділ послідовно досліджує зв'язок між завітом і церквою у трьох сферах: читання Біблії, визнання віри та життя по-християнськи. У підсумку цей розділ завершує коротке спостереження про завіт і церкву.

Читання Біблії

Ми повинні читати наші Біблії не поодинці, а як частина завітної спільноти. Перший приклад індивідуалістичного підходу у тлумаченні Божого слова ми бачимо у взаємодії змія з Євою. Змій підбурював Єву: «Чому це Бог сказав: Не їжте з жодного дерева, яке в раю?» (Бут. 3:1). Змій перекрутив Боже слово для власних цілей. У світі після гріхопадіння читачі Божого Слова продовжували йти за цим шаблоном. Один із еретиків ранньої церкви Маркіон протиставляв Старий та Новий Завіти Біблії, кажучи, що там, мовляв, різні боги:

гнівливий та люблячий. Він вважав, що Новий Завіт ніяк не поєднується зі Старим, вирізаючи звідти все, що не відповідало його переконанням. Сотні років по тому один із отців-засновників Америки Томас Джефферсон створив власну Біблію, яку він перекроїв відповідно до своїх переконань, усунувши ідеї, які йому не подобалися. Однак Бог дає Своє Слово не окремим особам, а спільноті завіту, церкві. Це означає, що не може бути довільних тлумачень Святого Письма. Має бути розуміння Писання таке, яким його встановила церква протягом століть і яке, зрештою, узгоджується та підпорядковується авторитету Господнього Слова, яке тлумачить саме себе. Пам'ятайте, що Бог інтерпретує (роз'яснює) Самого Себе.

Ми бачимо на сторінках Біблії, як у численних випадках Господь заключає священні тексти в межі завітної громади. Повернувшись із вигнання до обіцяної землі, священники ось як читали і навчали людей: «Вони читали з книги Божого Закону, і Ездра навчав, і він повчав у пізнанні Господа, і народ розумів закон, коли читали» (Неем. 8:8). Люди тлумачили Слово Боже не за власною примхою, а у відповідності із Його Словом і за допомогою священників. «І зібрався весь народ — як один чоловік — на площу...» (Неем. 8:1), щоб читати і розуміти Слово. Подібно, коли ефіопський євнух читав пророка Ісаю, Филип, підбігши до нього, запитав: «Чи ти ро-

зумієш те, що читаєш?» (Дії 8:30). Євнух відповів: «Як же можу я розуміти, коли ніхто не наставить мене?» (вірш 31). Филип відтак допоміг євнуху зрозуміти Ісаю. Їх було там двоє, що читали пророка. Вони читали Боже Слово не поодинці, а спільно.

У давнину читати Боже Слово у громаді було легше, адже володіти копією Божого Слова було практично неможливо. Тоді не було друкованих книг, а лише сувої, і тому люди мали збиратися у завітні громади, аби почути Боже Слово. Протягом століть, з розвитком технологій, було винайдено друкарський станок і масові тиражі книг принесли як свої переваги, так і проблеми. Вперше в історії християни могли тримати в руках примірник Божого Слова і зберігати його вдома. Проте зручність і доступність Божого Слова тепер означали, що християнам не потрібно було збиратися разом із завітною громадою завіту для спільного читання вголос. Але не потрібно розцінювати нашу можливість особистого доступу до читання Слова Божого як ізольоване від громади читання. Читати Боже Слово нам належить щодня. Бог наказував Своему народу так:

«Нехай ці слова, які я сьогодні тобі заповідаю, перебувають у твоєму серці й у твоїй душі. Навчи їх своїх синів, проказуй їх, сидючи в домі та йдучи дорогою, лягаючи та встаючи. Прив'яжи їх, як знак, на своїй руці, і нехай вони

будуть непорушними перед твоїми очима. Напишіть їх на одвірках своїх домів та своїх воріт» (Втор. 6:6–9).

Коли я кажу, що ми ніколи не повинні читати Боже Слово самостійно, я маю на увазі, що ми не повинні бути самостійним критерієм тлумачення Божого Слова. Ми не читаємо (тобто тлумачимо) Боже Слово самі, але читаємо його спільно у світлі розуміння тих братів і сестер, хто йшов перед нами.

Після Свого вознесіння Христос посів праворуч Отця. Він не покинув Церкви — Він вилив Святого Духа. Що мав звершити зісланий Отцем і Сином Святий Дух? «А Утішитель — Дух Святий, Якого Отець пошле в Моє Ім'я, Той вас навчить усього і пригадає вам усе, що Я вам говорив» (Ів. 14:26; див. також 15:26). Пам'ятаймо, що лише ті, хто у завіті, церкві, отримують хрещення Духом для спасіння. Дух нагадує слова Христа трьома головними засобами: (1) надихаючи авторів Святого Письма написати Боже непогрішиме Слово; (2) спонукаючи наші серця й розум пам'ятати Боже Слово; і (3) посилаючи вчителів і проповідників церкви для роз'яснення Божого Слова. Іншими словами, Христос дає дари церкві після зіслання Святого Духа: «Він і поставив одних апостолами, інших пророками, ще інших благовісниками, а тих — пастирями та вчителями, щоби приготувати святих для справи служіння, для збудування Христово-

го тіла» (Еф. 4:11–12). Отже, Христос дав церкві пасторів і вчителів, як і колись священників, котрі навчали людей за днів Неємії, як Филипа, котрий роз'яснив пророка Ісаю ефіопському євнуху. Усе це Господь робить для того, аби ми могли зрозуміти Боже Слово. Отже, ми читаємо Слово Боже у завіті — у завіті з Богом і у завіті з церквою.

Визнання віри

Читаючи Слово Боже у громаді, ми чуємо те саме послання. Коли ми чуємо те саме послання, євангельські обітниці завіту об'єднують нас — ми визнаємо ту саму віру. У багатьох моментах історії викуплення ворог намагався інфікувати, отруїти та перекрутити Боже Слово. Але Бог невтомно закликав Свій завітний народ зберігати, захищати та визнавати ту саму віру. Коли церкви Галатії зіштовхнулися із лжевчителями, котрі намагалися проповідувати своє фальшиве Євангеліє, Павло попередив церкву: «Але якби й ми чи сам ангел з неба благовістили вам щось інше, ніж те, що ми вам благовістили, — нехай буде відлучений! Як ми раніше говорили, я і тепер знову кажу: коли вам хто благовістить щось інше, ніж те, що ви прийняли, — нехай буде відлучений!» (Гал. 1:8–9). Павло не хотів, щоб галати відвернулися від просування у Євангелії — єдиного істинного

шляху. Подібним чином, перед обличчям лжевчителів, Юда закликав у своєму посланні «боротися за віру, одного разу передану святим» (Юди 1:3). Читаючи Святе Письмо у завіті, ми можемо спільно відстежувати істини Божого Слова, аби усім нам визнавати ту саму віру. Але як ми можемо сповідувати ту саму віру, живучи у настільки далекі від апостолів часи?

У практиці церкви впродовж її історії використовували символи віри та віросповідні документи для впорядкування доктрини завітної віри. У ранній церкві Апостольський Символ віри (названий так не через авторство апостолів, а через те, що підсумовує вчення апостолів) і вселенські собори (такі як Нікейський собор, Константинопольський, Ефеський і Халкідонський) дали церкві те, що богослови назвали *regula fidei* (або «правило віри»). Церква, як завітна громада, читає та визнає спільне церковне розуміння Святого Письма. Правило віри, звісна річ, завжди підкоряється авторитету Святого Письма, але воно також допомагає нам відвести належне місце читанню Святого Письма та нашому визнанню віри. Чи наше віровизнання сьогодні відрізняється від Євангелія, яку проповідували апостоли колись? Чи не відвернулися ми від віри «одного разу передану святим»? Протягом шістнадцятого сторіччя церкви створювали такі віровизнання, які перебувають у спадкоємності із вселенськими символами віри та

підтверджують історичне розуміння церквою спасіння. Гейдельберзький катехізис, Бельгійське віросповідання та канони Дортського синоду складають цілісність документів з назвою «Три форми єдності». Цими віровизнаннями зазвичай послуговуються церкви, що походять з континентальної реформатської традиції. Інші реформатські церкви використовують Вестмінстерські стандарти, які складаються з Вестмінстерського віросповідання Великого та Короткого Катехізису. Ці конфесійні документи гарантують нам, як учасникам Божого завіту, що ми сповідаємо ту саму віру, що й наші батьки.

Живучи по-християнськи

Спасіння Христове полягає в тому, що ми об'єднуємося з Ним у Його тілі — ми стаємо частиною церкви, а отже, ми читаємо Біблію у завітній громаді і визнаємо ту саму завітну віру. Наше поєднання із Христом у Церкві — у Його тілі — також означає, що ми живемо християнським життям у завіті з іншими членами спільноти. Християнське життя у завітній громаді може бути виражено кількома способами: (1) обітниці членства, (2) підзвітність і (3) церковна дисципліна. Коли ми приєднуємося до церкви, то приймаємо обітниці членства, які «за природою подібні до клятви» (Вестмінстер 22.5).

Ми офіційно укладаємо завіт з Богом і Його народом, щоб бути частиною церкви. Даючи обітницю членства, ми вступаємо в завіт членства церкви і даємо свою згоду нести відповідальність за наші переконання та дії. Який стандарт нашої відповідальності? Божий закон.

Нам важливо пам'ятати, що закон ми розглядаємо у подвійному вимірі: закон, як *завіт*, і закон, як *правило життя*. Як завіт, закон вимагає досконалого, особистого та постійного послуху, а для тих, хто не з Христом, так «як було у завіті діл, при якому людину законом було виправдано або засуджено» (Вестмінстер 19.6). Істинні віряни керуються законом не як ознакою завіту, а радше як правилом життя, згідно з яким він служить керівництвом у «житті, повідомляючи їм про волю Бога та їхній обов'язок» (Вестмінстер 19.6). Закон, як правило, «скеровує і зобов'язує їх ходити перед Богом належним чином», щоб віряни виявляли «гріховну скверну своєї природи, сердець і життя» і перевіряли себе, чи налаштоване їхнє серце до «подальшого переконання у гріху, до упокорення себе та до ненависті» до свого гріха. Закон, як правило життя, також допомагає вірянам мати «ясніше бачення своєї потреби у Христі і досконалості Його послуху» ((Вестмінстер 19.6). Закон, як правило життя, у своїх різнобічних призначеннях не «суперечить благодаті Євангелія, але... гармонійно узгоджується з ним» (Вестмінстер 19.7). Як і з іншими

Божими завітами, чи то із Адамом і Євою у саду, чи з Ноем, Авраамом, Мойсеєм чи Давидом, Господь будує стосунки зі Своїм народом за прописними вимогами завіту. Зрозуміло, ми повинні визнати відмінності між завітами діл і благодаті, законом і Євангелієм, аби розрізнати їх і не звести на манівці всю повноту спасительної праці Христа як єдиної основи для спасіння. Але якщо ми «не дотягуємо» до Божого закону, то завіт членства в церкві коригується церковною дисципліною.

Термін «церковна дисципліна» звучить загрозливо, але її застосування не починається і не закінчується відлученням від громади. В ідеалі церковна дисципліна починається з учнівства. Іншими словами, завітна громада виховує, навчає та наставляє членів церкви у християнському житті. Павло давав настанови Титу, аби той залучав до учнівства кожного у церквах, за якими він наглядав:

Ти ж говори те, що відповідає здоровому вченню. Щоб старші чоловіки були тверезі, поважні, помірковані, здорові у вірі, любові та терплячості. Старші жінки також хай поведуться, як належить святим: щоб не були обмовницями, не піддавалися пияцтву, аби навчали добра і вчили молодих любити своїх чоловіків, любити дітей, щоби були скромними, чистими, добрими господинями, корилися своїм чоловікам, аби не зневажалось Сло-

во Боже. Молодь також заохочуй, щоби була стримана (Тит. 2:1–6).

Старші християни повинні навчати молодших християн, але якщо людина відхиляється від норм Божого закону, існують більш формальні процеси відповідальності.

Павло, зокрема, докоряв членам коринтської церкви за те, що вони поблажливо ставилися до статевої розпусти тих, хто називав себе християнином. Павло наставляв їх: «Коли в Ім'я Господа нашого Ісуса [Христа] зберетеся ви і мій дух, із силою Господа нашого Ісуса, — віддати такого сатані на погибель тіла, щоби дух спасся в день [нашого] Господа [Ісуса Христа]» (1 Кор. 5:4–5). Завітна громада не може вчиняти на свій розсуд, але завжди має діяти згідно з моральним законом Бога та вимогами Його завітів. Якщо людина не розкалася у своєму гріху, тоді церква має моральний обов'язок накласти церковну дисципліну, наприклад, дати офіційне застереження чи докір, заборонити особі брати участь у Вечері Господній або навіть відлучити її від Церкви (Мт. 18:15–20). Церковна дисципліна дотримується завітних зразків Старого Завіту, де прописані різні покарання для тих, хто згрішив, іноді виводячи винуватця за межі стану (табору), а за окремі злочини побиваючи камінням до смерті. Однак у Новому Завіті

немає смертельного покарання, лише дисципліна. Відлучення від Церкви повідомляє людині, що її поведінка не відповідає ані її єдності з Христом, ані Божому закону. Якщо така людина проявлятиме впертість у гріху та небажання покаятись, то вона може не бути спасенною. Цій людині, а не Христу, доведеться страждати від прокляття завіту. Проте церковна дисципліна накладає не покарання, а відповідальність. Її метою є покаяння та відновлення. Словами Вестмінстерського визнання скажемо так:

«Церковні догани необхідні, щоб виправляти і повертати в лоно церкви братів, котрі впали у гріх. Це буде утримувати інших від подібних згубних вчинків, щоб очистити ту закваску, яка може заразити все тісто, щоб боронити честь Христа та святе проголошення Євангелія, і щоб запобігти гніву Божому, який справедливо може впасти на церкву, якщо вона дозволятиме запеклим та непроступливим грішникам паплюжити Його завіт та знаки Його завіту» (Вестмінстер 30.3).

Таким чином, церковна дисципліна є аспектом завітного життя, якого потребує кожен член церкви. Живучи у завітній громаді, ми очікуємо відповідальності та підзвітності одне перед одним.

Як завітна громада, ми прагнемо підігрівати дар любові одне в одному, заохочуючи до добрих справ, «і

тим більше, чим більше бачите, що наближається день» (Євр. 10:24–25). За словами Екклезіаста:

«Двом краще, ніж одному, для яких є добра винагорода в їхньому труді. Бо якщо впадуть, один піднімає свого спільника, і горе йому одному, коли впаде, і не буде другого, щоби його підняти. І якщо заснуть два, то їм тепло. Як же один зігріється? І якщо скріпиться один, два стануть проти нього, і шнур, втрое сплетений, розірветься не скоро (Екл. 4:9–12).

Наше християнське життя не є самотнє, як билина в полі. Ми не одинокі і не позбавлені підтримки. Ми є частиною Господньої завітної спільноти, у рамках якої прописана наша відповідальність і, якщо необхідно, наше виправлення зі сторони.

Підсумок

Зрештою, ми не повинні забувати, що Бог спасає нас і входить у завіт із нами, приєднуючи нас до тіла Христового, Церкви. Таке спасіння є виливом Божої любові в Ісусі Христі через Святого Духа. Воно означає, що завітна громада насамперед має бути місцем любові. Навчаючи інших читати Біблію, ми долучаємо їх до Божої любові у Христі — до Його віковичної вірності

Своєму завіту. Спільно визнаючи нашу завітну віру, ми приєднуємося до хмари вірних святих і разом проголошуємо віру, «одного разу передану святим». Говорячи про взаємну звітність та беручи відповідальність за дотримання моральних норм Божого завіту, ми не наполягаємо на пуританській досконалості, а радше з любов'ю обіймаємо одне одного, просуваючись дорогою освячення. «Улюблені, коли Бог нас так полюбив, то й ми повинні любити одне одного! Бога ніхто ніколи не бачив. Коли любимо одне одного, то в нас перебуває Бог, і Його любов у нас — досконала» (1 Ів. 4:11-12).

Питання для перевірки

1. Яким чином доктрина завіту створює контекст для християнського життя?
2. Яким чином завітна громада повинна практикувати читання Святого Письма?
3. Яким чином завітна громада повинна практикувати визнання віри?
4. Яким чином завітна громада повинна практикувати християнське життя?
5. Для чого церковна дисципліна в ідеалі? Де вона починається і де закінчується?
6. Чи є покарання метою церковної дисципліни? Чому так або чому ні?
7. Чому членство в церкві є важливим?

ПІСЛЯМОВА

Розглядаючи картину Святого Письма з певної відстані, ми не можемо не побачити змальованого лейтмотиву шлюбного завіту Христа зі Своєю нареченою, Церквою. Ми знаємо, що Христос поклав Своє життя за неї, щоб поставити її святою, бездоганною і непорочною перед престолом Божим. Ми бачимо, як їй було дано зодягнутися у чистий світлий вісон та приготувати себе до весільної вечері Агнця. Але, знаючи більше про Божі завіти, ми можемо придивитися до цієї картини ближче та помітити дивно переплетені деталі та мазки, які випадали з нашого кута зору спочатку. Триєдиний Бог уклав завіт перед заснуванням світу задля спасіння Своєї нареченої. Бог Отець призначив Свого Сина Посередником і Запорукою завіту, присягнувши у цьому. Він зробив Його Священником назавжди згідно з чином Мелхиседека. Отець і Син також постановили послати Святого Духа, таким чином зібравши воедино наречену для Сина, аби покликати її на весільний бенкет. Триєдиний Бог започаткував цей план викуплення, створивши Адама, який був прообразом Того, Хто має прийти. Із Адамом Господь вступив у завіт: плодити-

ся, розмножуватися, наповнювати всю землю та володарювати на ній, але не їсти з дерева пізнання добра і зла. Замість того, щоб перебувати у променях слави та повноти Божої любові, виявляючи слухняність повелінням Господнім і Його завіту, Адам повстав проти Творця. Але ще не все було втрачено.

Бог пообіцяв викупити синів Адама через насіння жінки — Він зітре голову змія та переможе гріх і смерть. Господь не відклав в сторону завіт діл, але послав Того, Хто сумлінно виконає його. Завіти Божі (із Ноем, Авраамом, Мойсеєм і Давидом) поступово та послідовно розгорталися у рамках єдиного завіту благодаті. Кульмінацією Божих завітів став Новий Завіт. У Христі не просто виповнився завіт благодаті. Христос є завітом благодаті. І єдиний спосіб, за допомогою якого ми можемо бути причасними до Його спасіння — це довіритись Його благодаті вірою в єдиного Спасителя, адже в Ньому — наше виконання закону, наше звільнення від прокляття і наше викуплення від гріха. Процитуюмо рядки із твору *«Втрачений та відновлений рай»* Джона Мільтона:

Той безм'ятежний сад в моїх піснях та мріях
 Зів'яв через непослух та повстання.
 Але тепер відновлена нев'януча надія
 Непересічним подвигом і вірністю у випробуваннях

Того, Хто переміг лукавого, прогнав і осоромив
І збудував новий Едем, — пустеля квітне знову!
(переклад В. Однолька)

Ісус — вірний останній Адам. За благодаттю ми є Його нареченою, останньою Євою. Бог підписав і запечатав ці завітні благословення хрещенням і Господньою вечерею. Живучи у передчуттях невимовної радості й торжества Божих завітів, молимося, аби Господь Бог прискорив день Свого приходу. *Мараната* — гряди швидше, Господи Ісусе, і посади нас на бенкеті за Твоїм столом. Ми хочемо, щоб Ти розділив вечерю з нами. Ми хочемо пізнати Твою нескінченну завітну любов.

ДОДАТОК: ДЛЯ ПОДАЛЬШОГО ВИВЧЕННЯ

Клайв Льюїс одного разу зауважив, що надто багато людей вважають, що стародавні книги повинні читати лише професіонали, а пересічні читачі мають задовольнитися сучасними виданнями. Він вірив у абсолютну хибність такого підходу до навчання. Нам потрібен свіжий вітерець, що віє до нас із минулих століть, просвітлюючи нашу свідомість та нагадуючи нам про давно забуті істини. Старі книги не без прогріхів — там на правду трапляються помилки, але не обов'язково ті самі, які робимо ми. Це означає, що у давніх книгах заховано великі скарби знань. Ба більше, якщо ми серйозно сприймемо настанову Павла про те, що Христос дав Церкві дари у вигляді пасторів і вчителів, тоді це означає, що ми можемо отримати духовну користь від учителів і проповідників як сьогодні, так і минулих часів церковної історії. Льюїс запропонував загальне правило: після прочитання нової книги не беріться за ще одну нову, доки не прочитаєте якусь стару. Або ось так: читайте одну стару книгу на кожні три нові. Тому цей короткий додаток містить список рекомендованої літератури для подальшого вивчення завітної доктри-

ни. Можливо, когось здивує, чому я одні книги включив, а інші пропустив. Мій вибір значною мірою залежить від того, чи є вони онлайн, чи є до них вільний доступ, чи були вони перевидані. Ці підручники можна знайти, здійснивши пошук в Інтернеті або звернувшись до онлайн книгарень.

Книги середнього рівня

Серед тих підручників, які можна віднести до середнього рівня, є кілька таких, що відповідають вимогам. Перша книга — *The Marrow of Modern Divinity* («Мозок сучасної божественності»), опублікована 1646 року і, найімовірніше, написана Едвардом Фішером. Ця праця була схвалена низкою богословів у Вестмінстері. Вона охоплює завіти діл і благодаті в частині 1. Пізніше її перевидав шотландський пресвітеріанський богослов Томас Бостон, який зробив ряд приміток і доповнень. Безліч видань є у вільному доступі в Інтернеті, а також різні друковані видання. Т. Бостон є автором двох інших видатних книг: *A View of the Covenant of Works from the Sacred Records* (1775) («Погляд на завіт діл зі Священних записів») та *A View of the Covenant of Grace from the Sacred Records* (1775) («Погляд на завіт благодаті зі Священних записів»). Перу іншого шотландського пресвітеріанського служителя Джона Колкухуна

(John Colquhoun) належать дві книги: *A Treatise on the Covenant of Works* (1821) («Трактат про завіт діл») та *A Treatise on the Covenant of Grace* (1821) («Трактат про завіт благодаті»). Праця Едварда Лея *A Treatise of the Divine Promises* (1633) («Трактат Божественних обітниць») також варта ретельного вивчення. Робота Лея цікава тим, що він був членом парламенту Вестмінстерської асамблеї, і також його вважали одним із найбільш обізнаних богословів свого часу.

Книги вищого рівня

Серед більш складних праць із завітної доктрини варто виділити кілька важливих назв. Перша належить голландському богослову XVII століття на ім'я Йоганнес Кокцей (*Johannes Cocceius*). Його часто цитують, але рідко читають. Кокцею постійно, проте помилково приписують заснування завітного богослов'я. Однак він написав ряд праць про доктрину завіту, більшість з яких поки що не перекладено з латини. Нещодавно видавництво *Reformation Heritage Books* переклало одну з його праць, *The Doctrine of the Covenant and Testament of God* (2016) («Доктрина завіту і заповіту Бога»), яка є поясненням класичного завітного богослов'я. Однак Кокцей має своєрідний погляд на те, як Бог скасовує завіт діл. Його розуміння цього питання так і не було сприй-

няте іншими богословами. Одним із тих богословів, які не погоджувалися із Кокцеєм, був нідерландський теолог XVII століття Герман Вітсіус. Він написав працю у двох томах *Economy of the Covenants between God and Man Comprehending a Complete Body of Divinity* (1677) («Економіка завітів між Богом і людиною. Осягаючи повноту Божества»), яку було вперше опубліковано латиною та перекладено англійською у 1803 році Вільямом Крукшенком (*William Crookshank*). Ця праця доступна в Інтернеті, а також *Reformation Heritage Books* публікує гарне оновлене видання у твердій палітурці за прийнятною ціною, хоч і дещо дрібним шрифтом. Вітсіус наводить цитати із грецької та іврити без перекладу. Але якщо читач готовий віддатися кропіткому дослідженню й опрацювати ці два томи, то винагорода буде вартою витраченого часу й зусиль.

Твір Патріка Гіллеспі (*Patrick Gillespie*) *The Ark of the Covenant Opened, or, A Treatise of the Covenant of Redemption between God and Christ, as the Foundation of the Covenant of Grace* (1677) «Ковчег завіту відкрито, або Трактат про завіт викуплення між Богом і Христом — основа завіту благодаті» (1677) детально розкриває доктрину завіту викуплення. І хоч робота Гіллеспі є монументальною й деталізованою, проте він динамічно викладає біблійне підґрунтя цієї доктрини та пояснює її різні аспекти. Іншу значну працю про завіти

написав превелебний Вільям Стронг (*William Strong*) – *A Discourse of the Two Covenants: Wherein the Nature, Differences, and Effects of the Covenant of Works and of Grace Are Distinctly, Rationally, Spiritually and Practically Discussed* (1678) («Дискурс у два завіти: чітке, раціональне, духовне та практичне осмислення природи, відмінних рис та наслідків Завіту діл і благодаті»). З огляду на те, що онлайн-видання цієї роботи є сканкопіями оригінальних примірників 1678 року, читачеві може бути важко розібрати шрифт, та все ж я хочу вірити, що з часом ці давні праці, що складаються з великої кількості стиснених слів адаптують до сучасних реалій.

Пісцумок

Цей додаток жодним чином не є вичерпним, проте містить список рекомендованої літератури для тих, хто хоче знати більше. Читаючи ці класичні праці із завітного богослов'я, ми можемо посидіти біля ніг одних із найбільш здібних та обдарованих учителів церкви і ще більше дізнатися про Божу завітну любов до Свого народу.

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

- **Активний послух.** Христовий послух закону у виконанні кожної його йоти та найменшої дрібниці від імені всіх вірян. Порівняйте **пасивний послух**.
- **Прообраз.** Відповідник старозавітному образу, що може бути особою, місцем або річчю, яка передвіщає новозавітну особу, місце чи річ. Мойсей, наприклад, в образі Ісуса є Його прообразом. Єрусалим в образі нового Єрусалиму є його прообразом. Суд над Содомом і Гоморрою, як образ останнього суду, є його прообразом.
- **Загальна благодать.** На противагу від **спеціальної** благодаті, що дає спасіння, загальна благодать формально представлена у завіті із Ноем для підтримки всього творіння. Вона є базою для розгортання подальшого плану викуплення людства.
- **Мирна рада.** Див. **завіт викуплення**
- **Завіт.** Угода між двома або більше особами. Завіти можуть мати різні ознаки/характеристики залежно від сторін і умов. Див. завіт благодаті; завіт викуплення; завіт діл; *foedus*; завіт дружби; *hesed*; завіт

пан-слуга (сюзерен-васал); шлюбний завіт; новий завіт; завіт рівноправності/паритетності; запорука/поручительство.

- **Завіт благодаті.** Угода, згідно з якою Бог добровільно пропонує грішникам вічне життя та спасіння через Ісуса Христа, як Посередника угоди та **Поручителя**. Це дається лише благодаттю через віру в Христа, як єдиного Спасителя. Див. новий завіт; таїнства.
- **Завіт викуплення.** Угода між Отцем, Сином і Святим Духом спасти грішників, за умовами якої Сина послано Спасителем у світ, як Посередника та Поручителя, а Духа Святого вилито для того, щоб зібрати цих грішників воедино, як наречену для Сина, себто Церкву. Також називається мирною радою. Див. *paatum salutis*.
- **Завіт діл.** Угода, яку Бог уклав з Адамом, за умовами якої Він пообіцяв вічне життя Адамові та його нащадкам за умови досконалого, особистого та постійного послуху.
- **Foedus.** Завіт латинською
- **Завіт дружби.** Угода між двома рівноправними сторонами узамі їхньої взаємної дружби. Наприклад, завіт Йонатана з Давидом (1 Сам. 18:3).

- **Hesed.** Термін на івриті для словосполучення «завіт-на любов». Інколи перекладається як «милосердя», «непорушна любов», «завітна вірність».
- **Зарахувати.** Приписати чи зарахувати щось комусь. У контексті доктрини спасіння Бог зараховує вірянам послух, страждання та святість Христа лише благодаттю та лише через віру. Див. **оправдання**.
- **Оправдання.** Акт Божої благодаті, завдяки якій Він прощає всі наші гріхи і приймає нас як праведних у Своїх очах тільки на основі зарахованого Христового послуху, Його страждань і святості, які ми отримуємо лише вірою. Див. **зарахувати; праведність**.
- **Завіт пан-слуга (сюзерен-васал).** Угода, в якій одна сторона сильніша за іншу.
- **Шлюбний завіт.** Угода між чоловіком і жінкою, за якої вони поєднують себе узами шлюбу.
- **Новий завіт.** Остаточне виконання завіту благодаті, у якому сходяться всі попередні завіти. Кульмінацією та суттю нового завіту є Ісус Христос.
- ***pacum salutis*.** Латинський термін для завіту вику-
плення.
- **Завіт рівності / рівноправності / паритетності.** Угода між двома рівними сторонами, як-от завіт Ав-

раама з Авімелехом (Бут. 21:27).

- **Пасивний послух** (від лат. *passio* — «страждання»). Аспект послуху Христа, при якому Він страждає від прокляття закону від імені тих, хто довірився Йому, як своєму Спасителю. Порівняйте із активним послухом.
- **Протоевангеліє** (лат. «перше Євангеліє»). Божа обітниця Адаму та Єві, що насіння жінки зітре голову змія (Бут. 3:15).
- ***regula fidei*** (лат. «правило віри»). Спільна віра церкви, як правило, виражена в Апостольському Символі віри, названому так тому, що там систематизовано вчення апостолів. Це правило, однак, підпорядковується авторитету Святого Письма, ніколи не прирівнюючись до нього і не припідносячись над Словом.
- **Праведність**. Характеристика людини, яка відповідає Божому закону — не просто людини, яка не винна у злодіяннях, а тієї, яка виконала всі його вимоги. Див. **оправдання; освячення**.
- **Таїнства**. Святі знаки та печатки завіту благодаті, встановлені Богом для функціонування Його завітів.
- **Освячення**. Акт Божої благодаті, за допомогою якої

Він відтворює у нас Свій цілісний образ згідно з образом Христа через Святого Духа. Дух Святий робить нас спроможними помирати для гріха і жити для праведності та у святості.

- **Спеціальна благодать.** Благодать, яку Бог дає лише обраним у Христі для їхнього спасіння. Див. **оправдання; освячення.** Порівняйте із терміном **загальна благодать.**
- **Поручитель.** Особа, яка бере на себе всі юридичні обов'язки (вимоги закону) при укладанні завіту.
- **Синонімічний паралелізм.** Літературний прийом у єврейській поезії, за допомогою якого автор стверджує ту саму істину двома різними способами.
- **Образ.** Старозавітна особа, місце чи річ, яка віщує або передбачає новозавітну особу, місце чи річ. Порівняйте із терміном **прообраз.**

БІБЛІЙНИЙ ПОКАЖЧУК

Буття		3:15	21, 38, 92, 129, 135, 137	11:1-9	103
1-3	21, 63, 69, 75, 76, 78, 79, 83	3:16	97	12:1-3	103
1:1-2:3	73	3:17	97	15	38
1:2	143	3:19	78	15:6	120
1:3	36	3:20	98	15:9	30
1:3-4	126	3:21	97	15:10	30, 138
1:4	36	3:21-22	97	15:12	30
1:26	69	3:22	84, 129	15:12-17	122
1:28	70, 84, 97, 103	3:24	74	15:18	30, 138
2-3	73	4:1	98	17	131
2:7	117	5:1-3	79	17:1	122
2:15	74, 76	5:1-4	117	17:1-2	104
2:16-17	71	6	100	17:4-5	137
2:17	70, 74	6:5	99	17:5-6	104
2:22	98	6:9	38, 129, 142	17:10-11	136
2:24	18	6:18	99	17:14	139
3:1	151	6:18-21	100	21:27	28, 30, 39, 48, 179
3:3	77	9	100	21:31-32	28, 48
3:6	76, 88, 128	9:1	100	21:32	30
3:8	76	9:8-11	101	22:17-18	104
3:11	74	9:9	100	24:60	104
3:12	97	9:11	36	26:28	30
3:13	97	9:13	35, 36	28:3-4	104
3:13-14	97	9:13-17	130	31:44	30, 35
3:14	92	9:14-15	36	48:3-4	105
3:14-19	76	9:20-21	102		
		9:24-28	102		

Вухіг		24:2	75	11:26-29	72
		26:40	81	14:8	77
1:7	106			17:20	82
3:6	73			28:14	82
3:15	73	Числа		28:15	78
4:22	79, 118	3:7-8	76	28:16-68	78
19:5	32, 106	5:12	81	28:36	78
19-24	38	5:19-20	82	28:41	78
20:3-17	71	5:29	82	28:45	78
20:4-6	32	14:35	146	28:48	78
20:5-11	72	14:41	82	28:53-57	78
20:17	76	22:18	82	28:63	78
20:18-21	76	24:13	82	28:64	78
23:32	30	27:14	82	28:68	78
24	147			28-34	75, 79, 83
24:8	30	Повторення		29:1	30
25-31	76	Закону		29:12	30
27:20	75	1:43	82	29:14	30
31:13	35, 131	4:23	30	29:25	30
32:8	81	5:2	30	30:6	113
32-34	76	5:21	76	30:19	72
34:10	30	6:4-5	123	31:16	30
34:12	30	6:4-6	85, 89, 126	31:26	35
34:15	30	6:5	126		
34:27	30	6:6-9	154	Ісуса Навина	
		7:9	33	7:11	81
Левит		7:12	34	7:15	81
11	76	9:9	30	9:15	39
11:8	77	9:12	82	11:15	82
11-15	76	9:16	82	23:16	81
18:5	77, 84, 85	10:16	113, 136		
19:18	85	11:16	82		

БІБЛІЙНИЙ ПОКАЖЧИК

1 Самуїлова	9:32	34	15:4	129
12:21	82			
13:13-14	89			
15:24	82			
18:3	39, 89, 177			
2 Самуїлова				
7	132			
7:8-17	38			
7:12-16	110			
7:12-17	51			
1 Царів				
8:23	34			
2 Царів				
11:4	29, 48			
18:12	81			
2 Хронік				
6:14	34			
22:10-12	133			
23:3	133			
Неемії				
1:5	34			
8:8	152			
Йова				
14:17	82			
Еклезіястова				
4:9-12	162			
Псалми				
2:6	50			
2:7	50, 57			
2:8	57			
15:10	56			
18:8-9	88			
25:10	34			
33:9	127			
39:7	55			
89	38			
88:4-5	51, 111			
88:27-37	111			
104:8-10	29, 50			
109	47			
109:1	47, 51, 57			
109:4	48			
118:119	82			
Ісаї				
11:1	133			
24:5	81			
28:15	26			
28:18	26			
30:1	26			
42:1	55			
44:3	144			
53:8	139			
61:1	141			
61:1-2	56			
63:11	146			
66:24	82			
Єремії				
2:7	75			
5:28	82			
11:19	139			
15:1	75			
31	38			
31:31-32	112			
31:33	113			
34:18-20	31			
Приповісті				
2:17	39			
3:18	129			
3:33	32			
11:30	129			
13:12	129			

Плач Єремії	6:7	65, 66, 74, 75,	19:28	145
		78, 79, 81, 82,	22:37	126
1:1	75	83	22:44	47
		8:1	28:18–20	58, 134
Єзекиїла	9:15	75		
16:18–29	29	10:4		
16:59	29, 48, 81	11:1		
17:13	29, 48		Марка	
17:15–16	81		10:38–39	140
17:16	48		12:36	47
17:18	81			
17:18–19	48		Луки	
20:11–13	132		1:35	55
20:18–24	132		1:72–73	29, 48
37:1	78		3:16	141
37:21–28	114		3:36	100
44:7	81		3:38	79, 100, 117
47:1	143		4:18	141
47:3–5	143		4:18–19	56
47:9	143		4:21	56
			10:25	85
			10:26	85
			10:27	85
			10:28	85
			12:50	140
			20:42–43	47
			22:19–20	134
			22:29	20, 44, 45,
				46, 51
			24:44	73
Даниїла				
9:4	34			
9:5	82			
9:11	75			
11:6	26			
11:17	26			
		Матвія		
		1:1–2		137
		3:11		141, 143
		18:15–20		160
Осії				
1:2	17			

БІБЛІЙНИЙ ПОКАЖЧИК

Луки

3:5	144
3:16	34, 60
3:34	56
4:34	52
5:23-24	52
5:30	52
5:36-37	52
5:46	73
6:38-39	52
6:44	52
6:57	52
7:16	52
7:28	52
7:33	52
8:16	52
8:18	52
8:26	52
8:29	52
8:42	52
9:4	52
10:36	52
11:42	52
12:44-45	52
12:49	52
13:20	52
14:24	52
14:26	52, 57, 154
14:28	44
15:21	52
15:26	52, 57, 154

16:13	57
16:5	52
17:4	44, 47
17:4-5	58
17:5	47
17:8	52
17:18	52
17:21	52
17:23	52
17:25	52
20:21	52

Дії Апостолів

2:17	141
2:27	56
2:32-33	141
2:33	55, 57
2:33-35	48
8:30	153
8:31	153
10:38	141

Римлян

2:14-15	69
2:23	81
2:28-29	137
3:23	86
3:28	120
4:3	120
4:4-5	121

4:11	139
4:15	81
5:5	60
5:12	54, 86
5:12-14	80
5:12-21	120
5:13-14	82
5:18-19	87
5:19	54, 116
5:20	106
7:6	123
9:6-7	109
10:5	84, 109

1 Коринтян

5:4-5	160
10:1-4	146
10:4-11	146
15	116
15:21-22	116
15:45	17
15:45-49	117

Галатів

1:8-9	155
2:20	60
3:8	105
3:12	84, 109
3:14	55
3:16	138

3:19	81, 106	Тита		Югу	
3:21-22	107	2:1-6	160	1:3	156
3:24	109	3:4-7	145		
3:24-26	107			Об'явлення	
3:27-29	115	Євреїв		4:3	130
4:4-5	53, 54	1:13	47	7:9-10	58
4:25-26	108	2:2	81	19:7	16
Ефесян		2:14-15	53	19:8	16
1:4-5	34	4:15	54	19:9	16
1:4-6	60	7:20-22	49	22:2	129
1:13	55	7:22	119	22:14	129
2:8-10	122	8:7	113	22:19	129
4:11-12	155	9:15	81		
5:25-27	18	10:5	55		
5:25-33	40	10:24-25	162		
5:31-32	18	11:7	100		
Філіп'ян		1 Петра			
2:5-11	58	3:20-21	142		
2:6-8	118				
Колосян		2 Петра			
2:11-12	140	3:5-7	142		
2:16-17	135	1 Івана			
2:21	128	1:1-2	128		
		4:7-11	124		
		4:9-10	34		
		4:11-12	163		

ПРО АВТОРА

Д-р Джон В. Феско є професором (Harriett Barbour Professor) систематичного та історичного богослов'я у Реформатській богословській семінарії у Джексоні, штат Міссісіпі, а також служителем ортодоксальної пресвітеріанської церкви. Раніше він звершував служіння засновника церков та пастора, а також був академічним деканом і професором систематичного та історичного богослов'я у Вестмінстерській семінарії штату Каліфорнія. Він автор багатьох книг, у тому числі *Reforming Apologetics*, *Romans: Lectio Continua*, *The Spirit of the Age*, *The Trinity and the Covenant of Redemption*, and *The Theology of the Westminster Standards*.

Ligonier Ministries – це міжнародна християнська організація з учнівства, заснована д-ром Р. Ч. Спроулом 1971 року, щоб проголошувати, навчати і захищати Божу святість в усій її повноті для якомога більшої кількості людей. Значок бібліотеки Ligonier став знаком надійності в усьому світі, його перекладено багатьма мовами.

Керуючись Великим дорученням, Ligonier ділиться ресурсами зі сфери учнівства по всьому світу в друкованому та цифровому форматах. Надійні книги, статті та навчальні відеоролики перекладають або дублюють понад п'ятдесятма мовами. Ми прагнемо підтримувати Церкву Ісуса Христа, допомагаючи християнам пізнавати, у що вони вірять, чому вони в це вірять, як цим жити і як цим ділитися.

UK.LIGONIER.ORG

Джон В. Феско
ПІДПИСАНО, СКРІПЛЕНО ПЕЧАТКОЮ, ВРУЧЕНО.
Вступ до завітного богослов'я

Віддруковано згідно з наданим оригінал-макетом
у друкарні «ФАКТОР-ДРУК»,
Україна, 61030, м. Харків, вул. Друкарська, 51.
Тел.: +38 057 717 53 55.
Замовлення № 0409.
Наклад 1050 прим.

Видавець ФОП Агарков Марко Васильович,
м. Харків
(ТМ Видавництво «Reformed Press»)
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 8056 від 30.01.2024

All for the glory of God

ДЯКУЄМО ЗА ВАШУ ДОВІРУ ТА ПІДТРИМКУ.

Якщо книга Вам сподобалася, зробіть відмітку
з посиланням на наше видавництво у Stories
або залишить відгук.

pressreformed@gmail.com

  [reformed.press](https://www.facebook.com/reformed.press)

Ви можете придбати книги та сувенірну
продукцію в нашому інтернет-магазині
REFORMEDPRESS.COM

**ПІДПИСУЙТЕСЬ НА НАШІ СТОРІНКИ
В INSTAGRAM ТА FACEBOOK, А ТАКОЖ
НА НАШ TELEGRAM-КАНАЛ!**

Слідкуйте за оновленнями та дізна-
вайтесь про цікавинки першими.

Розглядаючи картину Святого Письма з певної відстані, ми не можемо не побачити змальованого лейтмотиву шлюбного завіту Христа зі Своєю нареченою, Церквою.

Джон В. Феско.

Із самого початку й до кінця Біблія розкриває нам милосердний план спасіння. Щоб простежити, як він із плином часу розгортається все більше й більше та віднайти своє місце у ньому, християнам слід звернути пильну увагу на Божі завіти, які Він встановив у Святому Писанні. У книзі *«Підписано, скріплено печаткою, вручено»* Джон В. Феско знайомить нас із основоположними істинами реформатського завітного богослов'я. Цей класичний підхід до прочитання Божого слова показує нам те, як Ісус Христос стає серцевиною всього на сторінках Святого Письма. Християни знайдуть тут для себе чітке розуміння спадкоємності Божих обітниць для Його народу впродовж поколінь. Відтак завітне богослов'я зосередить нашу увагу на Євангелії, збагачуючи нас розумінням Божих таїнств, поглиблюючи нашу любов до Церкви, возносячи славу Богові за все.

Д-Р ДЖОН. В. ФЕСКО є професором (Harriett Barbour Professor) систематичного та історичного богослов'я у Реформатській богословській семінарії (RTS) у Джексоні, штат Міссісіпі. Він є автором багатьох книг, у тому числі *Reforming Apologetics, The Need for Creeds Today, The Theology of the Westminster Standards.*

**REFORMED
PRESS**

БІБЛІОТЕКА
LIGONIER

ISBN: 978-6-17954-392-0

9 786179 543920